

Studia Lulliana

olim Estudios Lulianos

ÍNDEx

A. SOLER I LLOPART, <i>Encara sobre la data del</i> <i>Blaquerna</i>	113-123
M. COLOM, <i>Segon petit suplement al Glossari</i> <i>General Lul·lià</i>	125-147
P. RAMIS I SERRA, <i>Llibre de les bèsties: El</i> <i>príncipe y la sociedad</i>	149-165
M. BELTRAN I J.-F. LLORENS, <i>Siger de Bra-</i> <i>bante sobre el libre albedrío</i>	167-178
Bibliografia lul·lística	179-186
Ressenyes	187-210
Llibres rebuts	211
Índex del vol. XXXI	213-226

STUDIA LULLIANA, continuació d'ESTUDIOS LULIANOS, revista fundada el 1957 pel Dr. Sebastià Garcías Palou, es publica semestralment.

Consell de redacció:

Sebastià TRIAS (Rector de la Schola Lullistica)
Lola BADIA (Schola Lullistica. Barcelona)
Anthony BONNER (Schola Lullistica. Mallorca)
Fernando DOMÍNGUEZ (Schola Lullistica. Alemanya)
Jordi GAYÀ (Schola Lullistica. Mallorca)
Jorge GRACIA (Schola Lullistica. U.S.A.)
Armand LLINARÈS (Schola Lullistica. França)
Antoni OLIVER (Schola Lullistica. Mallorca)
Lorenzo PÉREZ (Schola Lullistica. Mallorca)

Redacció:

Maioricensis Schola Lullistica
Apartat de Correus 17
Palma de Mallorca (Espanya)

Edició i distribució:

Editorial Moll
Torre de l'Amor, 4
07001 Palma de Mallorca
Espanya

Preu de subscripció: 1.800 pts. anuals.

Número solt: 1.000 pts.

Pregam que consulteu el preu dels números endarrerits i de la col·lecció completa de la revista (exhaurit el n.º 19, disponible en fotocòpies).

© Studia Lulliana
Maioricensis Schola Lullistica
Apartat 17. Palma de Mallorcal

D.L.P.M. 268-1961
ISSN 0425 - 3752
Víctor Igual, S. L. - Pujades, 68-72 - 08005 Barcelona

ENCARA SOBRE LA DATA DEL *BLAQUERNA*

M'afanyo a avançar que la intenció del present article no és afegir més pàgines d'especulació a la polèmica llarga i extensa de la data que cal atribuir al *Blaquerna*. En aquesta qüestió, que ha produït una copiosa bibliografia entre 1924 i 1986, és curiós que no s'hagi assajat mai de trobar indicis documentals que aclareixin si la novel·la va ser escrita abans de 1285, després de 1294, o en dues etapes (abans de 1285 i després de 1294), que són les tres posicions que s'han plantejat.¹ L'oportunitat d'oferir dades materials és allò que m'ha mogut a entrar en un terreny tan poc abellidor com aquest, i també (no em puc estar de dir-ho) la voluntat de contribuir a liquidar el problema.

Aquestes dades documentals, és clar, s'han de referir als exemplars més antics de l'obra: un *Blaquerna* francès, l'actual manuscrit franç. 24402 de la Nationale de París (que anomenaré F), i un *Llibre d'amic e Amat* llatí que és a la Biblioteca Marciana de Venècia, manuscrit lat. 200, clas. VI (que anomenaré V).

El primer dels dos còdexs va ser propietat de Pere de Llemotges, eclesiàstic i intel·lectual que es movia sobretot a París i que va tenir una certa amistat amb Ramon Llull.² El fet és que hi ha força indicis que la rela-

¹ A. Bonner, «La data de *Blaquerna*», *EL* 26 (1986), pp. 143-7, nota 1, ja dona una extensa llista de bibliografia sobre el tema. Encara hi hauríem d'afegir: A. Gottron, «Neue Literatur zu R. Lull», *Franziskanische Studien* 11 (Münster, 1924), pp. 218-221; M. de Riquer, «Reseña a Ramón Llull, *Obras literarias*» (1948), *AST* 21 (1948), pp. 188-190; *id.*, *Història de la literatura catalana I* (Barcelona, 1964), pp. 287-291; J. Rubió, *Història de la literatura catalana I* (Barcelona, 1985), pp. 99-101; W. Schleicher, «Weiteres zur Datierung von Ramon Lull's *Libre de Evast e Blanquerna*», *Romanische Forschungen* 71 (Frankfurt, 1959), pp. 186-190; P. Bohigas, «Les cronologies lul·lianes i el sentit personal d'algunes obres de Ramon Llull», *EL* 9 (1965), pp. 167-180; S. Garcías Palou, «El Papa 'Blanquerna' de Ramon Llull y Celestino V», *EL* 20 (1976), pp. 71-86.

² Veg. J. N. Hillgarth, *Ramon Lull and lullism in fourteenth-century France* (Oxford,

ció entre Pere de Llemotges i el beat es va limitar a la primera estada d'aquest a la capital francesa: entre 1287 i 1289. Si això fos així, el seu *Blaquerne* demostraria que la novel·la ja existia en aquelles dates tal i com la coneixem i, per tant, no tindria res a veure amb aquell «che fece per viltà il gran rifiuto»,³ el dissortat Celestí V.⁴

Ja fa temps, J. N. Hillgarth es va adonar que cap de les obres contingudes als quatre manuscrits lul·lians llatins de Pere de Llemotges és posterior a 1289.⁵ Els manuscrits (avui a la Bibliothèque Nationale de París), les obres que contenen i la datació que els atribueix A. Bonner al seu catàleg (*OS*, II) són els següents:⁶

Lat. 16112: *Disputatio fidelis et infidelis* (París, 1288-89), *Compendium seu commentum Artis demonstrativae* (París, 1288-89), *Calendarium reginae Mariae* de Guillem de saint Cloud (1296).

Lat. 16113: *Lectura super figuras Artis demonstrativae* (Montpeller, 1285-87?), *Liber propositionum secundum Artem demonstrativam* (1285-87?), *Liber tartari et christiani* (Roma, 1288).

Lat. 16114: *Liber de quaestionibus per quem modus Artis demonstrativae patefit* (1283-87?), *Liber de gentili et tribus sapientibus* (1274-76?).

1971), p. 158. Tinc gairebé enllestida una monografia força extensa sobre la relació que va existir entre ambdós personatges.

³ Dante, *Inferno* III, v. 60.

⁴ Cal advertir que aquest exemplar dona una còpia similar a la que ofereixen les versions occitana i catalana de la novel·la: hi són presents les mateixes cinc parts que coneixem i el protagonista fa el mateix viatge extraordinari fins a esdevenir papa i encara, després d'una renúncia, ermità; les diferències són només de detall.

⁵ «The four Latin MSS. appear in the catalogues of the Sorbonne of 1338 and *saec.* XIV *ineunte*. The works by Lull they contain are none of them later than 1289, the date of Lull's first visit to Paris.» Hillgarth, *ob. cit.*, p. 158, n. 42. Pere de Llemotges va morir el 1306 i va fer donació a la Sorbona d'una imponent biblioteca; coneixem els seus mss. pels registres d'entrada a la Biblioteca que figuren al darrer foli o a la guarda posterior dels còdexs; aquest és, per exemple, el del ms. F: «Iste liber est pauperum magistrorum de Sorbona ex leg[a]to magistri Petri de Lemovitis quondam sotii domus h[ui]us. In quo continetur Romantium de v[er] statibus m[un]di. Pretii lx solidus. Catherabitur. Secundus» (foli 102). Aquestes signatures van ser atribuïdes per l'inventari de la Parva Libreria de la Sorbona, l'any 1338 (veg. nota 12). La indicació «Catherabitur» significa que el ms. es trobava en aquells moments no a la Parva Libreria, sinó encadenat a la Magna Libreria, una gran sala de treball; la quantitat de diners assenyalada indica el que el lector havia de dipositar per endur-se el llibre en préstec.

⁶ Les dates seguides d'un signe d'interrogació signifiquen només que hom no pot precisar en quin d'aquests anys va ser escrita l'obra.

Lat. 16119: *Liber de prima et secunda intentione* (1283?), *Liber de quattuordecim articulis sacrosanctae Romanae Catholicae Fidei* (1283-85?).

Hi ha, doncs, un motiu suficient per relacionar tots aquests còdexs amb la primera estada de Llull a París. Hillgarth, tanmateix, no precisa i els situa cap a final del segle XIII: diu «about 1300» o «*saec. XIII exeunte*»; suposo que la raó és que l'obra de l'astrònom Guillem de saint Cloud, continguda al primer, és datada el 1296.⁷ Hi ha molts indicis, però, que aquesta obra no va ser copiada al mateix temps que les altres que conté el manuscrit, fins al punt que podem afirmar amb una certa seguretat que va ser afegida al volum anys després (a partir de 1296).⁸

El fet que cap de les obres lul·lianes sigui posterior a 1289 i una similitud formal molt acusada entre els volums (veg. la taula següent) permeten de concloure que probablement aquests manuscrits van ser preparats en un mateix escriptori durant la primera estada de Llull a París.

⁷ Hillgarth, *ibid.*, diu «B. N. 16112 also contains (fols. 131-41) Guillaume de St. Cloud, *Commendacio antiquorum sapientum et artificiorum*, commissioned by Queen Marie of France, the widow of Philippe III, together with a "Tabula", beginning in 1296». Cal advertir que el títol de *Commendacio*... que Hillgarth dóna aquí és el del proemi del *Calendarium* citat al text. Sobre aquesta obra vegeu P. Duhem *Le système du monde* (París, 1954-9), vol. IV, pp. 10-19; aquest estudiós diu a la p. 15: «La date de 1296 que nous lui avons attribuée résulte de la lecture des tables que nous y trouvons; une première table donne l'heure d'entrée du Soleil en chacun des douze signes pour l'année 1296; une autre table fournit la détermination perpétuelle de ces mêmes heures; cette table est à deux colonnes; l'une des colonnes donne l'équation de ces heures pour le "temps futur", de l'an 1296 à l'an 1496; l'autre la donne pour le "temps passé", de 1096 à 1296.» En el ms. lat. 16112 aquestes taules són als folis 140 i 141. Vegeu una descripció exhaustiva d'aquests còdexs al meu treball «Els manuscrits lul·lians de Pere de Llemotges», a *Llengua & Literatura* 5, en premsa. Vegeu també E. Littré, «Guillaume de Saint-Cloud, astronome» a *HLF* XXV (París, 1896) pp. 63-74. Sobre aquesta obra i Llull, vegeu M. Pereira, «Ricerche intorno al *Tractatus Novus de Astronomia* di Raimondo Lullo», a *Medioevo* 2 (1976), pp. 196-199. Alguns estudiosos havien suposat que el *Calendarium* era una obra original de Llull, veg. Stöhr, «Literarkritisches zur Überlieferung der lateinischen Werke Ramon Llulls», a *EL*, 1 (1957), pp. 58-9.

⁸ És escrit d'una mà diferent de la que ha escrit les altres dues obres que conté el manuscrit. El volum és compost de deu quaderns de sis fulls de pergami prim, més un darrer quadern de cinc fulls que transmet el *Calendarium* de Guillem (més un full solt, d'un material més bast, que conté vuit taules astronòmiques que no formen part de l'obra; són els folis 142-143 que contenen quatre «*Tabula aequationis Saturni*», dues «*Tabula mediorum cursuum Solis*» i dues «*Tabula mediorum cursuum Lunae*»). La caixa d'escriptura d'aquest últim quadern és diferent de la que apareix als altres, i el darrer full (amb les taules) és divers de tota la resta; els folis on és copiat el *Calendarium* tenen 49 ratlles per columna, mentre que la resta en té 40. Finalment, aquests folis, a diferència dels altres, van ser numerats des d'antic al centre del marge superior en xifres romanes.

lat.	16112	16113	16114	16119
dimensions del foli	205 × 290	205 × 290	210 × 275	210 × 298 ⁹
fulls × quad.	6	6	6	6
caixa	135 × 215	135 × 215	135 × 215	135 × 215
ratlles per col.	40	40 ¹⁰	40	40

Hi ha, però, un cinquè còdex de Pere de Llemotges, aquest no en llatí sinó en francès: el *Blaquerne*. Aquest volum presenta algunes diferències formals respecte als altres quatre,¹¹ però tenint en compte que és l'únic en francès dels cinc còdexs i que tots els llatins provenen del període 1287-89, ¿no podem suposar que també el *Blaquerne* va ser copiat al mateix temps?

L'indici més clar que la relació entre Pere de Llemotges i Llull no va continuar després de 1289 és, com deia, l'absència d'obres posteriors a aquesta data entre els seus manuscrits conservats; però, ¿fins a quin punt podem afirmar que ens han pervingut tots els manuscrits lul·lians del llemosí? Repassant els catàlegs de la Sorbona, de principi del segle XIV,¹² comprovem que a la biblioteca del col·legi hi havia dipositats els cinc còdexs ara referits (els llatins eren a la «Magna Libraria» i el *Blaquerne* a la «Parva»), dos altres que Llull en persona havia donat a la institució,¹³ i tres més que avui han desaparegut:¹⁴

⁹ Les rel·ligadures actuals són del segle XVII (XVIII per al 16119) i deuen haver alterat les dimensions originals.

¹⁰ Als dotze primers folis és de 42 línies.

¹¹ Compareu les següents quatre dades, corresponents en ordre a les que s'oferien més amunt: 215 × 298, 8, 148 × 240, 42.

¹² Es tracta d'un inventari dels llibres encadenats a la gran sala de treball, anomenada «Magna Libraria», d'un catàleg analític dels llibres d'aquesta sala i finalment d'un inventari dels llibres que restaven a la «Parva Libraria»; els dos primers, segons els estudis de R. H. Rouse («The early library of the Sorbonne», a *Scriptorium* 21 (1967), 42-71, 227-251, pp. 236-40) van ser fets per la mateixa persona i daten de vers 1321, mentre que el segon és de 1338. Els inventaris han estat editats per L. Delisle, *Le cabinet de manuscrits de la Bibliothèque Nationale* (París, 1868-81), vol. III.

¹³ Els lat. 16111 i 15395. Veg. Hillgarth, *ob. cit.*, p. 157, n. 37.

¹⁴ Cal recordar que els manuscrits de Tomàs le Myésier es van incorporar tard a la Sorbona, a través del llegat d'Enric Pistor de Lewis, cap a 1355. Només l'*Electorium* va ser donat directament a la biblioteca del col·legi: «When Le Myésier died in 1336 he left only one manuscript to the Sorbonne, the *Electorium*, his major Lullian compilation, doubtless chosen because he considered it his most important possession.» Hillgarth, *ob. cit.*, p. 186. Aquest estudiós, a la n. 2 de la mateixa pàgina, creu reconèixer l'*Electorium* entre els llibres inventariats (en la referència «Sentencia libri physicorum et metheororum, cum aliis»), però la datació que Rouse ha donat a l'inventari de la Gran Biblioteca (vers 1321) fa inviable la hipòtesi de Hillgarth.

«De adventu Messie, de electione, de medicina, de jure, amici et amati, Remondi [...] Ars Raymundi [...] Ars demonstrativa».¹⁵

Aquests tres volums podrien haver pertangut a Pere de Llemotges. El primer és un llibre força heterogeni que contenia el *De adventu Messiae* (1274-83, sempre segons Bonner, OS II), l'*Ars iuris* (1285-7) i el *Liber amici et Amati* (1283?). La resta d'obres fa de mal precisar, però hem de pensar que es tracta d'obres amb data de composició acostada a la de les tres anteriors, donat que (com ja havia observat J. Rubió)¹⁶ els reculls més antics conserven una coherència cronològica i fins i tot temàtica que després es perd.¹⁷ Els altres dos llibres perduts són una inidentificable «Ars Raymundi» i una «Ars demonstrativa»; en realitat, fóra estrany que entre els llibres de Pere de Llemotges no figurés una còpia de l'*Ars demonstrativa*, centre d'aquell període de producció.¹⁸ Fixem-nos, doncs, que fins considerant seus els tres volums desapareguts gairebé és segur que Pere de Llemotges no va posseir cap obra de Llull posterior a 1289, cosa que indicaria que la relació entre els dos personatges es va limitar a la primera estada del beat a la capital francesa.¹⁹ Amb tota probabili-

¹⁵ Delisle, *ob. cit.*, vol. III, pp. 72-76. Es tracta d'un fragment de l'inventari de la Magna Libraria.

¹⁶ «Notes sobre la transmissió manuscrita de l'opus lul·lià», a *Ramon Llull i el lul·lisme* (Barcelona, 1985), 167-190, p. 182.

¹⁷ El catàleg analític de la Magna Libraria (redactat com l'inventari d'aquesta sala vers 1321) dóna una notícia més detallada d'aquest volum: «Ah. Liber Raymundi de adventu Mesye. *Duo viri mire sciencie*. - Ejusdem, compendium de arte medicine. *Cum super quodam altissimo*. - De arte jure compendium. *Quoniam vita hominis brevis*. - Liber amici et amati. *Blanquerna igitur insistebat*.» (Delisle, *ob. cit.*, vol. III, p. 114). El fragment d'incipit que acompanya els títols permet de reconèixer sense problemes el *De adventu Messiae*, l'*Ars juris* i el *Liber amici et Amati*; en canvi no ajuda en el cas de l'obra mèdica perquè no correspon ni a les primeres paraules del *Liber principiorum medicinae* (1274-8?) ni a les de l'*Ars compendiosa medicinae* (1285-7). En qualsevol cas, un llibre de medicina no faria gens d'estrany a la biblioteca de Pere de Llemotges, que demostra un interès particular per aquesta disciplina; d'altra banda, com veurem tot seguit, és possible que la traducció llatina del *Llibre d'amic e Amat* es fes a París durant la primera estada de Llull. El catàleg no fa cap esment del «de electionis» esmentat a l'inventari.

¹⁸ Al *Llibre de meravelles*, escrit a París en aquell moment, el beat mostra un interès ben viu per aquesta obra; *ENC*, vol. IV, pp. 107-108: «—Fill —dix lo ermità—, ·i· hom qui lonch temps havia trebayllat en la utilitat de la Sgleya romana, vench a París, e dix al rey de França e a la Universitat de París que en París fossen fets monestirs hon fossen apreses los lengatges de aquells qui són infaels, e que hom en aquells lengatges treledàs la *Art demostrativa*; e que ab aquella *Art demostrativa* hom anàs als tartres, e que a aquells hom preycàs e la *Art* mostràs [...]».

¹⁹ J. Perarnau («Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic», a *ATCA* 2 (1983), 123-169, pp. 125-6) assenyalava que els manuscrits lul·lians Clm. 10501 i 10496 de la Bayerische Staatsbibliothek presenten una «lletra comparable (cosa que no vol pas dir idèntica)» a la de l'actual lat. 16493 de la Nationale

tat el *Blaquerne* de Pere de Llemotges no és posterior a aquesta data.

Anem pel segon índex de datació de l'obra. El manuscrit V conté un *Liber amici et Amati*, encapçalat (com en tots els manuscrits complets de la versió llatina de l'opuscle) pel capítol 99 del *Blaquerne*:²⁰ hi apareix un ermità que visita el protagonista i que és el mateix que a la novel·la apareix al capítol 97 i demana que el papa dimissionari es quedi a Roma com a mestre d'ermitans; aquest capítol i el mateix preàmbul del llibre impliquen, doncs, que la novel·la d'on provenen ja narrava la dimissió del papa Blaquerne i la seva opció per la vida eremítica. Doncs bé, el cas és que tot fa pensar que el manuscrit venecià, com els manuscrits parisencs que hem revisat, no és posterior a 1289; vegem-ho.

Cap de les obres que conté el manuscrit (que va ser ofert per Llull al dux venecià Pietro Gradenigo) és posterior a 1289 i totes, menys el mateix *Liber amici et Amati*, són obres importants del cicle de l'*Ars demonstrativa*. Heus ací el contingut del volum amb la datació que Bonner dóna a les obres en el seu catàleg:

Ars demonstrativa (Montpeller, vers 1283), *Liber de quattuordecim articulis fidei* (1283-5?), *Liber propositionum secundum artem demonstrativam* (1283-7?), *Liber tartari et christiani* (Roma, 1288), *Liber amici et Amati* (Bonner només dóna la data del *Blaquerne*, Montpeller, 1283).

Generalment, aquest còdex s'ha relacionat amb la *Consolatio venetorum*, obra escrita a París l'any 1298, amb motiu de la derrota de l'armada veneciana a Curzola i que se suposa que Llull va trametre a Venècia;²¹

de París, que havia pertangut a Pere de Llemotges; l'estudiós aclareix que la seva afirmació «no es pot basar en una comparació immediata dels exemplars». He comprovat personalment que la lletra dels dos còdexs muniquesos no s'assembla en absolut amb la del còdex parisenc; sens dubte Perarnau s'erra. A partir d'aquesta observació, Perarnau conclou (p. 168) que l'obra-dor parisenc que treballava per a Pere de Llemotges ho va continuar fent almenys fins a les acaballes de l'any 1300. Insisteixo que no en tenim cap prova, ni tan sols cap índex: les obres que apareixen en aquests dos presumptes manuscrits llemotges no es registren als catàlegs de la Sorbona que hem revisat més amunt.

²⁰ El *Liber amici et Amati* ha estat editat per Ch. Lohr i F. Domínguez a *Traditio* 44 (1988), pp. 325-372.

²¹ D'aquesta obra només s'han conservat dos manuscrits: el de la Nationale de París, lat. 15145, del segle XV; el de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, lat. 13680 que prové de la biblioteca de San Michele de Murano (Venècia) i consta ja al catàleg de Mitarelli, *Bibliotheca codicum manuscriptorum monasterii sancti Michaelis Venetiarum prope Murianum* (Venècia, 1779), s.v. «Raymundus Parisiensis»: «*Consolatio Venetorum*, seu tractatus Magistri Raymundi Parisiensis per modum Dialogi, inter ipsum et Petrum Venetum, de Fortuna. Ext. in codice in 4. Saec. XIV. Núm. 728». Sembla que el volum és, en efecte, del s. XIV; podria ser una còpia del que presumptament Llull va enviar a la ciutat de sant Marc?

hom ha pensat que el manuscrit V va ser enviat amb una còpia de la *Consolatio* en el mateix moment.²² A. Bonner, però, ha contradit aquesta suposició perquè implica que Llull insistia en la propagació d'obres del cicle de l'*Ars demonstrativa* nou anys després d'haver introduït en el seu sistema, a través de l'*Ars inventiva veritatis* (1290), els canvis profundíssims que caracteritzen l'etapa que anomenem ternària; i assenyalava que, donat que Pietro Gradenigo va ser elegit dux el 25 de novembre de 1289, és probable que el manuscrit fos enviat a Venècia amb motiu d'aquest esdeveniment.²³

Subscriu del tot aquesta proposta, i hi ha encara d'altres indicis que la reforcen. La versió llatina del *Llibre d'amic e Amat* apareix estretament relacionada amb el *Liber tartari et christiani*, obra apologètica que el beat va compondre vers 1287 i un dels protagonistes de la qual és l'ermità Blaquerne:²⁴ a tots els manuscrits la segona precedeix la primera, amb una sola excepció.²⁵ El capítol 99 del *Blaquerne* que introdueix el *Liber amici et Amati* pressuposa una certa familiaritat del lector amb el personatge, coneixement que, és clar, només pot tenir pel *Liber tartari*

²² Lo. 1082 és potser el primer que fa aquesta afirmació; el segueixen, entre d'altres, Battori («El lulismo en Italia», a *Revista de Filosofía* 2, 1943, pp. 271-272), Guilleumas («Bibliografía», a *Libre de Evast e Blanquerne*, ENC, Barcelona, 1935-54, vol. IV, p. 111) i Hillgarth (*ob. cit.*, p. 141).

²³ «Nota suplementària a "Problemes de cronologia lul·liana"», a *EL* 21 (1977), 221-224, pp. 221-222. Bonner explica la datació de 1298 per un error de M. Obrador (el primer a descriure el manuscrit), que va identificar el *Liber de quattuordecim articulis fidei* amb l'*Apostrophe* de 1296 (que de vegades porta aquest títol) en lloc del *Liber de quattuordecim articulis catholicae fidei Romanae Ecclesiae sacrosanctae* de 1283-5(?). Bonner assenyalava que, encara que és cert que Llull va regalar manuscrits en èpoques allunyades de la composició de les obres que contenen (per ex. el *Llibre de contemplació* que va regalar a la Cartoixa de Vauvert el 1298), caldria distingir entre obres que funcionen amb els mecanismes de l'Art, que estaven més subjectes a les variacions que aquests mateixos mecanismes sofrien amb el temps, i les obres místiques o apologètiques que no es fonamentaven de forma immediata en una versió determinada de l'Art; així Llull manifesta una llarga predilecció pel *Llibre del gentil*. D'altra banda, que el manuscrit va ser enviat ho diu ben clarament la dedicatòria probablement autògrafa de Llull: «Vobis, illustri domino Petro Gradenico, inclito Venetiarum duci [...] ego, magister Raymundus Lul, cathalanus, transmitto et do istum librum [...]» (foli 1).

²⁴ Veg. A. Bonner, «Notes de Bibliografia i cronologia lul·lianes», a *EL* 24 (1980), pp. 72-86. Coincideixo amb Bonner en què l'ambaixada de Rabban Sauma, d'una manera o altra, és al darrere de l'obra de Llull, però no comparteixo la identificació de l'escena final del llibre amb els fets esdevinguts la Setmana Santa de 1288; crec que l'obra pot haver estat escrita entre 1287 i 1288, a Roma o a París (i per tant tampoc no endarreriria, com fa Bonner, l'anada de Llull a la ciutat del Sena).

²⁵ El ms. 1717 de la Biblioteca de la Universitat de Pàdua, datat el 15 d'abril de 1415, i, per tant, força tardà. Cal tenir en compte, que el ms. 516 de la Biblioteca de l'Arsenal de París és fragmentari.

et christiani.²⁶ Això permet de suposar que la traducció llatina de l'opuscle de l'amic i l'Amat és contemporània de la composició del tractat apològic i que la difusió dels dos es va fer alhora.

I encara, fixem-nos que la segona, tercera i quarta de les obres que transmet el manuscrit V es troben també en els còdexs conservats de Pere de Llemotges (la primera al lat. 16119, les altres al lat. 16113); si els manuscrits desapareguts que figuren al catàleg de la Sorbona fossin del llemosí, aleshores també l'*Ars demonstrativa* i el *Liber amici et Amati* apareixerien relacionats amb París i amb els anys 1287-89.

Amb el suport d'aquests indicis crec que es pot sostenir que la novel·la no és posterior a 1289 i que, per tant, no té res a veure amb la dimissió del papa Celestí V.²⁷

Si donem per liquidada aquesta qüestió tan feixuga, ens trobem que el problema se centra a situar la novel·la entre els anys 1276 i 1289. La primera data és imposada per l'esment de l'obra al final de la *Doctrina pueril*.²⁸

«On pus te parle, fill, de la celestial glòria, més trop en mi de defalliment a recomptar e a significar la glòria de paradís; e per açò lexar-me n'é, e parlarem del *Libre de Evast e de Blaquerne*.»²⁹

Si el llibre apareix amb el seu títol és probablement perquè el beat ja havia començat la novel·la o, en qualsevol cas, havia definit ja una sèrie d'elements constitutius (tema, personatges, una certa trama i desenvolupament). Són indicatius d'una certa simultaneïtat de redacció de les dues obres els paral·lelismes entre el capítol 91 de la *Doctrina* (al final del lli-

²⁶ Llull hauria pogut encapçalar la sèrie de versicles amb una mínima introducció sense cap mena de referència a Blaquerne i el sentit de l'opuscle no hauria variat; tal i com el llegim avui en la seva versió llatina, el seu únic context immediat és el *Liber tartari et christiani*.

²⁷ Hi ha un altre exemplar del *Livre d'Evast et de Blaquerne* amb una antiguitat venerable; es tracta del ms. fr. Phill. 1911 de la Staatsbibliothek de Berlín, que va ser regalat per Llull a la Cartoixa de Vauvert en un moment que no podem determinar: potser durant la primera estada a París si és que ja havia establert contacte amb els cartoixans o, més probablement, durant la seva segona estada a París (1297-99). El ms. conté dues anotacions en lletra gòtica llibraria (diferent de la del copista): a la guarda anterior «Ce livre doit estre renduz à dant Raymond nomé de Chartreuse delez Paris», i al foli 133^v «Le livre de Blaquerne por les chartreux prez de Paris». Mai no s'ha assajat de cercar qui és aquest tal Raimon de la Cartoixa.

²⁸ Per a la datació d'aquesta obra entre 1274 i la primera meitat de 1276 veg. Bonner, «Problemes de cronologia lul·liana», a *EL* 21 (1977), pp. 35-8, i «Modificacions al catàleg d'obres de Ramon Llull», a *EL* 26 (1986), pp. 82-3. Recentment, E. Blanco Gómez («La fecha de composició de la *Doctrina pueril*», a *EL* 29 (1989), pp. 147-54) ha proposat un terme *a quo* de març de 1275 amb uns arguments no gens convincents.

²⁹ *Doctrina pueril*, ENC (Barcelona, 1972), p. 243.

bre), sobre l'alimentació dels infants, i el que s'explica al capítol 2 del *Blaquerna* (ben bé a l'inici) sobre la mateixa qüestió.

El terme *ad quem* és precisat per diversos indicis, que ja A. Bonner va registrar en forma de llista;³⁰ em sembla que val la pena de revisarlos amb un cert detall: 1) El fet que el llibre aparegui plenament inserit dins la primera fase del cicle quaternari de l'Art (vers 1274 - vers 1283).³¹ 2) Que faci referència al capítol general de dominicans que va tenir lloc a Montpeller el 1283 (cap. 90, vol. II, p. 227); i podria ser, però no és segur, que es refereixi al capítol general de dominicans que va tenir lloc a Bolonya el 1285 (cap. 86, vol. II, p. 205).³² 3) Al capítol 65, es parla en present del rei Jaume II com a rei de Mallorca (vol. II, p. 57), rei que va ser desposseït el novembre 1285; al capítol 92 es parla d'un rei desheretat, cosa que s'ha interpretat com una referència al cas de Jaume II.³³ 4) Al capítol 76 parla elogiosament de la secta de l'orde

³⁰ A. Bonner, «La data...».

³¹ Totes les referències del *Blaquerna* ho són de l'edició d'ENC (Barcelona, 1935-54). Als capítols 24 i 44 (llibre II, vol. I, pp. 147 i 221), 80, 81 i 93 (llibre IV, vol. II, pp. 152, 158 i 241) i 115 (llibre V, vol. III, p. 181) s'esmenta l'Art *abreujada d'atobar veritat*. A l'Art de *contemplació*, capítols 102 i 114, s'esmenten les Dignitats, les virtuts i els vicis en l'ordre que correspon a aquest primer cicle de l'Art. Adonem-nos que això afecta pràcticament totes les parts de la novel·la.

³² La diferència entre un i altre esment és clara. En el primer cas es tracta d'una referència concreta i ben precisa sobre la novel·la: «En ·i·ª vila, qui és apellada Monpesler, en la qual fo fet aquest *Libre de Evast e Blanquerna*, hac ·i· gran capítol general de preycadors.» En el segon cas, es narra com un cardenal que té per ofici anar als capítols generals de religiosos aconseguix que un fill d'un noble que volia estudiar Dret, i que per tant anava a la famosa facultat de Bolonya, decideixi estudiar Teologia a París: «Esdevench-se una vegada, que un fill de conte anava a Bulunya per ohir Leys; e lo cardenal, qui anava a Bulunya, on devia ésser capítol general dels preycadors [...]»; l'anada del cardenal a la ciutat italiana (necessària perquè el jove vol estudiar lleis) i la celebració d'un capítol allí podria ser una pura coincidència de la ficció plantejada per Llull amb la realitat posterior (ens en podem estranyar després del cas de Celestí V?). D'altra banda, com assenyala Bonner («La data...», p. 147) Llull podria saber pel capítol de Montpeller que s'havia de celebrar una altra reunió dos anys més tard a Bolonya. Vull dir amb tot això que l'esment no és una prova que el *Blaquerna* hagi estat escrit amb posterioritat a 1285.

³³ «Esdevench-se, un dia, que ·i· rey vench a cort, e féu clams a l'apostoli de un rey qui l'avia deseretat e gitat de son regne sens tort que no li tenia. Com hac feyt tots sos clams, lo rey plorà e féu semblant de gran tristícia [...]». Jo seria molt prudent en la identificació d'aquest passatge amb els fets històrics de 1285. Darrerament, A. Santamaría (*Ramón Lull y la Corona de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1989, pp. 19-32) ha insistit en aquesta identitat, però la seva argumentació falla en un punt: interpreta que l'episodi és una «comparació» que posa el cardenal que té com a ofici fer comparacions, i li atorga, doncs, un valor exemplar; aquesta lectura no és correcta: l'episodi vol ser un fet esdevingut al cardenal i aquest, mitjançant comparacions (que no tenen res a veure amb narracions exemplars, vol II, p. 234), amonesta el rei pel seu desconsol (gairebé desesperació) i l'exhorta a tenir «paciència, sperança, humilitat, justícia, caritat, loant e atorgant la volentat de Déu» (vol. II, p. 235). El passatge vol insistir més en aquesta necessària actitud humil del rei desheretat que no pas en la restitució del dret, cosa de la qual només es diu: «e dels béns de santa Sgleya feeren-li sa provisió honradament, e tractaren com

dels apòstols, que va ser condemnada el març de 1286.³⁴ 5) Cita el *Llibre de contemplació*, el *Llibre de demostracions* i el *Liber de Sancto Spiritu* que segons Bonner ja no són esmentats després del primer cicle de l'Art.³⁵

Ens adonem, doncs, que les dades indicades als apartats 1 i 2 assenyalen la data de 1283, o no gaire després, com a terme més probable de final de la redacció. Les dades dels apartats 3 i 4 impedeixen de situar el *Blaquerna* més enllà de 1286; en aquests apartats hi ha un parell d'indícis que assenyalarien final de 1285 o començament de 1286 com a data de fi de redacció, però ja he explicat en nota les raons que em porten a ser molt prudent en la interpretació d'aquests indicis. Les cites de l'apartat 5 refermarien la datació límit de 1283.

Per tant, el *Llibre d'Evast e Blaquerna* seria una obra començada (materialment o en el planteig) pels volts de 1276 i acabada cap a 1283. Una obra escrita durant set anys. Durant aquest llarg temps, Llull devia deixar i reprendre la narració diverses vegades;³⁶ normalment s'ha pensat que el *Blaquerna* és un llibre escrit tot d'una tirada, però em sembla que hi ha indicis, no només que va ser compost durant un període dilatat de temps, sinó que fins i tot Llull va anar variant-ne i concretant-ne el pla narratiu.³⁷

Albert SOLER I LLOPART

Universitat de Barcelona

fos restituït de ço de què era deseretat» (vol. II, p. 235). D'altra banda, al darrer capítol de la novel·la, a les còpies de l'emperador hi hauria un indicatiu que Jaume II encara no havia estat desposseït dels seus territoris insulars.

³⁴ Vol. II, pp. 123-4. Al capítol 56 del *Llibre de meravelles*, en canvi, sembla que la crítica, veg. el que en diu Bonner a *OS*, II, p. 125, n. 1, i p. 194, n. 66.

³⁵ Bonner, «La data...» p. 145. El primer és citat al cap. 98 (vol. II, p. 259), al cap. 100 (vol. III, p. 11) i 115 (vol. III, p. 179); el segon, al cap. 78 (vol. II, p. 131); i el tercer, al cap. 86 (vol. II, p. 203). Apareixen, a més, la *Doctrina pueril*: cap. 2 (vol. I, p. 31), cap. 34 (vol. I, p. 185) i cap. 93 (vol. II, p. 242); el *Llibre del gentil*: cap. 24 (vol. I, p. 147), cap. 78 i 86 (vol. II, pp. 131 i 204) i al *Llibre d'amic e Amat* (vol. III, p. 76); els *Començaments de medicina* al cap. 2 (vol. II, p. 203). Veg. Bonner, «La data...» pp. 143-4.

³⁶ La variació en el títol de l'obra seria un indicatiu del lapse de temps transcorregut: al començament es parla de *libre* i al final de *romanç* (el manuscrit català i el manuscrit occità són acèfals, però els manuscrits francesos ofereixen aquesta variant que l'edició de Joan Bonllavi, València 1521, també va conservar). Jordi Rubió (*Història de la literatura... ob. cit.*, p. 101) ja havia indicat això mateix, però ell ho prenia com una pista d'una possible «refosa de l'obra», perquè es declarava partidari prudent d'una doble redacció: abans i després de la dimissió de Celestí V. Les fonts (especialment la *Vita coetanea*) guarden un silenci gairebé absolut sobre el període 1274-1287; entre d'altres coses hem de comptar que la fundació i la posada en funcionament del monestir de Miramar devia absorbir Llull des de 1276 i durant una bona temporada.

³⁷ N'he parlat en un altre lloc: «Sobre el *Blaquerna*, la clerecia i una obra misteriosa», a *Catalan Review* 4 (1990), pp. 263-77.

RESUM

Of the three alternatives given for the date of composition of *Blaquer-na*, before 1285, after 1294, or in two stages (before 1285 and after 1294), the author shows that the two earliest Mss. containing the text (Paris, Bibl. Nat. ms. fr. 24402 containing the French translation of the entire work, and Venice, Bibl. Marciana, ms. lat. 200, clas. VI containing the Latin translation of the *Book of the Lover and the Beloved*) cannot be dated later than 1289. Thus only the first of the three alternatives is viable. This, combined with other evidence, leads the author to conclude that the work was finished by 1283, after a long gestation period that began around 1276.

SEGON PETIT SUPLEMENT AL GLOSSARI GENERAL LUL·LIÀ

INTRODUCCIÓ

És ja la tercera vegada que ho escrivim: a mesura que aniran apareixent obres secundàries de Llull, o a ell atribuïdes, hi seran descoberts mots, primaris i secundaris, que no figuren registrats en el nostre GGL. I, naturalment, aquest fet justifica o exigeix els *Suplements*.

Heus ací, doncs, un segon *Suplement*. Com és sabut, ha estat editat, no fa molt, el *Llibre de virtuts e de pecats*, obra lul·liana menor que romanien encara arraconada dins l'obscuritat dels còdexs medievals.

Amb àvida curiositat lingüística hem llegit dita nova obra. I, efectivament, ens hem topat amb allò que esperàvem: un cert nombre de mots-rel, una bona collita de derivats i amb una aclaparadora munió de variants gràfiques.

Tenint en compte que la memòria humana —i més als llargs noranta anys— no és una segadora mecànica, llegiu computadora, que arrasa tot quant li ve davant, hem intentat recollir en aquest nou *Suplement* les dues primeres categories de material lèxic, afegint-hi algunes formes verbals d'imperatiu (2.ª persona singular) amb inflexió anòmala. Quant a les variants, només mostres escadusseres d'ací i d'allà.

Les variants gràfiques! Ens preguntem: tenen alguna importància ideològica o lingüística les variants merament gràfiques? Tal vegada per a la paleografia, per a la història de la incipient, vacil·lant ortografia del nostre català... Siguem benignes amb els antics escrivans, encara més avesats a copiar en llatí i que devien treballar a tant el foli travelant en la transcripció de sons nous, com la lateral palatal *ll*, i la nasal palatal *ny*, la ja innecessària *ç* trencada davant *e*, *i*, l'abús o la manca de la inútil *h*, etc.

Pensem que potser no anassin massa descaminats els qui *civilitzaven* —és el terme que empram en l'*Epíleg* del GGL— lleugerament les trans-

cripcions. Feien el text més llegible i intel·ligible als no iniciats en els arcaïsmes medievals, encara que molt interessats per les idees del nostre savi, de cada dia més estimat per la curiositat científica. De fet els editors de les *Obres Essencials* donaren per bones les transcripcions *civilitzades*.

Hem exposat el nostre personal punt de vista. Malgrat la nostra no total coincidència amb els criteris dels editors, lloam i encoratjam l'empresa de la NEORL, desitjant que, a la fi, es porti a terme i a l'abast dels estudiosos la totalitat de l'obra lul·liana que encara avui es troba amagada en els escassos còdexs medievals.

A

ABSÈNCIA f. Grafia defectuosa per *absència*. *E en absència de coratge oblida leugerament les coses passades*, 215. A la mateixa pàgina es troba escrit tres vegades el mateix mot en forma correcta. V. en GGL la definició del mot.

ADELICAMENT m. Errada d'impremta o antiga falsa lectura per *adelitament*. *E l'ome foyl, con seu a la taula, desira viure longuament per ço que aja delicament en sentir plaents viandes e delicades*, 30. V. *adelitament* en GGL.

ADJUATIU, -IVA adj. Sembla una falsa lectura per *ajudatiu*. *Con sia açò que fe sia hàbit adjuatiu*, 235. V. en GGL *ajudativa* (potència).

AFAR m. Facultat de parlar, el famós sisè sentit de Llull. *En semblant manera se pot dir de afar, ço és de parlar, qui és lo ·vi^{en}·seny qui novelament és conegut per Ramon, del qual ha fet ·i· libre*, 127-128. V. *affar* en GGL.

AFFACTIU, -IVA adj. Grafia defectuosa per *affatiu*. *Les quals són: potència visiva, auditiva, odorativa, gustativa, tactiva, affactiva*, 255. V. en GGL *affatiu*.

AGRADAT, -ADA adj. o part. pass. d'*agradar* (no registrat). Graduat. *Per ço car*

caritat és agradada els graus desús són graus sotayrans, 95. V. en GGL *gradar, gradat*.

ALEGAMENT m. Acte d'al·legar. *E mostrades avem lurs contravèrsies per alegaments [sic] de sermons*, 255. V. en GGL *al·legar*.

ALEGAR v. tr. Sembla una grafia defectuosa per *al·legar*. *Enaxí con avem mostrada manera per la qual hom sàpia alegar sermons per ço que ab esperança hom pusca destruyr luxúria, los pot alegar en fer sermó de esperança e de ergul*, 255. V. en GGL *al·legar*.

ALIGAR-SE v. refl. Lligar-se. *En lo qual cuydar són enganats, con sia açò que casun jorn s'aliga[n] a multiplicar lo pecat*, 145.

ETIM.: llatí *alligare*.

ALMESCH m. Variant gràfica per *almesc*. *Demanaren al home glot de quès fa almesch, e ell respòs que de pa e de formatge fresch*, 124. V. en GGL *almesc*.

AMÀNSIA f. Grafia defectuosa per *amància*. *Humana volentat... no fa amància de abstinència e de paciència*, 215. V. en GGL la forma correcta.

AMBLADURA f. Manera de caminar o córrer, referit a bèsties per a cavalcar. *Home*

* En tot el *Suplement* usam les mateixes abreviatures que en el GGL i citam per pàgines.

ha plaer en cavalcar beyl cavayl qui bé corre e aja bona ambladura, 134.

ETIM.: llatí *ambulatura*, f. de part. de fut. d'*ambulare* 'anar'. Cf. fr. *allure*.

AMOROSAMENT adv. De manera amorosa. *Caritat és estrument ab lo qual hom parla amorosament paraules amoroses de nostre senyor Deus*, 272.

APROPIATIU, -IVA adj. Que apropia, que pren en propietat. *Prudència és hàbit comparatiu, apropiatiu, que compare e apropia totes les fins naturals dels béns de gràcia a Déu e a humilitat contra ergul, qui és hàbit comparatiu e apropiatiu qui compare...*, 193. V. en GGL *apropiar*, *apropiat*.

ARANCAR v. tr. Variant gràfica per *arrancar*. *En Barbaria los petits porcs arancquen les rayls de les erbes als grans porcs per ço que los grans no destrovesquen lurs dens en arrancar les rayls per ço que façen batalla e s defensen dels leons qui volen menjar los petits porcs*, 196. V. en GGL *arrancar*.

ARENGAR v. intr. Parlar amb fogositat per tal de convèncer. *Si l'ome avar e envejós ou ·i· altre home belament parlar e arengar, ... E car serà envejós, aurà tristícia e dolor hon pus fortment l'oyrà parlar e arengar*, 121 V. en GGL *arengador*.

ASAU adv. Variant defectuosa per *assau* que, al seu torn és també variant d'*assats*.

Prou, bastant. *Pots, doncs, consirar e connèxer lo teu franc arbitre, ab lo qual pots fer asau pege[e]s e folies*, 78.

ETIM.: llatí *ad satis*, amb idèntica evolució d'*ama-tis* 'ama-u'.

ASITUAMENT m. Grafia defectuosa per *assituament*. *Home luxuriós e irat consira los asituamens que pot fer ab la fembra con fa luxúria*, 147. V. en GGL la forma correcta.

ATORGUAR v. tr. Simple variant defectuosa per *atorgar*. *Esperança atorgua que mentida diu veritat*, 265. V. en GGL *atorgar*. Diguem una vegada per totes que l'amanuense no tenia en compte que solament davant les vocals *e*, *i*, la *g* ha d'anar acompanyada de la *u* muda per conservar el seu so gutural.

AUÇEL m. Aucell, amb la *ç* abusiva davant *e* (o *i*). *Home prudent pren l'eximpli dels auçels*, 196. En GGL la forma correcta.

AVEROYSTA, **AVERROYSTA** m. Seguidor del sistema filòsofo-teològic d'Averrois. *Alscunes gents són qui han nom Averroystes e que estan majorment a París*, 103. *Axi con los averroystes qui dien que Deus no és en trinitat*, 263.

AY m. Variant gràfica per *all*. *Qui continua e menuga molts ays e beu vi forts corromp la sèdula que està sobre lo front en los locs hon participen los çervels*, 128. V. en GGL la forma correcta.

B

BACÓ m. Porc gras, viu o mort, criat per a esser menjat. Essent una paraula bàsica, recollim tots els passatges on l'hem descoberta. *E si [l'home] és més envejós que golós, ha major enveja del estor o del falcó de son vey per plaer de casar [caçar] que per envejar lo bacó, moltó e capó de son vey per menjar*, 134. *Ha [a] home golós e envejós no comans ton gras capó, moltó ne bacó ne la clau de ta caxa*, 135. *Home golós e mentider cobeeja per enveja lo bon vi*

e lo gras capó o bacó de son proisme, 167. *Prudència atrau lo plaer del veer gras capó ho [o] bacó a la fi de gustar*, 190.

ETIM.: antic fràncic *bakko*, mateixa significació (DCVB).

BARALA f. Variant gràfica per *baralla*. *Home luxuriós... és irat, per la qual ira engendre barala e blastoma*, 146. V. *baralla* en GGL.

BATALA f. Variant gràfica per *batalla*. *Mostrades avem les batales que fan glotonia e saviea*, 285. V. en GGL la forma correcta.

BENAVYRAT, -ADA adj. Benaurat. *E [al]s benavyrats qui justament l'an servit en est món dóna aquella glòria graciosament*, 59. V. en GGL *benavuyrat*.

ETIM.: l'origen primitiu del mot és el ll. *bene-auguratu*.

BLANT adj. Ultracorrecció per *blan*. *Jau-re en blant lit*, 125. V. *blan* en GGL.

BORD, -A adj. Fals, no vertader. *Car la sua esperança és borda e disformada*, 260. ETIM.: llatí *burdu*.

BOSA f. Grafia defectuosa per *borsa* o *bossa*. *Per glotonia se buyda la bosa de diners*, 128. V. en GGL *borsa*, *bossa*.

BRANCAT, -ADA adj. o part. pass. de *brancar*. *Aquell arbre és de sanctetat brancat, ramat, ffulat, fflorit e de sancts fruyts carregat*, 241. V. en GGL *brancar*.

BRANCHAT, -ADA adj. o part. pass. de *branchar*. Variant ultracorrecta de l'anterior. *Per totes les potències naturals és ·i· arbre spiritual branchat, ramat, ffullat, fflorit e granat*, 280. V. *brancha* en GGL.

C, Ç

Ç' Grafia defectuosa per *s'*. *Ab aquelles [obres] poràs conèixer si lo príncep ç'à la fi per la qual és elet*, 18.

ÇABATA f. Grafia defectuosa per *sabata*. Vegeu el text de l'article següent.

ÇABATER m. Grafia incorrecta per *sabater*. *Axí con lo çabater qui ymagina a fer falsia en la çabata, en ço que unta e aplan lo cuyr qui és àvol per ço que parega que sia bo*, 34. V. en GGL *sabata*, *sabater*.

CAPAT, -ADA adj. Revestit de capa. *Home qui vest capa, axí con per capa és cap[a]t, en axí home savi... E enaxí con home capat no pot ésser nuu dementre vest capa...*, 97. V. *capa* en GGL.

CAREGAT, -ADA adj. Grafia defectuosa per *carregat*. *Fe és arbre que ha ·iii· branques ramades, fulades, florides e de molts, alts e nobles fruyts caregades*, 239. V. *carregat* en GGL.

CARN-SALADA f. Part grassa del porc, entre pell i carn, que se sala per a la seva conservació. *Con home glot e luxuriós veu taverna e sardina salada o carn salada, per ço que molt pusca beure consira menjar la sardina e la carn salada*, 127. No gosariem

afirmar amb seguretat que la «carn salada» de Ljull fos ja la *cansalada* del català continental, la *xulla* del mallorquí.

CASAR v. intr. Grafia defectuosa per *caçar*. Vegeu en el següent text la vacil·lació o pocs escrúpols de l'amanuense que emprà tres maneres d'escriure el mateix verb, entre elles la correcta: *Home ha plaer en caçar. E si l'ome és glot envejós, à plaer en caçar per ço que pusca menjar la cassa que pren. E si és més envejós que golós, ha major enveja del estor o del falcó de son vey per plaer de casar que per envejar lo bacó, moltó e capó de son vey per menjar*, 134. V. en GGL *caçar*, *cassar*.

CASTAMENT adv. De manera casta. *E per ço justícia, que és bona, requer que home veja, oya [etc.] bonament, castament e diligentment*, 180. V. *cast* en GGL.

CAUSATIU, -IVA adj. Que causa o pot causar. *La granea de Déu és creativa, causativa de tots los grans béns naturals*, 139. V. en GGL *causativitat*.

ÇÈDULA f. cèl·lula. Element anatómic dels animals i vegetals, que consisteix en una massa microscòpica, un nucli i una coberta amb suc cel·lular. *Qui continua e menuga*

molts ays e beu vi forts, corromp la sèdula que està sobre lo front en los locs hon participen los çervels denant e detràs, en la qual sèdula se fan les ymprecions intel·legibles; e açò matex en la çèdula detràs en lo tòss hon se fan les ymprecions recolibles, 128. Vg. sèdula al lloc corresponent d'aquest Segon petit suplement...

ETIM.: llatí *cellula*, diminutiu de *cella* (cel·leta), alterat per *cèdula* (ll. *schedula* 'full de paper'.

CENTES f. pl. de *cent*. Deu vegades deu. *Home avar, si à ·c· liures, vijares li és que, si n'avia ·v· centes, que-s tendria per pagat e per ric, 34.*

ÇERVEL, CERVEYL, ÇERVEYL m. Cervell. *Corromp la sèdula que està sobre lo front en los locs hon participen los çervels denant e detràs... E per ço, per trob calor e secor és torbat lo cerveyl qui és fret e humit... Car home qui longuament membre, entén e ama los plaers de luxúria és torbat son çerveyl, 128. V. en GGL cervel, cervell.*

CHATÒLIC, -ÒLICA adj. Cultisme, equivocat, per *cathòlic*. *La fe chatòlica, 71. V. en GGL cathòlic, catòlic.*

COLTEYL m. Variant gràfica per *coltell*. *Ira és colteyl qui degolla pietat, humilitat, conseyl..., 47. V. en GGL coltell, colteyll.*

COMPARATIU, -IVA adj. Que compara o pot comparar. *Prudència és hàbit comparatiu per lo qual home compare major bé ab menor bé, 188. V. en GGL comparatiuament.*

COMPORTAMENT m. Manera de portar-se o comportar-se. *Lo veer és missatge de luxúria en ço que hom veu beles fem-*

bres e lurs bells comportaments, 37.

ETIM.: format damunt el verb llatí *comportare*.

CONTRADICTORI, -ÒRIA adj. Que inclou contradicció. *Con aquestes ·ii· contravèrsies sien contradictòries, pot hom conèixer que la fe dels crestians vera és, 248. V. en GGL contradictorià, contradicció.*

CONTRAVÈRSIA f. Variant per *controvèrsia*. *E ayals contravèrsies deu hom preycar al poble per ço que-s guart de mentida, 298. V. en GGL controvercia [sic].*

CREDITIU, -IVA adj. Que s'ha de creure, que mereix esser cregut. *Prudència és lum probatiu electiu e fe és lum creditiu positiu, 71.*

ETIM.: format damunt *creditum*, part. pass. de *credere* 'creure'.

CREECIÓ f. Grafia defectuosa per *creació*. *Creeció tu no pots sentir ne ymaginar, 59. V. en GGL en la forma correcta.*

CRESTAYL m. Variant gràfica per *crestall*. *Enaxí con crestayl reb color vermela con és posada [sic] sobre cosa vermeyla, 174. V. en GGL crestall.*

CULENT ger. de *cúler* (cúller). Collint. *Pot sermonador atrobar molts d'altres eximplis, a son plaer, a preycar de virtuts, culent aquells eximplis del subject d'aquesta sciència, 32. V. en GGL cúller.*

CULIR v. tr. Variant per *collir*. *E culim aquells [pecats] de les dessemblances de virtuts, 33. V. en GGL colir, culir, collir, cullir.*

CULIT, -IDA part. pass. de *culir*. Collit. *Per molts d'altres eximplis culits en lo subject d'esta sciència, 16. V. cullit en GGL.*

D

DEBIL, DEBILA adj. Mancat de forces. *Ymaginació és debila e no sana, 262.*

No gosam decidir l'accentuació del mot, ignorant si és oxíton o paroxíton. La forma

femenina podria esser analògica; mes ens trobam davant un *dibil*, que registra DCVB (de la *Crònica* de Muntaner), que ens desorienta. Ho deixam així. V. en GGL *dèbil*.

DEBILITAR v. tr. Fer perdre la força. *Car consciència debilitarà la força de ta ànima*, 19. ETIM.: llatí *debilitare*.

DECAURE v. tr. o refl. Fer caure. *Home qui ama més honrament que no li pertany és erguylós contra si metex e son proysme, car si metex decau*, 40. ETIM.: llatí *decadere*.

DESAMÀNCIA f. Manca d'amor. *E si la voluntat és habituada de mentida, engendra desamànçia*, 231. V. en GGL *desamament*.

DESAMISTAT f. Manca d'amistat. *E sobre aquella fi home forts de coratge e home envejós són contraris e nax desamistat enfrenados*, 213. V. en GGL *desamor*.

DESCONCORDANÇA f. Manca de concordança. *Per la qual contrarietat fe e temprança han desconcordança*, 236. En GGL només la variant *desconcordansa* per *descordansa*.

DESCRÉXER v. intr. No créixer, deixar de créixer. *Qui és infinit no crex ne descresx*, 270. ETIM.: llatí *decrescere*, amb el prefix vulgaritzat.

DESFORÇAR v. tr. Llevar la força. *Ira és forma que desforma e desforça la voluntat a amar de Déu veres coses amables*, 245. ETIM.: llatí vulgar *fortiare* amb el prefix negatiu *des-*.

DESLEALMENT adv. De manera deslleial. *Home envejós e desleal usa folament e deslealment contra caritat*, 293. V. en GGL *desleal*.

DESLIBERADAMENT adv. De manera deliberada. *Potència voletiva per justícia ama justament e desliberadament*, 185. V. en GGL *desliberar*.

DESLIBERATIU, -IVA adj. Que delibera. *Justícia és hàbit desliberatiu*, 184.

DESLIGAR, v. refl. Deslligar-se. *E cuyden que sien tan forment ligats, que no.s*

pusquen desligar, 145. En GGL manca la forma reflexiva.

DESRAYGAT, -ADA part. pass. Desarrelat, desradicat. *Per aytal manera és engenerada glotonia morayga e és desraygada temprança de ymaginar e racionar*, 132.

ETIM.: ll. **disradicatu* per *eradicatu*.

DESSAMAR v. tr. Grafia defectuosa per *desamar*. *Per lo qual creximent nex malaltia la qual no consira ne dessama*, 37. V. en GGL la forma correcta.

DESTEMPRADAMENT adv. De manera destemprada. *Con tu menugues e beus destempradament, gites temprança d'aquells locs demunt dits e mets-hi destemprança*, 22. V. en GGL *destemprat*.

DESTEMPRANÇA f. Manca de temprança. *Destemprança en tu no aurà poder*, 21. *E açò ab poca de occasió vest si metex de destemprança e de desesperança*, 92. V. en GGL *destemprament*.

DESTRU VIR v. tr. Variant per *destruir*. *Pot hom, doncs, ab aquell sermó mostrar al poble la manera per la qual home sàpia destruvir luxúria e destemprança*, 254. V. en GGL la variant *destrovir*.

DIBIL adj. Sorprenent variant per *dèbil* que fa dubtar si el mot és oxíton o paroxíton. *E per ço home qui és forts de coratge vençria en batala home qui és dibil de coratge*, 211. V. en GGL *dèbil*.

DIBILITAT f. Debilitat. *E si lo demoni te vol temptar per dibilitat de coratge a fer alcun pecat, recurri...*, 19. El fet de trobar-se en pàgs. 19-21 sis vegades *debilitat* i altres tantes *dibilitat* insinua una simple descurança de l'escrivà. V. *debilitat* en GGL.

DINNITAT f. Grafia defectuosa per *dignitat*. *Axí con home, qui és plus forts en entendre Déu e la sua bonea, granea e les altres dinnitats divinas...* Al costat de *E per ço home savi ama més entendre Déu e les altres sues dignitats*, 88. V. en GGL *dignitat*.

DISCORDANÇA f. Manca d'acord. *Si temprança ha concordança ab los béns de natura e de gràcia, luxúria ha ab aquells discordança*, 221. V. en GGL *discordància*, *discordansa*.

DISCRETAMENT adv. De manera discreta. *E si hom se senfon, amagrex, e l'enteniment discretament consira la manera per la qual hom pusca molt menjar e molt beure...* 129. V. en GGL *discret* // 2.

DISCRETIU, -IVA adj. Que distingeix. *Justícia és hàbit discretiu ab lo qual discretament ou paraules*, 184. V. *discret* en GGL.

DISFORMADAMENT adv. No d'acord amb la forma. *E'l teu amar serà vestit de pecat, en lo qual morrà totes les vegades que disformadament amarà*, 28. V. en GGL *desformar*, *desformat*.

DISTÀNCIA f. Diferència entre dues coses quant a valor, bondat, etc. *Prudència e ira són hàbits contraris e qui han infinida distància*, 199. *E mostrada avem lurs essències e la infinida distància que han per contrari*, 201. V. *distant* en GGL.

ETIM.: llatí *distantia*.

E

ELECTIU, -IVA adj. Que elegeix o pot elegir. *Prudència en voluntat és lum electiu, amatiu, positiu, e fe és lum creditiu, positiu*, 71. Per una petita diferència de significació vegeu en GGL *electiva* (potència).

EMFLAMAR v. tr. Grafia incorrecta per *enflamar*, inflamar. *La ymaginació emflama e escalfa la tua cara a fer luxúria*, 84. V. en GGL *enflamar*.

EN prep. Té valor temporal davant infinitiu només en sentit d'acció habitual en el text adduït. *En Barbaria los petits porcs aranquen les rayls de les herbes als grans porcs per ço que los grans no destrovesquen lurs dens en arrancar les rayls*. 196.

Pensem que actualment es fa un ús indegut de la preposició *en*, emprant-la en tots els casos on el castellà construeix *al* més infinitiu. En la modalitat mallorquina havia tengut sempre sentit d'acció habitual, com en el text citat, o d'acció futura.

ENBAUS [sic], m. Embalç, balç, precipici. *Potència visiva ha per natura atemprat veer. E si veu lamp o gran serpent ho gran enbaus ho gran resplandor, ho veu per àer qui ha poca lugor, no pot aver temprança per veer*, 232. V. en GGL *embausar*, *baus*.

ENBRIAGAMENT m. Grafia defectuosa per *embriagament*. *Ira és spiritual enbriagament*, 46. V. en GGL la forma correcta.

ENCARNATIÓ f. Grafia ultracorrecta per *encarnació*. *Possible cosa fo que'l Fill de Déu presés carn humana, con sia ço que aytal encarnatió sia la major possibilitat que ésser puscha*, 31. V. en GGL *encarnation* i la forma normal *encarnació*.

ENDENYAMENT adv. Indignament. *Home accidiós pererosament e ab [sic] endenyament parla de Déu e de ses obres*, 258. El text pot salvar-se prenent el mot *endenyarment* com un nom derivat del verb *endenyar* (indignar), registrat en DCVB.

ENFRE·NDÓS Contracció de la prep. *enfre* i el pron. *ambdós*. *E sobre aquella fi home forts de coratge e home envejós són contraris e nax desamistat enfren·dós*, 213.

ENNAMORAR-SE v. refl. Formació ultracorrecta per *enamorar-se*. *Car per la conexença que hom ha de Déu e de les sues obres se enamora hom de Déu e de les sues obres*, 298. V. en GGL la forma normal.

ENPETRAR v. tr. Impetrar. *Los qual misatges vénen ab membrar, entendre e amar per virtuts o per vicis enpetrar*, 65. *Per la qual [oració] pusca a Déu servir e honrar e ço que desira enpetrar*, ib. V. en GGL *empetrar*.

ENPETRAT, -ADA part. pass. d'*enpetrar*. *Pots, doncs, conèxer que virtuts e vi-*

cis estan enpetrades per amar o per desamar, 64. V. en GGL *empetrat*.

ENPLICAR v. tr. Grafia defectuosa per *emplicar*. Implicar. *Si comprava bon vi, usaria de riquea e enplicaria contradicció*, 189. V. en GGL *emplicat*.

ENTENENTMENT adv. Amb enteniment, amb intel·ligència. *Car pots creure que Déus ha poder infinit ab lo qual pot fer obres miraculoses justament, bonament, magníficament, entenentment*, 59. V. en GGL *entenent*.

ENTEPRETAT,-ADA part. pass. d'*entepretar*. Interpretat. *Ira comença en la memòria e en l'enteniment e és entepretada en la volentat*, 47. Sembla una errada per *entepretat*. Vegeu en DCVB el verb antiquat *entepretar*.

ENTÍN 2.ª pers. sg. d'imperatiu d'*entendre*. *Con açò sia enaxí, doncs entín per justícia que, si tu fas injúria contra Déu, fas faliment...*, 14. En el curs de l'obra apareixen segones persones singular d'imperatiu amb tal inflexió en verbs de la segona conjugació. No és cap novetat. Encara que no figurin com a cap d'article, es troben en alguns verbs del GGL tals formes d'imperatiu. Comprobau-ho precisament en el mateix verb *entendre* // 1.

ENVEJOSAMENT adv. Amb enveja. *Home envejós entén, ama e membra envejósament*, 228. V. en GGL *envejós*.

ENVENYA f. Estranya grafia per *enveja*. *Si veus ·i· bel caval e lo demoni te mou a envenya, ymagina les penes infernals*, 67. V. en GGL la forma correcta.

ENVERSACIÓ Capgirament, acció de posar al revés. *E de la sua matèria home mentider cuyl e ajusta de les desviacions e enversacions de les fins de les ·x· potències naturals humanes damunt dites*, 209. El mot figura en GGL, mes com una simple variant.

ENVERSADAMENT adv. Capgiradament, invertidament. *E significa en son parlar secretament, enversadament contra veritat per tal que ço qui és fals aja semblança que sia ver*, 166.

ERGULAR v. intr. Manifestar orgull. *Luxuriar e ergular fan companya per durar*, 140. V. en GGL *ergullar*.

ESCAPÇAR v. tr. Tallar el cap, decapitar. *Enaxí con molts de nosaltres qui·ns lexiariem enans escapçar que renegar la fe*, 82. ETIM.: llatí vulgar **ex-captiare*, d'igual significació.

ESPERMA f. Secreció dels testicles. *Ab los renyons, dels quals diriva en los genitius, qui són corsos e spirits en qui buyl la esperma*, 127. ETIM.: grec *sperma* 'llavor'.

F

Observem que la doble *ff* és simplement gràfica, sense valor fonètic.

FANTASIA f. Cosa fantàstica, imaginària, inexistent. *Enveja és hàbit cuylit per sentir e ymaginar, per membrar, entendre e amar spècies, ço és, fantasies de les quals home envejós fa enveja*, 44. Manca en GGL aquesta matisada significació.

FASCA 3.ª pers. sg. subj. de *fer*. Forma alternativa de *fasça* (amb *ç* trencada). *Per*

ço car elles [les dignitats] són causes primeres a totes causes creades, con sia açò que Déus tot quant fa, fasca ab elles, 6. Vegeu la forma més normal: *Saviesa és estrument qui defén hom que no fasça folies*, 283. En el primer cas podria haver-hi una errada de l'escrivà.

FEEDOR m. El qui fa. *Les quals [causes generals] són aquestes: efficient, ço és, feedor, forma, matèria e ffi*, 8. V. en GGL *faedor*.

FENYMENT m. Fingiment. *La raó està en ço que mentir és fenyment e no és ésser reyal*, 49. Pot ésser un simple errada d'impremta per *fenyiment*.

ETIM.: derivat de *fènyer*, llatí *figere*.

FFI f. Variant gràfica per *fi*. *Feedor, forma, matèria e ffi*, 8.

FFLORIT, -IDA adj. Variant gràfica per *florit*. *E per ço caritat per totes les potències naturals és ·i· arbre spiritual branchat, ramat, ffullat, fflorit e granat*, 280. V. en GGL *fflors* (flocs), *florit*.

FFULLAT, -ADA adj. Variant per *fullat*. Vegeu el text de l'article anterior i *fullat* en GGL.

FFUSTERIA f. Variant gràfica per *fuste-*

ria. *Les arts mechàniques són cavaleria, mercaderia, pagessia, ffusteria, sarturia...*, 9. V. *fusteria* en GGL.

FONDEMENT m. Variant per *fundament*. *Fonament. Les potències que majorment són fondements de ira e de mentida són humana volentat e humana e natural veritat*, 168. V. en GGL *fundament*.

FULAT, -ADA adj. Variant gràfica per *fullat*. *Fe és arbre que ha ·iii· branques ramades, fulades, florides e de molts alts e nobles fruyts caregades*, 239. V. en GGL *fula* per *fulla*.

FURÓS, -OSA adj. Furiós. *Les quals [circumstàncies] són impaciència, ergul e furós moviment sens neguna deliberació*, 200. V. en GGL *furiós*.

G

GALTADA f. Cop pegat amb la mà a la galta. *Tu dónes ·i^a· galtada a ·i· pagès e altra a ·i· cavaler e altra a ·i· rey*, 14. En GGL només *galtades* com a variant per *collades*.

GEER v. intr. Jaure o jeure. *Si home avar e envejós veu ·i· bel lit e honrat, e per la fi de geer moyl e per la fi de jaer honradament ymagina aver lit...*, 121. V. en GGL *jaer*.

GENITIUS m. pl. Testicles. *La qual flama nax e diriva en los genitius*, 127. ETIM.: llatí *genitivu*.

GLOB m. Variant gràfica per *glop*. Porció de líquid que es beu i que cap d'una vegada a la boca. *Home glot... beu a grans globs de la [sic] anap*, 37.

ETIM.: formació onomatopèica, similar al bearnès *gloup* i a l'anglès *gulp*.

GLORIFICATÍO f. Variant culta per *glorificació*. *Perpetual glorificatió de benauy-rats*, 31. V. en GGL la forma normal.

GRADADAMENT adv. Gradualment, per graus. *Axí con la tua ànima que està ·i^a· forma gradadament e naturalment en les parts de ton cors*, 95. V. *gradat* en GGL.

GRAMÀTICH, GRAMÀTICHA m. i f. Simples variants per *gramàtic*, *gramàtica*. *Lo gramàtich, si és avar, no vol mostrar gramàtica a sos escolans*, 34. V. en GGL les formes normals.

H

Observem que en els escrits medievals catalans l'omissió del signe mut *h* és freqüentíssima. Donam aquí solament unes mostres de l'ús inicial indegut en uns pocs mots.

HAÏRAR v. tr. Aïrar, sentir ira. *Si ergul toca humilitat, encontinent hair ergul e à*

plaer en amar humilitat, 209. V. la forma correcta *aïrar* en GGL.

HAMOR f. Grafia incorrecta per *amor*. *Ab caritat puja hamor son amar a Déu*, 274. V. en GGL *amor*.

HANS conj. adversativa. Grafia defectuosa per *ans*. *Si tu veus bella fembra e ymagines luxúria e la desames, tu no ames luxúria e no n'has pecat, hans fas virtut*, 38. V. la grafia correcta en GGL.

HODORATIU, -IVA adj. Grafia defectuosa per *odoratiu*. Capaç d'odorar. *Potència visiva, auditiva, hodorativa, gustativa...*, 8. V. en GGL la grafia correcta.

HÓRDENS f. pl. Grafia defectuosa per *ór-*

dens. Sagrament de l'ordenació sacerdotal. *Los sacraments de santa esgleya són ·vii·, ço és, babtisme, confirmació, lo sanct sacrament del altar, hórdens, les claus de sent Pere, matrimoni, extrema unció*, 9. V. en GGL orde // 5.

HUYLASTRE m. Ullastre, olivera borda. *Enaxí con ver oliver empeltat en huylastre à força de vera oliva*, 85-86. V. ullastre en GGL.

I

IMPAÇENT adj. Impacient, que no té paciència. *E si lo pacient no és forts per gran virtut, esdevé impaçent e per la in paciència [sic] engenre luxúria*, 146. V. *impacient* en GGL.

INAMÀNCIA f. Manca d'amància o de voluntat d'amar. *Home prudent... engenre amància. E home irat usa per lo contrari e engenre sobtosament inamància*, 200. V. *amància* en GGL.

INDESLIBERATIU, -IVA adj. Que no delibera. *Ira és hàbit indesliberatiu*, 184. V. en GGL *desliberatiu*.

INDISCRETAMENT adv. Amb manca de discerniment, amb confusió, no clarament. *Ira és hàbit indiscretiu ab lo qual indiscretament ou paraules*, 184. El mot es troba registrat en el GGL, mes no en idèntica acceptió.

INDISCRETIU, -IVA adj. Que obra amb confusió, sense claredat. Vegeu el text de l'article anterior.

INFERNEAR v. intr. o refl. Llançar-se dins l'infern. *Home qui ama més honrament que no li pertany és erguylos contra si metex e son proysme, car si metex decau e infernea*, 40. Sorpren un poc el sufix *-ear* i no *-ejar*. V. *infernar* en GGL.

INFLAR v. tr. Augmentar o fer augmentar de volum per una causa física o emocio-

nal. *E ymaginació que ymagina los delits que hom sent per luxúria e que escalfa e infla la carn, ajuda a luxúria contra saviea*, 286. En GGL només *inflat*.

ETIM.: llatí *inflare*.

INLLUMINAR v. tr. Variant per *il·luminar*. *Pot hom, doncs, conèixer con la ·i^a· virtut inllumina l'altra sobre sentir e ymaginar per inlluminat racionar*, 101. V. en GGL *inluminar*.

INMOVIBLE adj. Immovable, que no es pot moure. *Que veja los béns de gràcia que Déus dona, los quals són riqueses movibles e immovibles*, 211. V. en GGL *immovable, immovable*.

INSAPIENT adj. Que no sap, mancat de saviesa. *E home desesperat e insapient fa lo contrari*, 107.

ETIM.: llatí *sapiente* amb el prefix de negació *in-*. Clàssic *insipiente*.

INVERSAR v. tr. Posar a la inversa, fora del seu fi. *Ira és hàbit indesliberatiu ab lo qual hom inversa la fi de son veer*, 184. V. en GGL *enversar*.

IRADAMENT adv. De manera irada, amb ira. *Home ergulos e irós ergulosament e iradament vol poseyr [sic] les fins de sentir*, 154. V. *irat* en GGL.

J

JACTANÇA f. Acció de jactar-se, de lloar-se. *E açò vertaderament, e sens jactança e ypocressia [sic] que no són del linatge de la doctrina damunt dita*, 277.

ETIM.: llatí *jactantia*. En GGL *jactància*.

JAPERUT, -UDA adj. Grafia defectuosa per *geperut*. *Home japerut ho [sic] contret, con veu los béns naturals que Déu dona per*

natura a son proysme, desija aver aquells béns naturals, 164. V. en GGL la forma correcta.

JENER m. Antiga grafia per *gener*, nom del primer mes de l'any. *En lo mes de jener en l'any de la Encarnació*, 299.

ETIM.: llatí *januariu*, probablement vulgar **jenuariu*, influït per *februariu*.

L

Cal tenir en compte que el signe *l* pot representar tant el so simplement lateral, *l*, com el lateral palatal, *ll*.

LIGUAMENT m. Grafia defectuosa per *ligament*. Lligament. *Deu hom ligar temprança e caritat per ço que per liguament hom viva ab sanitat e ab sanctitat longuament*, 94. V. en GGL *ligament*.

LO article neutre. *Comana lo teu a home diligent e rib son conseyl e sies privat d'el*, 197.

L'article neutre *lo*! Iniquament bandejat. Utilíssim, com en el text adduït, per a distingir entre «lo teu» (totes les coses teves) i «el teu» (l'objecte conegut, ja anomenat). Quantes vegades amb l'enyorat F. de B. Moll comentàvem que si no el tenguéssim, hauríem d'inventar l'article neutre *lo*!

LUMINÓS, -OSA adj. Luminós, que emet llum. *Prudència e fe... són... luminoses per enteniment*, 71.

ETIM.: llatí *luminosus*.

M

MACIÓ f. Grafia molt defectuosa per *messió*. Despesa, cost d'alguna cosa. *En fer mació de comunitat de ciutat, justa cosa és que tu pacs per ·m· liures e yo per ·c· sous*, 11. V. en GGL *messió*.

MAGNIFICAMENT adv. De manera magnífica. *Per ço car pots creure que Déus ha poder infinit ab lo qual pot fer obres miraculosos justament, bonament, magnificament*, 59.

ETIM.: format damunt un *magnifical*, no registrat en DCVB, i la terminació *-ment*.

MALA f. Grafia defectuosa per *mall* (moneda). *A guanyar diner per ·i^a· mala se cové prudència e fortitudo*, 67. V. *mall* en GGL.

MALORCHA top. Mallorca. *Ffení R[a-mon] aquest libre en la ciutat de Malorcha*, 299. V. en GGL *Malorca, Mallorca*.

MANIFEST, -ESTA adj. Grafia defectuosa per *manifest*. *Es doncs, manifest e provat que...*, 261. V. en GGL la grafia normal.

MARAVEYLA f. Variant gràfica per *maravella*. *Con sia gran maraveyla que tans sermons e preys sien fets...*, 5. V. en GGL *maravella, maravella*.

MAYNADA f. Casa, familiars que hi habiten. *Així con l'ome qui va de nits e és sospitós e gelós e qui torba sa maynada*, 146. V. en GGL *mainada*, forma correcta, només com a variant de *companya*.

ETIM.: llatí vulgar *mansionata*, derivat de *mansione*.

MENASÇA f. Simple variant gràfica per *menaça*. *Home irat parle de folies, de colps e de nafres e de mort e de menasçes*, 123. V. en GGL la forma correcta.

MENTIMENT m. Acció de mentir. *Per ço que pusca mentir contra son proïsme, per lo qual mentiment pusca son proïsme enganar e trayr*, 48.

MERCADER, MERCADERA m. i f. Qui comercia amb gèneres vendibles. *És prudència mercadera e compra e ven*, 77. No registrada en GGL la forma femenina.

METZINAT, -ADA part. pass. de *metzinar*. Emmetzinat. *E cuyde.s que sia metzinat*, 148, V. *metzinar*, en GGL.

MINTENTMENT adv. Amb mentida o manca de veritat. *Home que mintentment s'escusa prepara ira al home qui'l reprèn e l'acusa*, 49. V. *mintén mintent* en GGL.

MIT 2.ª pers. sg. imperatiu de *metre*. Vegeu aquesta forma inflexionada en el següent text: *Si tu atrobes prudència e fortitudo, mit-les en ton membrar, entendre e amar*, 68. V. en GGL aquesta mateixa forma en l'article *metre*.

MITRA m. (contràriament a l'ús actual). Ornament que porten al cap, en funcions litúrgiques, arquebisbes, bisbes i altres prelats. *Prelat ha mitra daurat, que signific[a] que ell és just e savi*, 65. V. *mitra*, f. en GGL.

MOL, MOLA adj. Variant gràfica per *moll*. *Blan lit e moles vestidures*, 276. En GGL hi és registrat el masculí, no el femení.

MORALYTAT f. Moralitat. És una de tantes arbitrarietats gràfiques que es permetien els amanuenses medievals quant a l'ús o abús de la y per la i llatina. *Con sia ço que pecat està per moralytat e no per natura engenrat*, 55. V. en GGL la forma correcta.

MORAYGA, MORAYGUA, MORAYGUES adj. (o part. pass.) f. sg. i pl. Enraïgat, arrelat. Pot referir-se a virtut i a pe-

cat. *Mostrada avem la manera per la qual ·i^a·força és forçada per altra força e la manera per la qual hom pot engenrar virtut morayga, qui à tan gran força, que no pot ésser vençuda per sa contrària força*, 83. *Enaxí con tu no pories forçar ta mà, si la meties al forn, que no sentís calor, enaxí home qui és habituat de virtut moraygua, qui és hàbit longuament perseverant, no pories forçar que fessés pecat*, 82. *Per ço tot hom se deuria acostumar a guanyar virtuts moraygues per les qual[s] home viu en pau*, ib. *E per aytal manera és engenrada glotonia morayga e desraygada temprança de ymaginar e racionar*, 132. (Vg. postscriptum). ETIM.: probablement ens trobam davant una antiga falsa interpretació de les formes *enraygada*, *enrayguada*, *enrayguades*, deguda a mala cal·ligrafia quant al prefix, i a una estranya abreviatura, fora de línia, dels suffixos *-da*, *-des*, omesos pels amanuenses. V. *enraygat* en GGL.

MORAYGAT, -ADA part. pass. d'un inexistent *moraygar*. Enraïgat, arrelat. *E serà [aquell home] habituat en tant de mal, que la sua malea engenrarà pecat moraygat, ço és a dir, pecat obstinat per longa perseverança*, 122. V. en GGL *enraygat*. (Vg. postscriptum).

ETIM.: aquí apareix confirmada, ens sembla, la nostra opinió: cal llegir *en-* per *mo-*.

MOSTROYTAT f. Monstruositat. *E és avar per ço que per les riqueses e per los honramens no sia maldit per les gents contra los seus vicis e les sues mostroytats*, 116. V. en GGL les variants *mostroïtat*, *mostruïtat*.

ETIM.: com es veu, ens trobam davant una síncopa per *monstruositat*, derivat del llatí *monstruosus*.

MUYAT, -ADA part. pass. de *muyar* (forma no registrada). Mullat. *Axí con foc no pot cremar estopa muyada*, 237, V. en GGL *mullat*, *muyllat*.

N

NEGREGAT, -ADA part. pass. de *negregar* (negrejar). Ennegrir. *Per negror són molts individus negregats o ennegrits*, 148. ETIM.: llatí *nigru* més el sufix verbal *-idia-re* del llatí vulgar.

NON-RES m. No-res. *E açò diu car no pot entendre per natura humana que res pusca ésser de non res. E home savi entén sobre natura que Déus per natura de son poder, entendre e voler pot crear de non res creatura*, 297. V. en GGL *no-re, no-res*.

O

ÒSTIA f. Grafia defectuosa per *hòstia*. *Si la divina voluntat vol que Jesucrist, qui és en lo cel ver Deus e ver home, sia en la òstia sagrada e en ·i· temps en molts locs, lo poder o [ho] pot complir*, 240. En GGL hi

és registrada dita forma; mes no sembla de tot inútil per a la història del mot una tal repetició, omplint així el buit en l'orde alfabètic del Suplement.

P

PACÈNCIA f. Pacència. *Avarícia e yra són del linatge de mal per ço cor destruen larguea e pacència qui son virtuts del linatge de bé* 123. V. en GGL *pacència*.

PAGESSIA f. Variant gràfica, defectuosa, per *pagesia*. *Les arts mechàniques són cavaleria, pagesia, ffusteria, sarturia...*, 9. V. en GGL *pagesia*.

PALPATIU, -IVA adj. Pertanyent al tacte o a la potència del palpar. *Home ha ·x· potències naturals..., potència visiva, auditiva, odorativa, gustativa, palpativa, affactiva...*, 178.

ETIM.: derivat de *palpat*.

PATIÈNCIA f. Variant semiculta per *pacència*. *Vençràs home irat e avar ab larguea e ab patiència*, 123. V. en GGL *pacència*, forma normal.

PAVÓ m. Variant gràfica, culta, per *paó*. *L'ome avar e envejós, si veu ·i· gras capó, pavo ho [sic] moltó per la fi de gustar...*, 121. V. en GGL les formes *pahó, paó*. Els editors no accentuen *pavo*, ignorant si és per distracció o perquè pensen en el llatí *pavus*, -i, al costat de *pavo*, -onis. La o final de *pavu* s'hauria conservat per tal d'evitar les homofonies *pace* 'pau', *Paulu* 'Pau'. Mes

no creim gaire en tals homofonies com a motiu, malgrat el mall. *pago* i el val. *pavo*.

PELASSERIA f. Grafia defectuosa per *pellisseria* o art d'adobar pells. *Les arts mechàniques són cavaleria, mercaderia, pagesia, ffusteria, sarturia, scrivania, pelasseria e les altres*, 9. V. en GGL *pellicer, pellisser*.

PERLAT m. Fals cultisme per *prelat*. *Perlat e rector accidiós és necligent a honrar la santa fe cathòlica*, 242. V. en GGL *prelat*.

PERTANYENÇA f. Pertinència, allò que pertany a algú o a alguna cosa. *Pots, doncs, conèixer de necessitat segons la sua pertanyença, que el món és creat de non res*, 24. V. en GGL *pertanyent*.

ETIM.: del part. pres. de *pertànyer*, llatí vulgar **pertàngere* (clàssic *pertingere*), reconstituït sobre el primitiu *tangere*.

PERTENYENÇA f. Gravia defectuosa de l'article anterior. *Per ço que Déus satisfça a la sua pertenyença*, 25.

PERVERSAT, -ADA part. pass. de *perversar*. Pervertit, apartat del seu fi. *Affar, qui és parlar, en home irat e mentider és perversat de plaer en ira e de veritat en mentida*, 168. V. *perversar* en GGL.

POSSESSIÓ f. Porció gran de terreny de conreu, pertanyent a un propietari i dependent d'una casa situada dins la mateixa finca (DCVB, *possessió* // 2 b.) *Home avar, con veu bella possessió e la ou loar, volria que fos sua e consira con la pusca aver justament o injustament... E si ell ha alcuna bona e beyla possessió, per aquella no pot ésser consolat*, 34. Manca en GGL aquesta particular accepció del mot tan viva a Mallorca.

PREPARAR v. tr. Posar en estat d'acomplir una finalitat. *Potència tactiva naturalment engendre plaer... E per ço luxúria prepare aquel plaer per les sues circumstàncies damunt dites, e prudència prepare plaer per castetat*, 193.

ETIM.: llatí *praeparare*.

PREPARATIU, -IVA adj. Que prepara. *Prudència és hàbit preparatiu, successiu contra luxúria, lo qual és hàbit preparatiu successiu contra prudència*, 191.

ETIM.: llatí *praeparativu*.

PREVEURE v. tr. Veure per endavant, abans de produir-se algun fet. *Home prudent, si és malalte, preveu les circumstàncies per les quals pusca ésser sà*, 196. *Savi çabater preveu les circumstàncies per les quals pusca fer bones sabates*, 197.

ETIM.: llatí *praevidere*.

PREYC m. Acte de predicar, sermó. *Con sia gran maraveylla que tans sermons o preycs sien fets e per tan savis homes...*, 5. V. en GGL la variant *preych*.

ETIM.: postverbal de *preicar* (llatí *praedicare*), *preycar* en GGL.

PREYCAN ger. de *preycar*. Predicant. *E açò mostran e preycan lo sermonador, los pecadors poran aver conexença de virtuts e de pecats*, 5. V. *preïcant* en GGL.

PRIN 2.ª pers. sg. imperatiu de *prendre*. *Tu, sermonedor qui preyques, fe ·i· sermó de ·i· virtut e de ·i· pecat, e prin les temes*

de la virtut e del pecat, 171. V. tal forma en el curs de *prendre* en GGL.

PRIVADA f. Latrina. *E si odores en la privada, tu no podràs forçar ton nas que odor plaent odor e no pudor*, 13. *Doncs tu, home qui odores la rosa, fug a les privades si plaentment la rosa vols odorar*, 14. Recordem que tal mot es troba també en la versió catalana de la *Vida Coetània de Ramon Llull*. ETIM.: reducció de *campra privada*.

PRIVATIVAMENT adv. De manera contrària a positivament; negativament. *Temprança és de linatge de granea positivament, e avarícia és de linatge de granea privativament*, 219. V. en GGL *privatiu*.

PROSCÉS m. Simple variant gràfica per *procés*. *Pots tu... declarar... qual és lur proscés* (de veritat e temprança), 140. V. en GGL *procés*.

PROPIAR (?) v. tr. Apropiar, fer seva alguna cosa. *E encara [home], la fi dels béns de gràcia a si mateix propia aytant con pot; e home qui ha caritat, a Déu los ret qu'ls dóna*, 277. V. en GGL *propriar*.

ETIM.: seria un derivat del llatí *propriu*.

PRUDENCIAR v. intr. Usar de prudència, obrar prudentment. *E luxúria prepare aquell plaer a luxuriar e prudència prepare aquell plaer a prudenciar*, 192.

ETIM.: derivat de *prudència*. És una de tantes formacions verbals que exigeix el sistema ideològic lul·lià.

PUNÇELA f. Simple variant gràfica per *puncella*. Poncella. *La qual luxúria, dien sar-rayns, que auran en paradís, la qual usaran ab moltes fembres punçeles*, 238. V. en GGL *puncella*, *puncella*.

PUSQUE conj. causal. Ja que. *Lo qual mèrit no pot guanyar pusque membrar, entendre e amar, que són ses causes, són de ira e de mentida habitudes*, 168. V. en GGL article PUS // 2, b).

Q

QUI pron. rel. Com ja es diu en GGL, la forma *qui* s'usa amb antecedent de persona o cosa, masculí o femení, singular o plural, com a subjecte o complement, directe o preposicional. Vegeu un cas on el relatiu *qui* té per antecedent un altre pronom neutre: *Con ment hom per paraules qui dien que ço qui és ver no és ver*, 264.

QUI formant part de la conjunció temporal *tro*: *tro qui* per *tro que*. Pot tractar-se d'una simple distracció de l'escrivà. *Humà enteniment és potència intel·lectiva en quant no pot entendre Déu sobre sa natura ne les seues obres tro qui Deus li dóna saviesa*, 282.

R

RABIÓS, -OSA adj. Que té ràbia. *E per lo tocar [home luxuriós] parlarà con home rabiós en foc infernal eternal*, 145.

ETIM.: llatí *rabiosus*.

RACIONEJAR v. intr. Fer actuar la raó. *Racionar racioneja en sa pensa ab membrar, entendre e amar*, 167. Registrat dit mot en GGL, mes en un sol text.

RADICAT, -ADA part. pass. de *radicar* (no registrat). Arrelat, enraigat. *Con sia açò que voler sia radicat en ànima e gustar en lo cors*, 133.

ETIM.: llatí *radicatu*.

RANCALÓS, -OSA adj. Rancallós, que coixeja. *Home geperut o rancalós o qui no ha que ·i· huyl, e enaxí dels altres vicis, ama riqueses e honramens*, 116.

ETIM.: derivat del franciscà *rank*.

RECURRI 2.ª pers. sg. imperatiu de *re-córrer*. *Si lo demoni te vol temptar per debilitat de coratge a fer alcun pecat, recurri al amor que auràs a Déu*. Un de tants d'imperatius amb inflexió vocàlica, freqüent en Llull. Vegeu aquest mateix en GGL en l'article *RECÓRRER* // 4., on es troben també les variants normals *recorri*.

REFUGIMENT m. Refugi, mitjà on refugiar-se. *Aytals hòmens no han altre refugi-*

ment mas oració, 19. En GGL solament *refugi*.

RENYÓ m. Ronyó. *La qual flama nax e diriva del grex qui participa ab los renyons*, 127.

ETIM.: llatí vulgar **renione* (clàssic *rene*)

RES f. Cosa. *Pecat és de non res e virtut és de res*, 238. Figura el mot en GGL, mes en aquest text resulta més clarificador.

RESSURRECCIÓ f. Variant gràfica (la que correspon a nostra pronunciació) per *resurrecció*. *General resurrecció d'omes*, 279. En GGL la grafia normal: *resurrecció*.

RESSUCITAMENT m. Resurrecció. *Si tu aquell ressucitament creus, la creença és fe*, 59.

RESTRENYMENT m. Restrenyiment. *Greu cosa li és consirar lo restrenyement*, 44. Pot tractar-se d'una errada d'impremta. En GGL *restrenyiment*.

RETORICAR v. tr. Ordenar les paraules d'acord amb la retòrica. *Home qui ha esperança forma, colora, retorica ses paraules*, 262. V. *retòrica* en GGL.

RIB 2.ª pers. sg. d'imperatiu de *rebre*. *Comana lo teu a home diligent e rib son consyl*, 197. V. *rebre* en GGL.

S

SACRAMENT m. Variant culta per *sagrament*. Açò matex pot hom dir dels ·x· *manaments* e dels ·vii· *sacraments*, ço és *babisme*, *confirmació*, *lo sant sacrament del altar*..., 7. V. *sagrament* en GGL.

SAJORNAR intr. Grafia defectuosa per *sojornar*. *Molt més val entendre, amar, membrar e ymaginar en justícia... que en beure, menjar ne sajornar*, 15. V. en GGL *sejornar*, *sojornar*.

SAMFONDRE v. refl. Grafia defectuosa per *sangfondre*. *Aquell home és fortment golós qu'is samfon per massa menjar*, 35. V. en GGL *sancfondre* i derivats. ETIM.: llatí vulgar **sanguifundere*.

SARTURIA f. Variant per *sartoria*. Ofici de sastre. *Les arts mechèniques són... ffusteria, sarturia*..., 9. V. en GGL *sartoria*.

SATISFACIÓ f. Simple variant per *satisfacció*. *Per amament de misericòrdia e perdó, contrició, confessió e satisfació*. V. en GGL la forma correcta.

SCIENCIEJAR v. intr. Esser posseïdor de ciència. La forma no culta seria *escienciejar*. *Pots consirar con equalment auràs penes infernals spirituals per desamar e per peccador scienciejar*, 109. ETIM.: format damunt el llatí *scientia*.

SCRIVANIA f. Escrivania, ofici d'escrivà. *Les arts mechèniques són cavaleria, mercaderia, pagessia, ffusteria, sarturia, scrivania, pelasseria e les altres*, 9. V. en GGL *escrivà*, *escrivan*.

SÈDULA f. Cèl·lula (petita cel·la), no encara en el sentit precís que té el mot avui, en biologia, d'unitat fonamental en l'organització de tot ésser vivent. *Qui continua e menuga molts ays e beu vi forts, corromp la sèdula que està sobre lo front en los locs hon participen los cervels denant e detràs, en la qual sèdula se fan les ymprecions intel·legibles*, 128. V. *çèdula* en el lloc corresponent d'aquest *Segon Petit Suplement*...

ETIM.: llatí *cellula*, dim. de *cella*, alterat per *schedula*, dim. de *scheda*.

SEGLE m. Lloc d'estada de les persones, en vida i en mort. *Pot hom, doncs, conèixer que són ·iii· segles: la ·i· és paradís e és tot ple de bé, l'altre és aquest segle en qui hom ha bé e mal*, 198. V. en GGL *seggle*, *segle*, *setgle*, on dits significats ja s'insinuen, mes no tan clarament.

SEGORNAR v. intr. Grafia defectuosa per *sejornar*. *Sojornar. Beure, vestir, segornar*, 15. V. *sojornar* en GGL.

SEMFÚS, -USA adj. Grafia defectuosa per *sangfús*, part. pass. de *sangfondre*. *Home semfús per trob menjar e per trob beure embriac, per la virtut odorativa*, 135. V. *sancfús* en GGL.

SENFONDRE v. refl. Grafia defectuosa per *sangfondre*. *Omplir-se excessivament de menjar. E si hom se senfon, amagrex*, 129. *Home glot per trob menjar a beure se senfon e engenre malaltia e perea*, 132. V. en GGL *sancfondre*.

SENNOR m. Senyor. *Sennor deu amar son servidor*, 14. L'amanuense encara tas-tanejava en la grafia del nou so romànic, la nasal palatalitzada, *ny*. V. en GGL *sènyer*, *senyor*.

SENTUARI m. Santuari. *Açò matex con és malalte ho [sic] con és en perill de mort e promet que irà en romeria a alcun sentuari, avén fe que aquell sant li ajut*, 82. ETIM.: llatí *sanctuariu*.

SERMONADOR m. El qui fa sermons o predica. Predicador. *Totes aquestes coses apellam subject d'aquest llibre, qui pot ésser dit Art, per ço car d'els [sic] pot sermonador predicar*, 6. V. en GGL *sermonar*. ETIM.: derivat del llatí *sermone*.

SERMONEDOR m. Grafia defectuosa de l'anterior. *E per ço tu, sermonedor, declara en ton sermó los ·ii· hàbits damunt dits* 104.

SEU pron. poss. sg. En el text adduït: conjunt de les coses seves, d'ell. *Home avar, con és a l'esgleja e cuyda Déus pregar, conta quant val lo seu*, 34. En texts com l'anterior es demostra la gran utilitat de la conservació de l'article neutre. Vegeu *lo* en aquest mateix *Suplement*.

SIUS 2.ª pers. sg. pres. indicatiu de *seure*. Seus. *Si tu sius a la taula ab ton pare e ab ta mare e ab tos freres e partex* [sic] *·i· capó e dónes...*, 60. Seria interessant un estudi monogràfic de la flexió verbal en l'obra lul·liana en català.

ETIM.: per a l'evolució del llatí *sedes* en *sius*, cf. el pireneic-oriental *assiure*, *assius*.

SOTAYRÀ, -ANA adj. Grafia defectuosa per *soteirà*. Col·locat més avall, en grau inferior. *Per ço car caritat és agradada els graus desús só·i graus sotayrans*, 95. V. en GGL *sotayrà*, *soterrà*, *soteyrà*.

ETIM.: probablement format d'un llatí vulgar **subterianu* (prep. *subter*, més *i* de *subter-i-u*, comp. *subterius*, més el sufix -*anu*). Ens trobaríem davant una formació anàloga a la de *sobeirà* (GGL) procedent inicialment del llatí *super*. (Vg. postscriptum).

SUBIRANAMENT adv. Variant gràfica per *sobiranament*. *La justícia de Déu pot hom cons[i]rar en ·i·^{ra} maneres: la ·i·^a es per egalat de les sues dignitats, la qual egalat han subiranament per la santa e su-*

birana trinitat, 176. V. en GGL *sobirana-ment*, *subirà*.

SUFFISTICAT, -ADA adj. Grafia defectuosa per *sofisticat*. Que conté sofisma o engany. *E home desesperat e insapient fa tot lo contrari e és tot suffisticat, ffalsificat*, 107-108.

ETIM.: derivat del llatí escolàstic *sophisticu*.

SUPERFFLUATIU, -IVA adj. Que té la qualitat negativa de la superfluitat. *Prudència és bon hàbit comparatiu e positiu, e glotonia és mal hàbit superffluatiu e privatiu*, 190. V. en GGL *superfluu*.

SUPERLATIU, -IVA adj. En gramàtica dit d'allò que, qualitativament, posseeix el grau més alt, més intens, etc. *Elles* [les dignitats de Déu] *estants emperò en superlatiu grau, per ço car Deus és aquell ésser qui tan solament està en lo superlatiu grau*, 6. *E à·y altres sermons qui són més a ensús, los quals deu hom preycar a hòmens qui han sciència en lo superlatiu grau*, 298.

ETIM.: llatí *superlativu*.

SURO m. Teixit produït pel fel·logen de l'alzina surera. *Negú fust nada tan leugera-ment sobre aygua con suro, e per ço caritat, en quant és estrument, és semblança de suro*, 274.

ETIM.: formació damunt del llatí *subere*.

T

TATTIU, -IVA adj. Grafia defectuosa per *tactiu*. *Les quals* [potències] *són: potència visiva, auditiva, odorativa, gustativa, tattiva, affativa...*, 184. V. en GGL *tactiu*.

TAULES f. pl. Probablement el mot designa el joc de daus o de dames. *Home ha plaer en jugar a escacs e a taules*, 134.

ETIM.: llatí pl. *tabulas*.

TEHOLOGICAL adj. Grafia defectuosa per *teological*. *Con sia açò que força de coratge sia virtut cardinal e caritat sia virtut*

tehological, 85. V. en GGL la grafia correcta.

TEMA f. Proposició que es pren com a assumpte o matèria per a un sermó. *Qui fa sermó de justícia e de prudència remembre la tema de justícia e de prudència*, 51. *D'aquest manament entenem culir les temes d'aquest libre... e en cascuna tema dels sermons està Déu subject*, 10. En GGL hi és registrat el mot *tema*, f. mes com a formació postverbal de *tèmer*. Cf. italià *tema* 'temor'. ETIM.: greco-latí *thema*.

TEMPRAR v. tr. Referit al vi, rebaixar-ne els graus amb aigua. *Tu qui seus a la taula e tempres lo vi ab aygua*, 92. Manca en GGL aquest significat concret.

TEMPS m. Duració, successió de les coses finites. En el text recollit el mot té el matís particular de lleguda. *Qui ha temps e temps espera, temps li fayl*, 242. V. en GGL informació sobre *temps*.

TEMPTAR v. tr. En el text que recollim, induir a obrar d'una manera determinada. *Com s'esdevé que bon àngel lo [l'home] tempta per fer bé, fa d'açò lo contrari*, 43. V. en GGL altres accepcions sobre el verb *temptar*.

TET m. Sòtil des d'un interior, teulada des de l'exterior. *Los fonaments d'aquella concordança són gustar e palpar, e les parets són veer e ymaginar, e lo tet està per membrar, entendre e amar*, 127. Com es veu, el terme és usat metafòricament. No figura tal hàpax en GGL. Sí en DCVB, 1, amb la següent definició: «Coberta de casa; teulada o llosat».

ETIM.: llatí *tectu* (de *tego*).

TORT m. Grafia defectuosa per *tord*. Au-cell de la família dels túrdids, que en hivern emigra a països menys freds, al de Mallorca entre altres. *Axí con les grues e los torts qui en ivern vénen de terres fredes a terres caldes*, 196.

ETIM.: llatí *turdu*.

TÒS m. Part posterior del cap on es creia que estava localitzada la facultat de recordar. *E açò matex en la sèdula detràs, en lo tòs, hon se fan les ymprecions recolibles*, 128. V. en GGL l'article *toç* on es troben

totes les variants gràfiques de dit mot, l'etimologia del qual és un poc obscura. De totes maneres Coromines s'inclina per la grafia *tòs*.

TRAMIT 2.ª pers. sg. imperatiu de *trame-tre* (transmetre). *Tramit esperança ab concordança de Déu e de tu*, 252. *Si tramits [sic] a Déu esperança, tramit-la ab contrició, confessio e satisfació [sic] e si y tramets...*, ib. La santa llibertat dels amanuenses assalariats! V. en GGL *trame-tre* on es registra també l'imperatiu *tramit*.

TRANSMUTAN ger. de *transmutar*. Transmutant. *Crestia creu que Jesuchrist per lo prevere, estant a ell estrument, faça ésser son cors per òstia sagrada ésser en molts locs e en ·i· temps, trasmutan pa en carn e vi en sanc per virtut del sacrament*, 98. V. en GGL *transmutant*.

TRANSSITIU, -IVA adj. Transitiu, que passa, que es transfereix. *Si la volentat no consent quel caval sia emblat ne tolt, romanen los pecats venials e no són transitiu*, 120-121.

ETIM.: llatí *transitivu*.

TRASPASAR v. intr. Grafia defectuosa per *traspassar*. Passar d'una situació a una altra. *Per lo qual plaser traspasa a desijar plaer en aver la muler de son veïn e son lit*, 260. V. en GGL la variant *trespassar*.

TROB adv. Variant gràfica per *trop*. Massa, excessivament. *E açò matex per gustar qui és per trob menjar e per trob beure, lo qual trob (substantivat) és fontana e matèria per la qual se multiplica la luxúria per aygua escalfada*, 127. V. en GGL la forma correcta *trop* i la incorrecta *trob* (no subst.)

U

ULTIMAT, -ADA adj. Últim, darrer. *Los quals [començaments] són bonea, granea, duració, poder, enteniment, volentat, virtut, veritat e glòria, qui són començaments de la «Art general ultimada»*, 172.

ETIM.: part. pass. del llatí *ultimare*.

USAT, -ADA adj. Acostumat. *Home avar tan sovín membre los béns temporals que, con ve a la mort, no és usat en membrar esperança*, 250. V. en GGL *usar*, on manca el matís del text aquí recollit.

V

VERGA f. Membre genital masculí. *En los genitius qui són corsos e spirits en qui buyl la esperma, dels quals ixen vepors [sic] e calors caldes, seques e humides qui escalfen, crexen e humplen la verga*, 127.
ETIM.: llatí *virga*.

VINS 2.ª pers. sg. imperatiu de *vençre*. Forma normal, *venç*. *Si ab força d'una virtut no pots vençre força d'un pecat, vins ab ·ii· virtuts força d'aquell pecat, e vençràs e no serà sobrat*, 89. V. en GGL *vençre* on trobareu la forma correcta *vinç*.

VISIOSAMENT adv. Grafia incorrecta per *viciosament*. *Per ço la divina virtut farà estar visiosament en foc infernal eternal lo palpar e l'enteniment del home luxuriós e ergulós*, 141. V. en GGL la forma correcta.

VOLECTIU, -IVA adj. Incorrecció per *volitiu*. *Potència volectiva*. V. *volitiu* en GGL.

VOLENTÉS adv. Volenters. La grafia pot ésser fonètica. *E parla volentés de beles fembres*, 146. V. en GGL la forma correcta.

Y

Y conj. Si no és errada, en el text adduït ja apareix *y* (per *e*) conjunció copulativa. *Esperança és estrument ab lo qual hom espera de Déu veres y grans coses*, 263. En GGL hi és registrada també dita forma.

YDOLATRIA f. Variant gràfica per *ido-*

latria. *Enveja és estrument qui és del linatge de ydolatria*, 259.

ETIM.: llatí *idolatria*.

YMPRECIÓ f. Grafia incorrecta per *impressió*. *E açò metex en la cèdula detràs de lo tòs, hon se fan les ymprecions recolibles*, 128. V. en GGL la forma correcta.

OBSERVACIÓ FINAL

Per tal d'aconseguir certa unitat entre els *Suplements* i el GGL ens hem permès la llibertat d'usar els accents d'acord amb les normes de l'ortografia actual. I hem gosat també, rarament, afegir alguna coma si hem cregut que així facilitàvem la comprensió del text.

No mireu, doncs, això com un fet de voler «esmenar la plana» als editors, el criteri dels quals és segurament més respectable que el nostre.

Miquel COLOM, T. O. R.

Inca

POSTSCRIPTUM

Tramès ja a la redacció de *Studia Lulliana* l'anterior treball, on és acceptada plenament l'observació que ens fa sobre el mot *sotayrà* del nostre *Glossari*, l'autor de la *Introducció* a l'obra de Llull, *Llibre de virtuts e*

de pecats, que acaba d'editar-se, ens hem sentit estimulats a intentar l'aclarament de l'origen o etimologia del mot esmentat.

És cert que Llull oposa *sotayrans* a *sobirans*, encara que també és ver que el nostre famós paisà empra més sovint, per a dita oposició, el sinònim *jussà* o *jusà*. Vegeu en el *Glossari* la documentació d'aquest darrer mot, amb la corresponent etimologia.

Del mot que ara ens ocupa apareixen en el *Glossari*, com a caps d'article, les formes següents: *sotayrà*, *soterrà*, *soteyrà-soteyran*, *sotirà* (amb la variant *sotirrànies* per *sotiranes* en el text adduït).

Analitzem dites formes. Per ço que anirem dient es veurà que *sotayrà* és una grafia defectuosa per *soteyrà* (*soteirà* segons la norma actual); que *soterrà* no té de *terra* més que la contaminació (igual que la variant *sotirrànies*); i que *sotirà* representa la forma catalana que s'usaria actualment si el mot no hagués romàs antiquat.

Conclusions. Un clar paral·lelisme entre *sobirà* i el mot estudiat: derivació respectiva de les preposicions llatines *super* (= sobre) i *subter* (= sota); formació anàloga dins el llatí vulgar: **super-i-anu*, **subter-i-anu* (la *i* procedent dels comparatius *super-i-or*, *subter-i-or*, registrats en els diccionaris llatins; i *-anu* és també un sufix llatí normal, *rom-anu*).

Ambdós mots han sofert idèntica metàtesi vocàlica, usual dins el romànic: *-ia-* reduït a *-ai-*; i la mateixa atracció palatal exercida per la *i*: el diftong *-ai-* convertit en *-ei-*.

I aquí parà l'occità-provençal la seva evolució: *sobeirà*, *soteirà*, o amb la conservació de la *n* final, *sobeiran*, *soteiran*. En el *Glossari* hi són registrades les formes *sobeirà* i *soteirà*, aquest darrer, degut a la posició àtona del diftong, mal grafiat: *sotayrà*.

El castellà monoptongà el diftong *-ei-* en *-e-*: *soberano*. El català avançà la palatalització, convertint *-ei-* en *-i-*: *sobirà*. El *sotirà* del nostre *Glossari* és un reflex d'idèntic procés.

Quant al català *sobirà* vegeu J. Coromines, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, article *sobre*, i Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, article **superanus*.

* * *

Cap al final de la *Introducció* fa referència el seu autor a «alguns mots no documentats, vertaders hàpaxs», com escriu ell. Sobre dits mots voldria jo també dir-hi la meua paraula.

Ja abans (pàg. xxxii) s'hi llegeix una petita llista de formes nominals o verbals que són merament variants ortogràfiques; la més freqüent, la confusió de les vocals *a*, *e* en posició àtona. La *p* d'*atròpies* procedeix

de quan la *b* és final, jo *atrob*, fonèticament *atrop*, fenòmen viu encara en *quan ho sàpigues*, abans *sàpies*, de *saber* o *sebre*. *Fasca*, sense la vírgula que trenca el peu de la *c*, potser per distracció, en el conjunt és un cas d'ultracorrecció, la *s* de *fas* amb la *c* de *faciat* del subjuntiu.

Quant al primer hàpax (citam per pàgines i línies), *otilits* (p. 14, 1. 84) crec amb certesa que prové d'una falsa lectura de l'original manuscrit, feta per l'amanuense d'ofici. Aquest va prendre la *c* per una *o* i de les dues peces d'una *u* en féu *ti*, resultant *otilits* per *culits*. Comparau doncs: *per altres eximplis culits del subjecte d'aquest libre* (p. 14, 1. 84) amb *per molts d'altres eximplis culits en lo subjecte d'esta sciència* (p. 16, 1. 153).

* * *

El segon, el segon hàpax, té més mals arrambatges. Crec, ja d'entrada, que ens trobam davant una molt defectuosa transcripció. No, naturalment, deguda a l'escrivà qui féu el còdex que ha servit per a l'edició actual impresa sinó dels anteriors i, possiblement, de la defectuosa cal·ligrafia del qui escrivia el dictat, a viva veu, de Llull. Mes quina podria esser la forma que originà la repetida errada d'un mateix mot?

És ver que Raimundo de Miguel, en el seu seminarístic «Nuevo (ara ja vell) diccionario latino-español etimológico», porta en l'article *arraigar*, la següent expressió castellana: *Arraigarse un mal*, traduïda per *malum per longas moras invalescere*. Mes resultaria una solució massa expeditiva suposar un *moradicu* derivat de *mora*, popularitzat fins a perdre la *d* intervocàlica, com per exemple en *preycar*, llatí *praedicare* (Glossari) i sonoritzar-se en *g* la *c* intervocàlica, com en *pregar*, *preguar* (Glossari), per tal d'obtenir un *morayc*, *morayga*, *moraygua*.

No ho he comprovat perquè no el tenc a mà, però segurament que dit hipotètic mot és introbable dins els nou grossos volums de mitjana i ínfima llatinitat del famós Du Cange. Jo intentaré seguir una altra ruta.

Començ per copiar els passatges on hi apareix el capriciós, enigmàtic terme, usant els punts diacrítics normals i citant per pàgines i línies.

1. *Com hom abdues les forces ajusta en 1.ª força e persevera molt en aquella força, engentre virtut moraygua, ço és a saber, virtut on que hom és tan forts, que no és temptat a fer pecat* (p. 81, 1. 10).

2. *En axí home qui és habituat de virtut moraygua, qui és hàbit longament perseverat, no pories forçar que fessés pecat* (p. 82, 1. 15).

3. *E per ço tot hom se deuria acostumar a guanyar virtuts moray-*

gues, per les qua[l]s home viu en pau e segur, e no ha paor que sia temptat ne vençut per pecat (p. 82, l. 20).

4. Per ço caritat e saviea són virtuts primitives e creatives, que causen e ordonen les altres virtuts, e per elles està principalment virtut morayga, que no tem temptació de demoni ne de negun pecat (p. 108, l. 13).

5. Si avarícia e enveja han longament perseverat e durat en home avar e envejós, retran aquell home obstinat contra larguea e leyltat e contra la fi de bontat, e serà habituat en tant de mal, que la sua malea engenrarà pecat moraygat, ço és a dir, pecat obstinat per longa perseverança (p. 122, l. 64).

6. E per-tal manera és engenrada glotonia morayga e és desraygada temprança de ymaginar e racionar (p. 132, l. 51).

7, 8. Potència odorativa, segons instinct natural, no fa qüestió si odorarà pl[ajent odor o mala odor... E per ço és figura e senyal que significa virtut morayga, ço és saviea que és forma de prudència, la qual serà virtut moraygua (p. 190, ls. 36-37).

9, 10, 11. Potència tactiva no és per natura electiva a sentir plaer o desplaer per tocar,... e per ço significa virtut morayga, en axí con la significa la odorativa... Mostrada avem doncs la doctrina per la qual home és obligat a esquivar glotonia e a eléger prudència, per ço que sia misatge e matèria a saviea que és hàbit lo qual no fa desliberació si farà lo mal ho lo bé, con sia açò que ella sia virtut moraygua que regla e ordona enaxí l'enteniment a fer bé, con fa caritat, que és virtut morayga, la volentat (p. 191, ls. 47, 52, 53).

He transcrit tots els passatges on hi he descobert el críptic mot. No és necessari fer observar que no són significatives la *y* per *i* ni la *u* del dígraf *gu* davant *a*.

Per a mi l'obscuritat del mot, quant a la significació, és... claríssima, lluminosa: *persistent*, *obstinat*, *arrelat*. O, per dir-ho amb el mateix terme que, segons el meu parer, s'amaga dins l'enigma: *araygat*. (Vegeu en el Glossari tal variant per *arraigat*).

El qualificatiu s'aplica tant a la virtut com al pecat: virtut *moraygua* (text 1), virtuts *moraygues* (text 3), virtut *morayga* (text 4), glotonia *morayga* (text 6), etc.

Què passa doncs? Que per a l'aclariment total del trencaclosques ens fallen els prefixos i, quasi totalment, també els sufixos. El sufix vertader el veiem ben segur en *pecat moraygat* (text 5) i, indirectament, en *desraygada temprança* (text 6).

Contra un *moraygat* ens trobam davant quatre *morayga*, cinc *moraygua* i un *moraygues*. Sovintegen en l'obra els claudàtors amb lletres ome-

ses. Mes en la mateixa paraula són excessives les omissions. Si es tractàs d'un nom, es podria pensar en un postverbal, com el castellà *arraigo*, d'*arraigar*. Mes ens trobam davant un participi o adjectiu.

Quant al prefix es pot imaginar una mala lectura de la mala cal·ligrafia del primer manuscrit. En el Glossari es registra l'article *enraygat*. Si l'autor del manuscrit hagués posat *inaraygat*, amb doble prefix, *in*, *a*, sense punt damunt la *i* i amb la *a* un poc mal traçada, apareixeria *morayga*; i amb el sufix participial o d'adjectiu, *-t* o *-da*, *moraygat*, *moraygada*. Ja he fet observar abans que aquest sufix és absent en massa lexemes virtualment iguals.

Per la clara relació etimològica amb la forma sobre la qual vaig escrivint retrauré el mot *radicat* (manca en el Glossari), semànticament igual al *morayga*: *En home golós e envejós participan majorment gustar e voler, e és plus principal pecat per voler que per gustar, con sia açó que voler sia radicat en ànima e gustar en cors* (p. 133, l. 8).

Ja per acabar: pens que per resoldre sobre la formació de *morayga* no es pot prescindir del nucli *-raig-* (lletí *radic-are*) que apareix en *arai-gar*, *arrayguar*, *arraigar*, *arraygar*, formes verbals registrades en el Glossari.

Si no plauen els meus arguments, crec que almenys hauré obert camins per a futures investigacions.

RESUM

This second supplement to the author's Glossari (the first appeared in EL 30, 1990, pp. 161-171) covers words and forms encountered in the recently edited *Llibre de virtuts e de pecats* (reviewed in this same issue of SL). A «Postscript» deals at greater length with several problematical words, especially *sotayrans* and *morayga-moraygua-moraygat*.

LLIBRE DE LES BÈSTIES: EL PRÍNCIPE Y LA SOCIEDAD

Este trabajo¹ pretende resaltar el papel del Príncipe y su Consejo en una sociedad en crisis y, a la vez, su responsabilidad en la realización de unos ideales fraguados desde la utopía.

1. Utopía e ideología

Existe una interna relación entre ideología y utopía en las obras lulianas. Los aspectos ideológicos implicitan una postura crítica frente a unos problemas reales y propios de una época; por eso la época luliana exige unos ideales que deben ser forjados a partir de una realidad radical vivencial. Esta utopía, como proyecto de futuro, es la luz que debe iluminar la mente para que realice una crítica constructiva a una realidad en crisis, al tiempo que fragua, en un movimiento dialéctico, una sociedad ideal.

La utopía viene definida por dos conceptos, la unidad, la *reductio omnium ad unum*, y la *Christianitas*, que implica según A. Oliver «la sumisión espiritual al jefe de la Iglesia y dejar intacta su independencia de origen del poder político y ... encumbra al papa a guía único que domina sobre los reyes y sobre el emperador».²

¹ El presente trabajo es un fragmento de la tesis, presentada en la Universidad de Barcelona en 1983, para la obtención del Grado de Licenciado.

² A. Oliver, «Ecclesia y Christianitas en Inocencio III», *EL* I (1957), 242.

1.1. *Ideología y Utopía en el «Llibre de les bèsties»*³

En el *Llibre de les bèsties* los elementos ideológicos están mezclados con los utópicos, de tal forma que se perfila no sólo una única oposición, sino una complexiva oposición dialéctica en el transcurso de la cual se nos clarifica cada una de las posturas antitéticas con una técnica que S. Trias Mercant denomina de contrapunto: «contar lo que passa paralelament a lo que hauria de ser.»⁴

La utopía, como realidad antropológica y social a conseguir, es el tema central del conjunto de la obra *Llibre de meravelles* y por supuesto de su libro VII —*Llibre de les bèsties*— de una manera particular, en tanto que su propósito queda enmarcado dentro de su *explicit* con estas palabras: «és significat com lo rei dega regnar e es dega gordar de malvat consell e de falses homes» (VII,145). La utopía luliana es una perspectiva de la unidad cristiana y la crítica de la multiplicidad religioso-social concreta.⁵ Es más, el *Llibre de les bèsties* es un estudio, cual *semblança o eximpli*, a través del cuál se nos demuestra cuál es la realidad en el pretendido mundo ficticio animal y al mismo tiempo, con toda claridad nos denuncia cuál es la realidad concreta sin símiles ni semblanzas, de la sociedad humana, una sociedad que precisa de grandes reformas y para ello ha de tener frente a sí una gran meta: la utopía. «Lo mismo que en el aspecto teórico toda la especulación filosófica estaba al servicio de la contemplación amorosa de Dios, por esencia utópico, pues no tiene ubicación, y ucrónico, pues está allende el tiempo, en la praxis la filosofía es sólo el camino de acceso del Arte para llegar de una forma social ideal, que no tiene aún lugar, que no puede ser situada en el tiempo».⁶

³ Para las citas del *Llibre de les Bèsties* usamos Ramon Llull. *Llibre de Meravelles* (Barcelona: Edicions 62, 1980). A partir de aquí esta obra será citada dentro del texto mismo, indicando entre paréntesis el capítulo y la página.

⁴ S. Trias Mercant, *Llibre de les Bèsties*, Pròleg, p. 9 (Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1980).

⁵ S. Trias Mercant, «Ideología luliana de Miramar», *Actas del II Congreso Internacional del Lulismo*, Vol. I (Palma de Mallorca, 1979), p. 12.

⁶ Miguel Cruz Hernández, *El pensamiento de Ramon Llull*, «Pensamiento Literario Español» (Madrid: Fundación Juan March/Editorial Castalia, 1977), p. 205.

2. Estructuras socio-políticas

2.1. *El símbolo de la realeza*

2.1.1. La elección

La elección es el tema del capítulo I entorno al cual se irán exponiendo el conjunto detallado de las cualidades regias. Parece ser que el rey era elegido democráticamente entre sus iguales (tesis apoyada por Llull). Según A. Llinarès «la elección regia era efectiva en Francia conforme a una tradición política medieval muy viva en tiempo de los Capeto. El rey no tiene verdaderamente el título más que a partir del momento en que ha sido reconocido como tal por los grandes.»⁷ Prueba de ello son las siguientes palabras: «acord fo emprès per la major part y volentad és de vosaltres que jo sigui rei» (I,114-116) y que hacen contrastar las palabras del Bou que sugiere la nobleza como virtud regia unida a «belleça de persona, humil e que no do damnatge a la gent» (I,114) y las de Na Renart: «seguir la regla e l'ordonança que Déu ha donades e posades en les creatures» (I,114), con la realidad «no és gran bèstia, menja les bèsties, ha semblant ergullós» (I,114).

Esta oposición es resuelta a base del *eximpli*: «l'elecció del Bisbe» (I,115), que consagra el poder o la fuerza como atributo regio esencial y valiéndose de éste impone su venganza, «donà llicència a totes les bèsties que vivien de carn y féu venir lo vadell i el pollí, e manjaren-los» (I,115).

2.1.2. La personalidad regia

Dios, arquetipo o modelo al que deben ajustarse las virtudes regias, se nos ofrece continuamente como el ideal que debe centrar la actividad del rey en todas sus manifestaciones, *reductio omnes ad unum*.

Dios, hacedor y «creador de totes les creatures qui són a la taula del rei e de totes les altres», ha concebido el mundo con una finalidad «per tal que siguin a servici d'hom, e hom servesca a Déu» (V,131). La personalidad regia está teñida por la representación de Dios, representación así descrita: «vós qui sots en terra tinent lloc de Déu» (V,132). Y ya que el rey Le representa, hagamos mención de otra virtud «Déus és veritat; per què tota persona qui mantenga falsadat, se combat ab Déu e ab veritat» (VI,136).

Precisamente porque la verdad es Dios, al rey le tocará juzgar de acuerdo con la verdad, y si Dios es «just e misericordiós», al rey le tocará no sólo

⁷ Raymond Lulle, *Le livre des bêtes. Version française du XVe siècle*, ed. Armand Llinarès, «Bibliothèque Française et Romane» (París: Klincksieck, 1964), p. 32.

impartir justicia sino también usar de la misericordia y del perdón. La humildad es otro de los temas tratados con insistencia dentro de las virtudes que deben adornar al gobernante, «humil és Déu, qui és rei de cel i terra» y prosigue con otros matices refiriéndose a la humildad, «totes les vegades que hom lo vol veer, lo pot veer e li pot hom dir ses necessitats» (V,130). El rey no debe, por tanto, estar desconectado del pueblo. Ahí creo que se ahonda en la idea de que el gobernante no ha de cumplir su tarea a través de validos, de «consellers».

Más características regias las pone Llull en la carta que entregan los mensajeros al «rei dels hòmens: per tal que poguès tenir pau e justicia en la terra» (V,131). Paz y justicia significan los objetivos prioritarios que marcan al rey en su tarea personal. Continúa la carta haciendo hincapié de nuevo en uno de los pilares de la utopía luliana, la *reductio omnium ad unum*, en cuanto que el poder debe estar jerarquizado y en cuya cúspide se sitúa el emperador, «...procurà com fos en gran amistad de l'emperador» y «...los barons de l'emperador no gozaven desobeir a llur senyor de nulla cosa que el rei los manàs» (V,131).

Para finalizar este esbozo de la realeza nos gustaría aportar el párrafo que a nuestro entender propone sin lugar a dudas las características propias que deben estar presente en la figura regia. Aprovecha del Gènesi un ejemplo en boca de Na Renard para explicitar su idea: «Aquell sant hom, com viu la serpent, demanà al rei cual cosa significa rei en est món; e el rei dix: Rei és establir en est món a significança de Déu, ço és a saber, que rei tenga en terra justícia, e que govern lo poble que Déu li ha comenat» (IV,125). Hay que notar que precisamente esta definición de función regia la realiza instantes antes de que los mensajeros partan hacia la corte de los hombres para que el lector vea claramente la contradicción existente entre lo que se nos propone y la auténtica realidad, entre utopía e ideología.

La antítesis entre ambas concepciones se manifiesta particularmente en el capítulo V donde aprovecha Llull para poder plasmar las últimas características de la realeza: sabiduría y bondad. Es el mismo rey quien enumera las cualidades positivas y negativas que debe tener el «noble príncep».

Hemos afirmado que así como el rey representa a Dios, del mismo modo los mensajeros representan al soberano. Por eso, las virtudes que adornan al mensajero deben ser fiel reflejo del soberano: «Saviesa de senyor és significada en missatgers savis, bé parlants, bé aconsellants, bé acordans; e nobleza de senyor és significada en missatgers que facen honradament massió, e que sien ben vestits e hagen companya ben nodrida,

e ben arrelada, e que los missatgers ni llur companya no hagen avaricia ni nulla luxúria, supèrbia, ira, e negun altre vici» (V,129).

Podríamos añadir que todo el capítulo V es una escenificación dentro de la obra para que los animales aprendan de la ficción real como es realmente el hombre. Se trata de una sociedad humana en crisis, expuesta con el mismo esquema, con técnica de contrapunto, donde la realidad, criticada por los mismos consejeros o bien por personajes que a la vez critican la corte de los hombres («un hom injuriat, un home pobrement vestit, l'hostaler, els prohòmes») postulan un cambio desde el cual la utopía es posible.

2.1.3. Relaciones regias

Las relaciones que se plantean son siempre las debidas entre el señor y sus vasallos, relaciones por tanto, jerárquicas y consolidadoras del poder feudal. En estas relaciones, tanto el Bou como el Cavall rompen los lazos de vasallaje debido al *falliment* de su señor y buscan su venganza a través de este último vínculo cambiando de señor. Pero el hombre tampoco responde al ideal de que el señor también debe proteger y vengar a sus vasallos —utopía e ideología— ante lo cual se plantean dos alternativas: la del caballo y la del buey: la primera es realista pues «amà més ésser en treball sots senyoria d'hom ... que en paria de Lleó» (I,116), la del Bou, de restablecer el vasallaje al Lleó, «car més li valia estar en perill de mort e ab treball, que ab senyor desconeixent» (I,116) y que a pesar de la promesa del Lleó de que «fos salva e segura en la cort, que negú no li donàs damnatge a sa persona, ni li faés villania» (IV,126), sin embargo concluye en «lo Lleó aucís lo Bou» (VI,140).

2.1.4. El Consell

El órgano de consulta, el *Consell*, es el elemento que configura la figura real. Los consejeros y su influencia es una de las grandes preocupaciones lulianas. Precisamente porque el oficio del rey es reinar y éste es «ofici molt perillós e de gran treball» (II,116) ruega que se le den «consellers qui m'ajuden e que em consellen de tal manera que sia salvament per mi e de mon poble» (II,116).

Los consejeros:

La lucha entre la lealtad y la perfidia marcan la estructura de la obra como reflejo de una sociedad real. Los consejeros deben ser «savis e lleials... en paria de rei» (II,117). Sabiduría y lealtad, fundamentalmente ésta última, son las características de la función del consejero. La lealtad es la única característica que no puede aplicársele a Na Renart, por más que

sea «savia bèstia e sap moltes coses». Serán leales no sólo el Bou, al que «lo Lleó havia promesa de lleieltat ... e que per res no trencaria sa fe al Bou, que li havia promesa» (VI,138), «... li havia promesa feeltat e no li faria traïció» (VI,139) y que muere devorado víctima de la mala voluntad de Na Renart, sino también el Lleopard, al que encomienda la misión de *missatger* junto con la Onça, lo Gat i lo Ca. El Lleopard es elegido por ser de «los pus nobles consellers que vós havets» (IV,128) y, sin embargo, incitado por Na Renard, el Lleó rompe el vasallaje y ultraja a su leal servidor en la persona de su esposa. El Lleopard, para salvar su honor, se ve obligado a «reptar lo rei de traïció» (VI,136) y no bastando el juicio de Dios demostrando la culpabilidad del rei, movido el Lleó por «tan gran deshonor», lo mata delante de sus vasallos de tal manera que «cascum desiujà ésser en senyoria d'altre rei» (VI,137).

«Lo Gall es bell en persona, e és savi, que sap ésser senyor de moltes gallines» (II,117), pero según se desprende del ejemplo del *papagai i el simi* (VI,141), le falta la prudencia. No tiene la cautela necesaria de la Serpent, «lo pus savi conseller que lo rei haguès» (VI,137), y que además es «sàvia e mestre» (VII,142), por eso «lo Lleó li féu un semblant escrú, en semblant de mala volentat» (VI,142) y muere en boca de Na Renart. Observemos, sin embargo, que es el único de los consejeros «humildes» que cumple con su deber, ya que tanto el Conill como el Paó traspasan, ante el miedo, su vasallaje hacia Na Renart. Es precisamente ahí, donde Na Renart va a sentir en su propia carne la traición, pues «denant de tots demenà lo Lleó al Conill e el Paó que li diguessin veritat de lo testimoni que havien promés a fer a Na Renart après sa mort» (VII,144), «E adones Na Renart se confià que el Conill ni el Paó que tant lo temen, no el gosassen acusar al rei ni descobrir de nulla cosa» (VII,145).

Nos queda por estudiar a los dos consejeros más destacados de la obra: Na Renart y l'Orifany. Si hasta estos momentos hemos comparado a los distintos consejeros tomando como denominador común la lealtad, es a través de éstos últimos donde podemos ver reflejada la lucha entre la perfidia y la lealtad.

Na Renart es realmente todo un símbolo; un personaje que a través de su boca se expone el 50 % de los *eximplis* y el 45 % de los apólogos y de la problemática social. Na Renart tiene un papel central de oposición a la virtud. Esta virtud, en última instancia, es la lealtad. La mayor parte de las maquinaciones (traición, venganza, astucia, ingenio, doblez, odio, malicia) surgen promovidas por Na Renart en una hábil escalada hacia los resortes del poder.

El temor a Na Renart se pone de manifiesto en las cualidades que se le atribuyen: «bé parlant e havia gran saviesa» (II,117), «ab sa parlària

e maestia» (II,117), «ab mon seny e ab ma sotesa» (III,120), «per art e per maestia... vendre» (IV,124).

Na Renart y la corte del hombre representan la ideología, la realidad radical y en crisis que debe ser superada con la reinstauración de la lealtad, que supone la aceptación de la jerarquía, la respetabilidad, el señorío. Sólo a partir de ella es comprensible la superación de una realidad crítica con el fin de realizar el proyecto utópico del reino de la justicia.

En esta lucha titánica caerá Na Renart en su propia trampa pues será derrotada, según el ejemplo propuesto por el Gall: «Força e maestia» (IV,128), por l'Orifany quien «ab maestia faés auciere al rei Na Renart» (VII,142) porque preferirá «estar en perill de mort que fer traició contra son natural senyor» (VII,142).

La muerte de Na Renart posibilita que «la cort fo en bon estament» (VII,145) y con ello un mundo utópico donde se consigue reimplantar la justicia para que sirva de modelo a una sociedad real.

3. Clases sociales

3.1. *Análisis comparativo de la sociedad en el «Llibre de les meravelles» y en el «Llibre de les bèsties»*

El estudio de las clases sociales en el *Llibre de les bèsties* tiene como puntos de referencia el capítulo V y los apólogos. Los capítulos anteriores y posteriores desarrollan la teoría del *Consell* y su influencia, o bien analizan la figura del soberano.

Hemos tomado como paradigma el estudio de Michaud-Quintin *Les catégories sociales dans le vocabulaire des canonistes et moralistes au XIIIe siècle*⁸ y con él nos proponemos no sólo comparar el *Llibre de les bèsties* sino también el *Llibre de les meravelles*.

⁸ P. Michaud-Quintin, *Études sur le vocabulaire philosophique du Moyen Age* (Roma: Edizioni dell'Ateneo), 1971.

IGLESIA

<i>Michaud-Quintin</i>	<i>Ll. de meravelles</i>	<i>Ll. de les bèsties</i>
• Praelati	<ul style="list-style-type: none"> • L'Apostoli • Cardenals • Prelat-Bisbe 	• Bisbe
• Curiati et vicarii	<ul style="list-style-type: none"> • Canonge • Arquediaca • Capellans • Prevere • Clergue • Religiós • Frares 	<ul style="list-style-type: none"> • Canonge • Arquediaca • Cabiscol • Sagristà
• religiosi	• Prior	
• Regulares	• Fembre d'ordre	• Homes d'ordre
• moniales	• Monge	
	• Abat	
	• Llec	
	• Ermità	• Ermità
• Magistri	• Doctor en dret canònic	
	• Maestre	
	• Maestre en Teología	• Filòsof
• Scholares	• Escolans	

SEÑORES: LAICOS Y FUNCIONARIOS

<i>Michaud-Quintin</i>	<i>Ll. de meravelles</i>	<i>Ll. de les bèsties</i>
• Principes	<ul style="list-style-type: none"> • Emperador • Rei, Regina • Príncep 	<ul style="list-style-type: none"> • Emperador • Rei, Regina • Príncep

<i>Michaud-Quintin</i>	<i>Ll. de meravelles</i>	<i>Ll. de les bèsties</i>
• Nobiles	<ul style="list-style-type: none"> • Duc • Marquès • Comte, Comtessa • Baró • Senyor 	<ul style="list-style-type: none"> • Comte • Barons • Senyors • Consellers
• Milites	<ul style="list-style-type: none"> • Almirall • Cavaller • Escuder • Donzell • Soldà 	<ul style="list-style-type: none"> • Cavaller • Escuder • Donzells • Tinent lloc
• Centrales	<ul style="list-style-type: none"> • Curiales • Majordom • Oficiales • Oficial • Ministeriales • Missatgers 	<ul style="list-style-type: none"> • Oficials • Missatgers • Escrivà • Porter • Cambrer
• Locales	<ul style="list-style-type: none"> • Bellavi • Batle • Praepositi • Veguer • Praefecti • Senescal • Regidors 	<ul style="list-style-type: none"> • Batles • Veguer
• Iudices	<ul style="list-style-type: none"> • Jutge 	<ul style="list-style-type: none"> • Jutges

OFICIOS

<i>Michaud-Quintin</i>	<i>Ll. de meravelles</i>	<i>Ll. de les bèsties</i>
• Advocati	<ul style="list-style-type: none"> • Avocat • Jurista 	
• Procuratores	<ul style="list-style-type: none"> • Precurador 	<ul style="list-style-type: none"> • Precuradors

*Michaud-Quintin**Ll. de meravelles**Ll. de les bèsties*

-
• Medici	• Metge	
• Burguenses	• Burguès	• Burguès
	• Prohòmens	• Prohòmens
• Campsores	• Canviador	
• Negotiatores	• Hom de negoci	
• Mercatores	• Mercader	
	• Mercader en drap	
	• Draper	• Draper
	• Ferrer	
	• Forner	
• Artifices	• Sabater	
• Mecanici	• Pintor	
	• Pellisser	
	• Pastor, pastoressa	• Carnisser
	• Servent	
• Tabernarii		
• Caupones	• Hoste	• Hoste
-

CAMPESINADO

*Michaud-Quintin**Ll. de meravelles**Ll. de les bèsties*

-
	• Mercenarii	
	• Pagès	• Ric pagès
• Rustici		• Pageses
-

<i>Michaud-Quintin</i>	<i>Ll. de meravelles</i>	<i>Ll. de les bèsties</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Agricolae • Laboratores • Hortolà pro pretio • Vilà • Operatori conducti 		

GENTES PELIGROSAS

<i>Michaud-Quintin</i>	<i>Ll. de meravelles</i>	<i>Ll. de les bèsties</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Latrones 	<ul style="list-style-type: none"> • Lladres • Robador 	
	<ul style="list-style-type: none"> • Reclús • Homicida 	<ul style="list-style-type: none"> • Homicida
<ul style="list-style-type: none"> • Meretrices 	<ul style="list-style-type: none"> • Folla fembra 	<ul style="list-style-type: none"> • Folla fembra de bordell
<ul style="list-style-type: none"> • Usurarii 	<ul style="list-style-type: none"> • Usurer • Jotglar 	<ul style="list-style-type: none"> • Jueus • Jotglar

3.2. *La Iglesia y sus cargos*

La Iglesia se encuentra plenamente reflejada en el *Llibre de meravelles*, desde el papa hasta el lego, pasando por los distintos beneficios y por su papel didáctico. La crítica de Llull a esta institución es mordaz, afectando a los altos cargos, los obispos, a las mundanas costumbres de los canónigos, para incidir incluso en la mole vida monacal. Son excluidos de esta crítica los ermitaños auténticos, hombres de vida contemplativa, que en ocasiones son llamados para dirigir la vida de los hombres de acción. En el *Llibre de les bèsties* son representantes del estamento

clerical el obispo y los canónigos —con sus propios cargos—, los regulares y el ermitaño.

3.3. *La nobleza*

Los señores laicos se encuentran retratados, no sólo como clase social, sino también con sus empleos y títulos.

El emperador es la cúspide de la sociedad civil, seguido por el *rei* o *príncep*, siendo éste la figura central. Por debajo del rey encontramos a la nobleza palatina o local, duques, condes, marqueses, barones, señores y caballeros, con misiones propias de su cargo: desde soldado a almirante, desde mayordomo a oficial, desde mensajero a senescal, *veguer*, *batle* o juez. En el *Llibre de les bèsties* se nos propone este idéntico esquema: del emperador a los oficiales y de los *consellers* a los *veguers*, *jutges* o *batles*.

Cabría preguntarse el porqué de la crítica de Llull a las clases dirigentes. Son sobre todo las clases superiores —destacando el rey y el obispo, juntamente con sus subordinados— el centro de atención de los *eximplis* o *semblances*. Es en el obrar bueno o malo donde Llull exigirá a estas clases una conducta paradigmática, es decir, «donar bon eximpli o mal eximpli». Por eso el cargo es una carga, pues su conducta debe ser fiel espejo donde se reflejan las virtudes, caso de apólogo positivo, o bien los vicios, en el caso en que sea negativo.

Realmente el *Llibre de les bèsties* continúa la misma tónica del libro del que forma parte. Desde la figura del emperador, pasando por el rey y sus más próximos colaboradores, los *consellers*, por citar la nobleza, van desfilando los distintos funcionarios, del *escrivà* al *batle* y del *porter* al *veguer*.

3.4. *La burguesía*

La sociedad que presenta Llull no es una sociedad rural sino urbana, destacando su preocupación por la nueva clase social, la burguesía. El tratamiento del burgués en esta obra es generalmente positivo⁹ en términos de *noble* y *ric*, configurando un cambio en las concepciones de la época. El burgués enriquecido por el comercio, el *mercader* o bien *l'home*

⁹ No siempre trata Llull al burgués en los mismos términos. Así en la *Doctrina Pueril*, cap. 79, los calificativos usados son opuestos.

de negoci, ha logrado consolidar su posición frente a las doctrinas anteriores procedentes del agustinismo. El burgués es un eslabón, necesario para el comercio, que cambia la estructura feudal. Se trata de una burguesía que compite con la vieja nobleza e incluso intenta ennoblecerse a costa del matrimonio con la nobleza empobrecida, que busca la riqueza procedente del comercio a cambio de los honores, confirmación de la «teoría de la roda social o sínia» de Obrador Bennassar.¹⁰

Su presencia en palacio denota la importancia que la realeza concede a este estamento social, que representa un firme apoyo frente a la nobleza feudal y que configura, desde una posición más sólida, la figura de la realeza.

Como manifestaciones de esta clase burguesa en el *Llibre de les bèsties* deben mencionarse el *draper* que recibe uno de los presentes de manos del *rei dels hòmens*, porque se encontraba a su lado. En otro pasaje los *prohòmens* acuden a la corte en busca de justicia frente a la nobleza y funcionarios reales.

El burgués es la clase triunfadora, es la que va incluso a cambiar las preocupaciones religiosas de la sociedad, imponiendo en su lugar una nueva axiología, si bien en este aspecto Llull todavía no detecta totalmente el cambio. La sociedad urbana exigirá una mutación en las ocupaciones y en el planteamiento del saber en función de la clase burguesa, que se ha enriquecido por medio del comercio.¹¹

El burgués está presente, como clase superior del pueblo, en las cortes, intentando atesorar para las ciudades, a cambio de contrapartidas, más concesiones del soberano.

3.5. *El pueblo*

Escasa es la importancia que concede al pueblo, si exceptuamos la la elección regia, en cuyo tema no sigue Llull el agustinismo político.¹² Maticemos que, sin embargo, es el pueblo quien hace una exacerbada crítica de la actitud real o bien de sus representantes siempre que éstos no cumplan con su deber. La coimplicación del señor y el pueblo es patente en frases como «tot lo poble hac vergonya de la deshonor de llur senyor»

¹⁰ M. Obrador Bennassar, *Doctrines sociològiques lulianes* (Mallorca, 1905), p. 25.

¹¹ Gerard Mairet, «La ética mercantil» en *Historia de las Ideologías*, Vol. I (Bilbao: Ed. Zero, 1978).

¹² J. Moreau, «Nacimiento de un orden jurídico» en *Historia de las Ideologías*, Vol. I (Bilbao: Ed. Zero, 1978).

o bien «en tan gran vergonya e confusió estec lo rei denant son poble» (VI,137).

En esta clase popular podemos enmarcar al campesinado cuyo papel no destaca en absoluto. Únicamente cabe mencionar el caso del *ric pagès*, propietario y terrateniente —creemos— que testimonia el deseo de los campesinos de entrar en la nobleza, al desear casar a su hija con un *cavaller* y que, según la conclusión del apólogo, «en cuidança de cavaller e de pagès, està pobresa e treball de pagès, e honrament de Cavaller» (VI,139), podríamos manifestar que Llull sólo concibe en la clase noble la realización de las virtudes propias de la clase dirigente, rubricándolo con estas palabras «en pauc anap no pot molt vi caber, ni en persona que sia de vil lloc, no cap gran honrament ni gran lleieltat» (VII,144).

3.6. *Las gentes peligrosas*

Queda, por último, la clase de las gentes peligrosas, reflejadas puntualmente. El *lladre*, la *folla fembra* y l'*usurer* pertenecen a esta clase social, objeto de la crítica luliana. En el *Llibre de les bèsties* están presentes las *folles fembres* y els *jueus*. Los judíos son descritos como los prestamistas, gentes sin ningún tipo de simpatía y que eran los principales banqueros de la Edad Media.

Deberíamos incluir dentro del tipo de gente digna de reprobación luliana, a los juglares, que, a caballo entre el pueblo y la corte, realizan una función cortesana, pero censurable, ya que «lloaven ço que faïa a blasmar, e blasraven ço que faïa a lloar» (V,131).

CONCLUSIÓN

El *Llibre de les bèsties* entra neta y plenamente en la utopía luliana. Los vicios y las virtudes de aquella sociedad afloran de manera natural en la *semblança* que hace de la corte animal y de la real y auténtica corte *dels hòmens*, preocupación en definitiva antropológica. Preocupación y motivación ético-política que se evidencia de manera más particular en el interés por la figura del rey, su elección y su consejo.

El tratamiento de la figura regia, con sus virtudes y vicios expuestos en los *eximplis* supone tres niveles de exposición:

1. Dios, *rei de cel i terra*, causa ejemplar, eficiente y final de la vida virtuosa, representa la verdad teológica, descrita también en la primera

figura del Arte, e indica el ideal cristiano al que deben someter su conducta los príncipes de la tierra.

2. *L'adoctrinament del Leó al Lleopard i l'Onça* sobre las virtudes, actuación y comportamiento que acarrea la función regia. Es un estudio teórico de comportamiento, de raíz platónica, que nos lleva «hacia la similitud divina». Estas dos manifestaciones podemos calificarlas de retratos modélicos de las virtudes que deben adornar la figura del rey.

3. La actuación del *rei dels hòmens* es realmente paradigmática, aunque no sea un ejemplo a imitar. Tal actuación es objeto de críticas utilizando estas ásperas palabras: «malvat príncep, malvat regiment, males constums, males costums de son malvat regiment». Todos estos términos algunos repetidos en la *Doctrina pueril* (c.80) —tienen la misión de hacer patente la dicotomía existente entre los dos puntos, el positivo (expresado en los apartados 1 y 2), y el negativo (apartado 3) por la corte humana. De esta bipolaridad el entendimiento no sólo capta el camino de la verdad y la verdad teológica, sino que, en contraposición, critica y rechaza el pésimo ejemplo de la actuación del *rei dels hòmens* y por ende, de sus consejeros.

Junto a la figura del Rey, son el Consejo y los consejeros, a los que dedica todo un capítulo, los que acaparan la atención luliana y son objeto de un detenido análisis.

La influencia de los consejeros sobre la actuación del Rey parece que fue reconsiderada a raíz de ciertos acontecimientos en la vecina Francia. La verdad es que la obra presenta, a lo largo de su desarrollo, la espectacular subida al poder de la débil pero astuta Renart, símbolo de la perfidia y de la traición. La influencia de Na Renart sobre el rey se inicia con la dolosa reincorporación del Bou a la corte, se agranda con el alejamiento de la corte de los demás consejeros y emerge poderosa con la inducción y ejecución de la violación, por parte del Lleó, de la mujer de su más leal servidor y la muerte de éste a manos del rey de los animales. A partir de ahí la hábil cortesana logra erigirse en valido único, eliminando a los restantes consejeros o sometiéndolos, culminando así su ascensión. Unicamente l'Orifany, símbolo de la *lleieltat*, *saviesa* y *maestría*, logra desvelar públicamente también con astucia e ingenio la traición de Na Renart, tras lo cual será castigada personalmente por el rey con la muerte, con lo que «fo sa cort en bon estament». La antropología y sociología del *Llibre de les bèsties* implica también una ética de virtudes, cuya dialéctica tiene por núcleo central nobleza, lealtad y justicia frente a perfidia y traición.

El estudio que Llull nos ofrece de la sociedad es un análisis realista, porque incorpora en su obra la auténtica realidad social del siglo XIII.

Esta sociedad, jerarquizada según *ordenació divina*, es descrita claramente no sólo en el *Llibre de les bèsties* sino en todo el *Llibre de meravelles*. Del análisis de esta sociedad podemos inferir que son las clases rectoras y dominantes las que ciertamente preocupan a Llull, si bien, como en otras obras,¹³ su estudio abarca también las clases bajas.

La jerarquización de la nobleza va desde el emperador al caballero y el escudero, pasando por los demás títulos nobiliarios y deteniéndose de una manera particular en la figura del Rey y de sus *consellers*.

Aunque el poder pertenezca a la nobleza, nótanse ya algunos indicios de cambio en la sociedad. La riqueza no la detenta entera y exclusivamente la nobleza. El *eximpli* del *ric pagès* hace vislumbrar cambios sociales al querer el rico labriego ennoblecerse por mediación de su riqueza. La moraleja esconde el pensamiento luliano: «en cuidança de cavaller i de pagès, està pobresa e treball de pagès, e honrament de cavaller.»

Podemos encontrar la misma jerarquización en la Iglesia. *L'Apostoli* configura la cúspide de la pirámide social, cuya base forman el clero regular y secular, que es tutelado por el obispo. Contra éste y el canónigo, además del clero en general, van dirigidas severas críticas. Se salva de ellas únicamente el ermitaño, que sólo deja su vida *subirana* para convertirse en un sabio y modélico *conseller* influyente en las decisiones regias, encaminadas a reformar la sociedad. La presencia de la Iglesia en el Consejo es un factor importante a considerar en una sociedad teocrática como la que nos describe el autor de la obra.

El pueblo llano es presentado de una manera minuciosa en el *Llibre de les bèsties* y en el *Llibre de les meravelles*. La descripción abarca desde los representantes del soberano en el pueblo, pasando por los distintos profesionales y campesinos, para finalizar con una severa represión de las clases peligrosas.

Los representantes del poder real, *veguer* y oficiales, son un fiel reflejo del *rei dels hòmens*. No les mueve la justicia sino los intereses personales y las dávidas.

El ideal al que tiende el pueblo, a pesar de la «teoría de la sínia» de Obrador Bennassar, es llegar al estamento burgués «burguès despèn e no guagna, e la riqueza no pot a tuit bastar».¹⁴ En el *Llibre de les bèsties* el autor sólo nos expone en dos apólogos, negativa y positivamente, la figura del burgués.

En la corte vemos también el nuevo status social, los comerciantes, verdadero motor del cambio feudal. Representan la ascensión de una nueva

¹³ Cf. *Llibre de Contemplació*, caps. 110-122.

¹⁴ *Doctrina Pueril*, cap. 79.

clase dominante en las ciudades. El mercader, que es tratado con formas halagadoras y considerado como oficio necesario y ennoblecedor en muchos *eximplis* del *Llibre de les meravelles*, se halla situado en la corte del *rei dels hòmens* y, aunque no era *honrat hom*, es obsequiado por el propio rey con uno de sus regalos.

Las gentes peligrosas completan el último peldaño de esta jerarquía social. A todas estas gentes meretrices, usureros y ladrones se les debe aplicar estas tres máximas: 1. el señor debe perseguirles; 2. el burgués no debe alquilarles local; 3. el posadero no debe darles posada.

En lo que hace referencia a las meretrices, dos son los casos que Llull nos brinda. El primero, los mensajeros se *meravellaven* de que en la entrada de la ciudad *folles dones de bordell* pecaban con los hombres; el segundo, el apólogo del burgués que «llogava un hostel que era prop de son alberg, a una folla fembra».

En cuanto a los usureros, condenados en algunos *eximplis*, Llull los identifica con los judíos, en cuyas manos está la banca en la Edad Media.

Debe apuntarse, por último, la especial reprobación hacia los juglares, «prostitució de l'antiga art de juglaria», mencionados en semblanzas, y personajes importantes en la corte del *rei dels hòmens*. Crítica que se ratifica con estas palabras: «lloaven ço que faïa a blasmar e blasraven ço que faïa a lloar».

El *Llibre de les bèsties*, en conclusión, es una descripción y una crítica de la sociedad de su época, sociedad pluralista en creencias y en clases sociales, y busca, a través del príncipe y de su consejo, la realización de un nuevo orden ético-social, «per tal que hom servesca a Déu». En el fondo, el análisis crítico de una ideología y el proyecto de una utopía de una misma fe y de un único imperio.

P. RAMIS I SERRA
Pòrtol

RESUM

The author analyzes the *Book of the Beasts* from a socio-political point of view, using the corresponding structures of Michaud-Quintin's *Études sur le vocabulaire philosophique du Moyen Age* as a point of reference. He shows how Llull's treatment is both critical and utopian.

SIGER DE BRABANTE SOBRE EL LIBRE ALBEDRÍO

A principios del siglo XIII llegaron a París las obras capitales de Aristóteles, entre ellas la *Metafísica*, y también los comentarios a las mismas debidos a Averroes que Miguel Scoto había traducido al latín entre 1228 y 1235, en su estancia como astrólogo en la corte de Palermo. A consecuencia de ello se produjo en la Universidad de París una paulatina revisión de intereses, debido a la primacía intelectual que ciertas cuestiones filosóficas vinieron a adquirir, en virtud de cómo fueron insertándose en el quehacer cotidiano de los pensadores ciertos nuevos temas de naturaleza muy controvertida.

Tomás de Aquino, con su reforma intelectual, había adaptado el aristotelismo a las necesidades de la revelación cristiana. En su intento, sin embargo, ciertos puntos cruciales del pensar de Aristóteles habrían de ser dejados en suspenso, por su imposible conveniencia con lo que la fe exige. Y esos rasgos centrales del pensar del Filósofo fueron reivindicados, como inerradicables con respecto al resto de su obra, por quienes conformaron, en aquella Universidad, la tendencia que se dio en llamar averroísmo latino, cuyos integrantes se enfrentaron, así, a la conciliación pretendida por el aquinate (Cf. Bukowski, 1987).

Pese a ser llamados averroístas, dichos pensadores seguían directamente a Aristóteles a través de sus obras, aunque no cabe negar que Averroes jugó el papel de comentador *par excellence* del filósofo griego en la Universidad de París, aún en la segunda mitad del siglo XIII. En cualquier caso, bien pronto fue notorio que las discusiones puramente mundanas sobre los futuros contingentes, por ejemplo, o sobre la eternidad del mundo, habrían de llevar —como de hecho así lo hicieron— a la disputa acerca de otras cuestiones que las primeras suscitan de forma inmediata, y que tocan la materia de la revelación, como el problema de la Providencia divina para el libre albedrío, o la amenaza que puede representar la exis-

tencia eterna del mundo para la libertad de acción de Dios frente a la creación.

Conque la filosofía que se vino a enseñar en la Facultad de Artes no fue ya la mera dialéctica, sino una concepción del mundo y del hombre que entraban de abierto en contradicción con el dogma cristiano. Siger de Brabante fue un reconocido representante de la facción más creativa del averroísmo, cuyos miembros fueron propalando sus tesis, como en un incendio, hasta ocurrir la primera condena de Tempier. Sin embargo, y aun cuando Siger siguió, por lo general, el pensamiento de Averroes —en sus primeros escritos—, no aceptó la consideración de la filosofía como una forma de verdad superior —como tal— a la religiosa, ni pudo pensar en reducir el dogma cristiano a la sola teoría filosófica, lo que habría sido lo mismo que negarlo. Por tanto, y con el fin de resolver el problema de la coexistencia entre revelación y filosofía, Siger aceptó la diferenciación en dos planos, no subordinados, de ambos modos de entender lo real. Con todo, mantuvo que los temas no religiosos deben ser tratados de forma puramente racional, y que si la Revelación nos ha transmitido verdades, en lo tocante al alma y a Dios, que escapan a la razón natural, puede emprenderse también la búsqueda de hacia dónde tiende el pensamiento —partiendo de Aristóteles— en las cosas sobre las que la razón sí tiene algo que decir. Así las cosas, no es de extrañar que algunos llegaran, sin embargo, a la teoría de la doble verdad —Boecio de Dacia, entre otros— en un intento francamente irreligioso cuyo efectivo interés parecía el de elucidar la única verdad que tendría importancia en el pensar, la verdad de la filosofía.

Ni es de extrañar tampoco que, en 1270, el dominico Egidio de Lessines expusiera, en carta dirigida a Alberto Magno, quince tesis que suponía heréticas, de las cuales trece eran de las mantenidas por los averroístas, y que, por aquel entonces, propugnaban ciertos conocidos maestros de la Universidad de París. En respuesta a dichas proposiciones, Alberto Magno elaboró su tratado *De quindecim problematibus*, y acaso fue a raíz de dicha refutación que el entonces arzobispo de París, Esteban Tempier, las condenó, el 10 de diciembre de ese mismo año. Entre ellas, cuatro conciernen —de plano o tangencialmente— al problema del libre albedrío: la tercera, que la voluntad del hombre quiere y elige con necesidad; la cuarta, que todos los hechos sublunares están sometidos necesariamente a los cuerpos celestes; la novena, que el libre albedrío es una potencia pasiva, y no activa, y es movido necesariamente por el objeto de deseo; y la doceava, que las acciones humanas no están regidas por la providencia divina. El propósito del trabajo que aquí iniciamos es exponer de qué modo las tesis anteriores fueron defendidas por Siger a través de sus obras,

y si las sucesivas revisiones que éste efectúa de las mismas estaban destinadas a algo más que a escapar de las desconfiadas miras del poder eclesiástico.

I

Tal y como Ryan (1984) pone en claro, durante mucho tiempo Siger ha sido clasificado como un averroísta incondicional. Esta imagen de Siger como un campeón del averroísmo, en temas tan dispares como el de la eternidad del mundo o el de la determinación del albedrío —espoleada por estudios por lo demás magistrales, como el de Mandonnet (1908)— ha sido en lo reciente fundamentalmente reconsiderada. Y nuevos estudios como Bianchi (1984, 1986) o el mismo Ryan argumentan una evolución en el pensamiento del filósofo de Brabante, a partir de los iniciales interrogantes que suscitó sobre esa cuestión, hace ya tiempo, van Steenberghe (1931/1942). Al igual que Bianchi (1986) descubre una evolución en el pensamiento de Siger en lo que toca a la eternidad del mundo, desde el *Quaestiones in tertium De anima* —y que tuvo como punto de inflexión, justamente, la primera condena de Tempier—, Marlasca (1974a) arguye que, si suponemos como no apócrifo el *Quaestiones super Librum de causis* —como así hemos de hacerlo—, parece claro que Siger se fue apartando, a todos los respectos, de las primeras y acérrimas posiciones averroístas mantenidas en aquella obra primera. Sin duda el pensamiento del maestro de Brabante, en sus *Quaestiones super Librum de causis* (pertenecientes a la madurez del autor, en torno a los años 1274-1276), está más próximo al tomismo que a la doctrina averroísta, pero aun así, y a pesar de darse revisiones de materias tales como la causalidad divina, la eternidad del mundo, y la naturaleza del alma intelectual, los cambios ideológicos de Siger no resultan, a la postre, tan radicales. Parecen, antes bien, el cauteloso tránsito hacia un aristotelismo más acorde con la amenaza de los tiempos. Como ya hemos apuntado, la polémica doctrinal en torno al monopsiquismo, que tuvo lugar entre los años 1270 y 1273 en la Universidad de París, y la publicación del *De unitate intellectus* de Tomás de Aquino —que tuvo una importancia capital en dicho debate— dispusieron a Siger —si no le conminaron— a revisar su doctrina acerca de ciertos temas que conciernen fundamentalmente a la voluntad.

No hay que olvidar, además, que estudiosos como Mandonnet —que sostienen el determinismo racional de Siger— no pudieron realizar, inevitablemente, el examen de ciertas obras del maestro que han sido redescubiertas hace sólo unos años, como las Reportaciones de Cambridge y Vie-

na (Cf. Maurer y Dunphy, 1967) sobre las *Quaestiones in Metaphysicam*. Aun así, Mandonnet no se equivoca al afirmar que Siger apenas se demora en el estudio del libre albedrío en sus primeras obras, e incluso en las *Quaestiones in Metaphysicam* 2-7, reportación de Cambridge 5.8 y 6.9, en las *Quaestiones in Metaphysicam* 5-7, reportación de Viena 5.8, y en las *Quaestiones super Librum de causis* 25, textos en los que su interés por el tema resulta más evidente, el tratamiento del mismo sigue siendo, sin embargo, escueto, y, para nuestro desánimo, algo oscuro también. Porque tampoco esas obras dilucidan con claridad cuál sea el pensamiento definitivo del filósofo sobre la cuestión de la voluntad humana. Pues pese a que el parecer de Siger sin duda evolucionara, cabe sospechar que ello se debiese a la presión ejercida sobre los filósofos desde la condena, ya mencionada, de 1270, e incluso algo forzada por opresiones seculares pero igual de eficaces, como el nuevo ordenamiento de la Facultad de París (1 de Abril de 1272) que obligaba a todos sus profesores a dejar irresueltas las cuestiones filosóficas en controversia, bajo pena de exclusión de los infractores de la misma Facultad. Por lo demás, se sabe que el año de la condena general, 1277, el inquisidor Simon du Val ordenó al de Brabante su presentación ante el tribunal, habiendo sido Siger acusado de herejía.

Con todo, tener en cuenta la antes casi insospechada evolución del autor, y gozar del privilegio de poder estudiar obras suyas hasta hace muy poco no halladas, son factores que permiten un esclarecimiento más preciso de lo que pensara Siger sobre el libre albedrío. Ahora bien, lo que puede extraerse del estudio de las recientemente descubiertas Reportaciones sobre las *Quaestiones in Metaphysicam* no parece suficiente, *pace* Ryan, para poder afirmar que el de Brabante modificó por completo su pensamiento inicial en lo que concierne a la voluntad. Al respecto, y en lo que sigue, pretendemos dar cuenta de que no puede pensarse que Siger abandonara sus primeras posiciones para defender las opuestas, y que ninguna observación del filósofo, en sus últimas obras, le separa en absoluto de un determinismo moderado. Porque si bien Siger se cuida de diferenciar los modos de determinación que afectan a los diversos grados de necesidad, su claro distanciamiento del determinismo absoluto, en ciertos asuntos relativos a lo contingente, no le convierte en el acto en un partidario del libre albedrío, si con ello quiere aducirse que la voluntad tiene el poder de promoverse a sí misma a la volición, con independencia de todo objeto.

II

La revisión de lo que Siger afirma sobre el libre albedrío nos permitirá contemplar hasta qué punto se apartó el autor de su averroísmo inicial. En lo que se refiere a su intento de refutar un determinismo absoluto —que a todo afecte—, se halla ya en *Impossibilia* 5 (escrito entre 1271-1272, y donde Siger tiene por objeto la justificación del castigo, tanto divino como humano) la distinción entre causas impeditibles y no impeditibles, cuando explica Siger el tercer modo de necesidad. Ciertos estudiosos han pretendido que ese tercer modo de necesidad —que especificaremos más adelante— acompaña a la convicción y defensa, por parte del filósofo, de alguna libertad del albedrío. Ciertamente es así. Sin embargo, no hay que olvidar la constante recurrencia de Siger al principio de Avicena, cuya significación para el de Brabante nos sería difícil sobrevalorar: *nullus effectus evenit nisi a causa, respectu cuius suum esse necessarium est, sicut et dicit Avicenna* (*Impossibilia* 5, pp. 86-87, ii, 26-28 Cf. Bazán). A primera vista parecería que, si el principio ha de ser atendido, ningún castigo podría fundamentarse sobre la responsabilidad del reo. Y lo que Siger pretende en dicha obra es, al respecto, salvaguardar y justificar la práctica de la punición por parte de las instituciones. Pero existen varios tipos de necesidad:

En primer lugar, lo *necessarium coactionis*. Este tipo de *necessarium* no implica a la voluntad. Leamos la razón de ello en las mismas palabras del autor:

Ad quantum dicendum quod necessarium potest intelligi ad praesens tripliciter. Uno modo sicut est necessarium coactionis; et tale necessarium non potest cadere in voluntate, quia voluntas in volendo cogi non potest. Quidquid enim vult, apta vult, et non contra eius impetum; necessarium vero coactionis cadens in actione hominis puniri non debet: non enim puniendus est aliquis nisi pro eo quod facit, quod autem quis coactus facit, facere non videtur, eo quod voluntate non facit. Punitur enim ne iterum illud velit et faciat; nunc autem illud volens non faciebat, et in ipso etiam non est ut eundem actum alias sic faciat vel non faciat. Unde necessarium coactionis punitionem non habet (*Impossibilia* 5, p. 89, 1.7. p. 90, 1.17).

Existe, además, la *necessitas absoluta*. Ésta tendría lugar si quien quiere una cosa (en sentido volitivo), la quiere, y actúa en consecuencia, sin poder contrarrestar la causa que le mueve a hacerlo:

Secundo modo potest intelligi necessarium in voluntate et actione humana, si quis ex causa quae non potest impedi veli aliquid et per conse-

quens faciat. Et si tale necessarium esset in actibus humanis non punirentur: punitio enim a recta ratione ordinatur sicut impedimentum causae ex qua causa homo aliquid voluit et per consequens fecit; quod si nostrae voluntates et actiones fierent ex causis non natis impediri, otiose legislatores punitiones ordinarent (*Impossibilia* 5, p. 90, 11.17- 23).

Tal y como vemos, y si bajo lo *necessarium coactionis* no podría haber castigo, tampoco podría haberlo si la voluntad se hallara sometida a la *necessitas absoluta*.

Finalmente, lo *necessarium ex conditione*. Si Siger no vacila en admitir que sin duda ningún impedimento podría aplicarse a la Causa Primera, ni en su volición ni en su acción, ello no obsta sin embargo para que sus efectos en el mundo, que son un entramado de causas intermedias, sean de distinta naturaleza a la de Aquella. Porque de entre estas causas, algunas son impeditibles (se impidan o no como una cuestión de hecho). Es decir, el efecto proviene de una causa, cuya naturaleza es tal **que podría no ser su causa**. Aunque, por supuesto, si no se la impide, de ella se seguirá, con necesidad, el efecto pertinente, y así lo expresa Siger:

Tertio modo est necessarium in actibus secundum quod effectus proviens ex aliqua causa quae nata est impediri, a qua tamen existente in dispositione illa in qua effectus ab ea provenit et ipsa non impedita necesse est effectum evenire. Sic enim omnis effectus respectu suae causae est necessarius, ut vult Avicenna, aut a sua causa non eveniret (*Impossibilia* 5, p. 90, 11.23-28).

A nadie puede ocultársele que Siger va a afirmar la posibilidad de justo castigo para causas que promueven su efecto bajo lo *necessarium ex conditione*:

Sed necessarium tertio modo in actibus humanis, quos est necessarium ex conditione, non removet punitionem in actibus humanis (*Impossibilia* 5, p. 90, 11.59-61).

Lo que ha inducido a Ryan a contemplar en ello un argumento contra el determinismo, porque resulta obvio que no se suponen incompatibles, así, la necesidad y el libre albedrío. Cuanto Siger afirma, sin embargo, es que las acciones del hombre pueden producirse bajo un modo de necesidad que permite que ciertas de sus causas sean impeditibles. Cabe preguntarse, pues, qué puede hacer que una causa impeditible no lleve a término su efecto, lo que él mismo resuelve en su *De necessitate*, donde, al intentar responder a la *secunda dubitatio*, escribe:

Hoc etiam ipsum quod est: ipsam causam producentem effectum, esse causam non impedibilem et necessariam, tolleret arbitrii libertatem, quia tunc omne velle nostrum causaretur a causa cui non posset resistere voluntas (*De Necessitate*, p. 33, 11.35-39),

y más adelante:

Hoc ipsum autem quod est: voluntatem moveri ad volendum semper sub causa existente in dispositione illa in qua nata est movere voluntatem, et voluntate etiam existente in dispositione illa in qua nata est a tali moveri, non tollit arbitrii libertatem, eo quod nihil moveat voluntatem quin impedibile sit a motu, etsi tunc non sit impeditum quando eam movet (*De Necessitate*, p. 34, 11.45-50, Cf. Duin).

Pero la voluntad, para ser movida, ha de aprehender primero algún objeto —*voluntas enim non movetur ad volendum nisi ex aliqua apprehensione* (*De Necessitate*, p. 34, 11.45-50)—, conque no puede considerársela como primera causa de su querencia —ni del obrar consecuente—, y, por la misma razón, no podría oponerse (por sí misma, sin objeto) a una causa imponible, convirtiéndose en lo que la podría impedir. Al respecto se hallan en el *De necessitate* tres definiciones negativas de aquello en lo que no consiste la libertad de la voluntad. Pero también otra positiva:

Sed consistit in hoc libertas voluntatis quod, etsi ab aliquibus inveniantur aliquando motu voluntas, cum non sit impedita huiusmodi moventia voluntatem, talis est natura voluntatis quod quodlibet eorum, quae habent movere voluntatem, valeat a suo motu impedi.quod contingit voluntati e contra ad appetitum sensualem, quia voluntas vult ex iudicio rationis, appetitus autem sensualis appetit ex iudicio sensus. Nunc ita est quod nos nascimur cum determinato iudicio sensus circa delectabilia et tristabilia, haec determinate sentientes delectabilia, illa cum trista. Propter quod autem appetitus sensualis non libere quaecumque appetit vel refugit. Non sic autem nascimur cum determinato iudicio circa bona et mala, sed possibile alterutrum; propter quod et in voluntate (*De Necessitate*, p. 34, 11.60-73).

Arguye Siger que los hombre nacen con el *iudicium sensus* determinado, en cuanto concierne a lo agradable y lo desagradable, y sin embargo, la voluntad quiere a partir del *iudicium rationis*, y que éste no está inflexiblemente determinado en relación a lo bueno y lo malo, por lo cual puede elegir entre alternativas.

III

Con todo, lo anterior no es suficiente para argumentar que Siger, más allá de describir la independencia inicial del *iudicium rationis*, defiende una posición librealbedrista. En concreto Siger afirma que la voluntad está sujeta a la condición general que define a las causas *ut in pluribus*; dichas causas son, por definición, las que por lo general producen sus efectos, **aunque no siempre**, en la medida en que pueden ser impedidas. De modo que el hombre no estaría sometido a una necesidad absoluta. Pero ello no le exime de verse sujeto a la necesidad, pues tal es la que —como hemos visto— él cataloga como *necessitas ex conditione*. Sin duda la voluntad puede inclinarse hacia elecciones contrapuestas. Pero ello es algo que ni el más extremo determinista negaría, porque incluso así, sus actos, en cada caso singular, pueden estar —como Siger pensó— sujetos a una ley de la necesidad.

Ocurre así que los efectos de la voluntad se siguen de una causa definida como imponible; conquese si se la impide, el efecto no se producirá. Pero Ryan da demasiada importancia al argumento de la impediibilidad, para vindicar la tesis del *possibile alterutrum*. Por supuesto, dicho autor está en lo cierto al afirmar que el hombre, a través del *iudicium rationis*, puede concebir alternativas a las causas que parecerían dispuestas (en primera instancia) a motivar por completo sus decisiones y acciones. Y si la razón puede concebir alternativas, entonces la voluntad puede querer (o elegir), de entre ellas, en la medida en que es motivada. Ryan opina con acierto que, en las obras de Siger antes mencionadas, no queda claro qué posibilidad de indeterminación se desprende de la impediibilidad de las causas entre las que se halla la voluntad, y que debe acudir a las *Quaestiones in Metaphysicam* para resolver la cuestión. En ellas Siger arguye también que la voluntad es libre debido al contraste de naturaleza entre el *iudicium sensus* y el *iudicium rationis*, y que el hombre nace con la posibilidad de elegir entre alternativas debido a esa disparidad. Sin duda en las *Quaestiones in Metaphysicam* Siger clarifica el significado del *possibile alterutrum* del *De necessitate*, al aducir que la voluntad en el hombre se halla indiferente, como una cuestión de hecho, para decidirse por el bien o por el mal:

Per oppositam causam homo habet liberum arbitrium quia non nascitur cum determinato iudicio de bonis vel malis; immo possibile est iudicium humanum esse indifferens de aliquo quod sit bonum vel malum.... (*Quaestiones in Metaphysicam* 5-7, reportación de Viena, p. 330, 11.22-25, Cf. Dunphy).

Pero la obviedad de que la decisión humana puede inclinarse por ambas alternativas no descarta, sin embargo, que cada una de ellas haya tenido que ser aprehendida por la razón, para que la voluntad la elija, ni que la opción elegida lo haya sido por verse determinado el agente a decidirlo así a partir de la razón.

De cualquier forma, en las *Quaestiones in Metaphysicam* Siger es tan escueto, en cuanto se refiere a la cuestión del libre albedrío, como en las otras obras que de él conservamos. Y por lo que en ellas se dice, juzgamos inviable la reciente tendencia que le convierte en un defensor del libre albedrío (Cf. Ryan, 1984), en virtud de su afirmación de indiferencia natural de la voluntad humana frente a lo bueno y lo malo. Porque el hecho de que la voluntad pueda elegir una de entre varias alternativas, frente a las que el *iudicium rationis* habrá de pronunciarse, no comporta una defensa del libre albedrío, que debe referirse a la indeterminación con respecto a las causas en los casos singulares, y a la simultaneidad de las alternativas para ese caso, algo que Siger, a no dudarlo, estaría menos que dispuesto a afirmar. Si la aprehensión proporciona alternativas (en la medida en que no estamos necesariamente determinados ni por el bien ni por el mal) y por lo tanto puede equivocarse en la elucidación moral de sus objetos, ello no supone la simultaneidad de alternativas reales, indeterminísticamente abiertas, para el agente libre. Sin duda la razón, con frecuencia, entiende alternativas a una acción, y la voluntad, a su vez, se decide por una de ellas, pero lo mismo sucede en el caso de un estricto necesitarismo, desde el cual pueda argüirse que la volición se ve determinada por la causación racional. Siger afirma, por supuesto, que el hombre no nace con el *iudicium rationis* determinado, sino libre, de modo que se determina a sí mismo (en ese sentido), y por su propia determinación obra en vistas a los fines que él mismo se propone. El hombre, pues, no sufre una determinación que **necesite la tendencia** de su *iudicium rationis*, y la auto-determinación se sigue de esa leve incondicionalidad. Pero dicha auto-determinación no precisa proceder de una previa suposición de libre albedrío, que hiciera de la sola voluntad la causa suficiente de sus decisiones.

Conque en su respuesta a la cuestión *Utrum animae superiores imprimant in animas nostras intellectivas, ita quod omne nostrum intelligere et volle nostrae animae intellectivae reducatur in robem et animam orbis sicut in causam suam* (*Quaestiones super Librum de causis*, p. 100, 11.5-8, Cf. Marlasca), Siger retoma el problema de definir el libre albedrío; pero sólo para afirmar que todas las novedades que ocurren en el mundo sublunar, incluidos los actos del intelecto, y también los volitivos, deben ser atribuidos, en última instancia, a la Causa Primera, aunque ello de

forma indirecta, mediante los cuerpos celestes. Para a continuación argüir, sin embargo, que los cuerpos celestes no pueden influir tampoco de forma directa sobre el alma humana.

Aun así, la voluntad, que es una facultad cuyo objeto, en el hombre, se define como el bien, se ve condicionada de dos distintas formas: en modo objetivo, por cuanto la aprehensión de un objeto viene determinada por lo sensible, sobre lo cual los cuerpos celestes influyen directamente; y también en modo subjetivo, ya que en la elección de lo que sea el bien —por parte del agente— le motivan sus propias disposiciones. No obstante, Siger afirma que la voluntad no puede ser coaccionada a partir de esos cuerpos, y que puede llamársela libre no por ser el principio primero de su volición, sino por tratarse de una facultad inorgánica, de modo que no se halla obligada a escoger un objeto a causa de las disposiciones corporales:

Ad primum in oppositum est dicendum quod voluntas dicitur libera et sui actus domina non quia sit primum principium ex quod ipsa agitur ad volendum, sed quia volet ad contraria sine organo existens nec obligata ad alterum propter materiam et corporis dispositionem sicut appetitus sensualis (*Quaestiones super Librum de Causis*, p. 102, 11.61-65).

Pero resulta claro que estas citas no comprometen a Siger con una posición librealbedrista en sentido lato, máxime cuando no le apartan de su adscripción inicial de la voluntad, aun siendo la causa impeditiva que es, a la *necessitas ex conditione*. Porque todos los apuntes de Siger acerca de la voluntad humana pueden ser referidos a una posición determinista compatible con que las causas *ut in pluribus* sean asunto de la contingencia. De modo que el sentido que Siger da al libre albedrío lo vincula a la misma contingencia de ese tipo de causas, pero no a la indeterminación, pues las alternativas de entre las cuales elige la voluntad, en cada caso concreto, vienen determinadas por la razón en su aprehensión de la bondad de cada una de ellas, lo que, en última instancia, **la necesitará** a escoger.

IV

Siger no se cansa de insistir en que todas y cada una de las alternativas sopesadas por la razón provienen del acto de la aprehensión, que como motivador impide que la deliberación se ejerza desde la indiferencia, aunque al individuo pueda parecerle que así es, dada la peculiar posición de

su voluntad en el acto de la decisión, y su naturaleza como causa. Cabe concluir, por ello, que no parece razonable inferir, de los comentarios de Siger sobre el libre albedrío, que el filósofo de Brabante extremó su pensamiento hasta considerar a la voluntad como un se-moviente, y que, pese a que de Dios él diga que Sus voliciones acerca del mundo son inescrutables, y que por lo tanto no podemos afirmar que Su voluntad no sea libre —ni tampoco lo contrario (Cf. Bianchi, 1986)—, el libre albedrío humano alcanza su mayor grado de libertad por el hecho de que las causas que motivan una decisión —en cierto caso particular— pueden ser impedidas, como tales causas, para promover ese mismo efecto, **en otros casos**. Pero ese impedimento no podría ser motivado por la sola voluntad, sin la aprehensión de otro bien que, como causa (determinada), sí pueda decidir al agente a la realización de un acto contrario. Y ello no comporta —como hemos arguido en estas páginas— la necesidad de indeterminación-en-el-mundo, sino sólo su clara contingencia.

Miquel BELTRÁN y Joaquim-Felip LLORENS
Universitat de les Illes Balears

REFERENCIAS

- BAZÁN, B. (1972): Siger de Brabant, *Quaestiones in tertium De anima. De Anima Intellectiva*, «Philosophes Médiévaux» XIII (Louvain-la-Neuve).
- BAZÁN, B. (1974): Siger de Brabant. *Écrits de logique, de morale et de physique*, «Philosophes Médiévaux» XIV (Louvain-la-Neuve).
- BIANCHI, Luca (1984): *L'errore di Aristotele, La polemica contro l'eternità del mondo nel XIII secolo* (Firenze: La Nuova Italia).
- BIANCHI, Luca (1986): «L'evoluzione dell'eternalismo di Sigeri di Brabante e la condanna del 1270», en *L'homme et son univers au Moyen Age. Actes du Septième Congrès International de Philosophie Médiévale II*, 903-910, «Philosophes Médiévaux» XXVII (Louvain-la-Neuve).
- BUKOWSKI, Thomas P. (1987): «Siger of Brabant vs. Thomas Aquinas on Theology», *The New Scholasticism* 61, 25-32.
- DUIN, J. J. (1954): *La Doctrine de la Providence dans les écrits de Siger de Brabant*, «Philosophes Médiévaux» III (Louvain-la-Neuve).
- DUNPHY, William (1981): Siger de Brabant. «*Quaestiones in Meta-physicam*», reportaciones de Munich y Viena, «Philosophes Médiévaux» XXIV (Louvain-la-Neuve).

- HISSETTE, R. (1977): *Enquête sur les 219 articles condamnés à Paris le 7 mars 1277*, «Philosophes Médiévaux» XII (Louvain-la-Neuve).
- MANDONNET, P. (1908, 1.ª ed.): *Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIe siècle* (Louvain-la-Neuve).
- MARLASCA, A. (1971): «La antropología sigeriana en las *Quaestiones super Librum de Causis*», *Estudios Filosóficos* 53, 3-37.
- MARLASCA, A. (1974a): «De nuevo, Tomás de Aquino y Siger de Brabante», *Estudios Filosóficos* 63-64, 431-439.
- MARLASCA, A. (1974b): *Les «Quaestiones super Librum de Causis» de Siger de Brabant*, «Philosophes Médiévaux» XII (Louvain-la-Neuve).
- MAURER, Armand (1950): «Siger of Brabant and an Averroistic Commentary on the Metaphysics in Cambridge, Peterhouse MS 152», *Mediaeval Studies* 12, 233-251.
- MAURER, Armand and DUNPHY, William (1967): «A promising new discovery for Sigerian Studies», *Mediaeval Studies* 29, 364, 369.
- MAURER, Armand (1983): *Siger of Brabant. «Quaestiones in Metaphysicam»* (reportaciones de Cambridge y París), «Philosophes Médiévaux» XXV (Louvain-la-Neuve).
- PATTIN, Adrian (1987): «Notes concernant quelques écrits attribués à Siger de Brabant», *Bulletin de Philosophie Médiévale* 29, 173-177.
- RYAN, Christopher J. (1984): «Man's Free Will in the Works of Siger of Brabant», *Mediaeval Studies* 46, 155-199.
- SÁNCHEZ SORONDO, Marcelo (1980): «La querella antropológica del s. XIII (Sigerio y Tomás de Aquino)», *Sapientia* 35, 325-358.
- VAN STEENBERGHEN, Fernand (1931/1942): *Siger de Brabant d'après ses oeuvres inédites*, 2 vols., «Les Philosophes Belges» XII-XIII (Louvain-la-Neuve).
- VAN STEENBERGHEN, Fernand (1977): *Maitre Siger de Brabant*, «Philosophes Médiévaux» XXI (Louvain-la-Neuve).
- VAN STEENBERGHEN, Fernand (1978): «Siger de Brabant et la condamnation de l'aristotelisme hétérodoxe le 7 mars 1277», *Bulletin de l'Académie Royale de Belgique* 64, 63-74.

RESUM

In spite of the fact that more recent scholarship has brought to light new works by Siger of Brabant and has shown an evolution in his thought in the direction of a more moderate determinism, his views on free will did not change in any radical way. He remained an adherent to «moderate determinism», or a free will contingent on choices determined by an act of apprehension of the Good inherent in each one of them.

BIBLIOGRAFIA LUL·LÍSTICA

I. EDICIONS, ANTOLOGIES I TRADUCCIONS D'OBRES LUL·LIANES

1) Ramon Llull, *Libre dels mil proverbis*, ed. Josep Renyé, «Biblioteca Lul·liana» 2 (Fondarella: Edicions Palestra, 1989), iv + 33 pp.
Ressenyat a continuació.

2) Ramon Llull, *Llibre de virtuts e de pecats*, ed. Fernando Domínguez, «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull» 1 (Palma de Mallorca: Patronat Ramon Llull, 1990), xxxvi + 309 pp.
Ressenyat a continuació.

3) «Ramon Llull, The Book of the Beasts», trad. David Rosenthal, *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull (1990)*, pp. 409-450.
Traducció anglesa del *Libre de les bèsties*.
Ressenyat a continuació.

4) Ramon Llull, *Alguns escrits sobre la croada*, ed. Josep Renyé, trad. Joan Morera, «Biblioteca Lul·liana» 4 (Fondarella: Edicions Palestra, 1990), vi + 14 pp.
Traducció catalana de:

Petitio Raymundi pro conversione infidelium ad Bonifacium VIII papam

Petitio Raymundi in Concilio generali ad acquiriendam Terram Sanctam

Ressenyat a continuació sota el núm. 1.

5) Ramon Llull, *Rethorica Nova*, ed. Mark D. Johnston (Iowa City, Iowa, 1991), xii + 82 pp.

Ressenyat a continuació.

6) Ramon Llull, *Llibre de meravelles*, ed. Albert Soler i Llopart, «Tria de Clàssics» 2 (Barcelona: Teide, 1991), 141 pp.

Extractes amb versió en català modern.

Ressenyat a continuació.

7) Ramon Llull, *Tratado de astrología*, trad. Joan-Manuel Ballesta, «Revista Astrológica Mercurio-3» 34 (Barcelona, 1991), 177 pp.

Traducció castellana del *Tractat d'astronomia*.

Ressenyat a continuació.

8) *Raimundi Lulli Opera Latina, Tomus XVIII, 208-212, in Civitate Maioricensi anno MCCCXIII composita*, ed. Abraham Soria Flores, Fernando Domínguez, Michel Sennellart, «Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis» LXXX (Turnhout, Bèlgica: Brepols, 1991), xxxii + 274 pp.

Conté una edició de:

Ars abbreviata praedicandi (ROL 208).

Liber per quem poterit cognosci quae lex sit magis bona, magis magna et etiam magis vera (ROL 209).

Ars infusa (ROL 210).

De virtute veniali et vitali et de peccatis venialibus et mortalibus (ROL 211).

Testamentum Raymundi Lulli (ROL 212).

Ressenyat a continuació.

9) Raymond Lulle, *L'Art bref*, ed. Armand Llinarès, «Sagesses Chrétiennes» (París: Cerf, 1991), pp. 193.

Traducció francesa de l'*Ars brevis*.

Ressenyat a continuació.

10) Perarnau i Espelt, Josep, «El *Llibre contra Anticrist* de Ramon Llull. Edició i estudi del text», *ATCA* 9 (1990), pp. 7-182.

Ressenyat a continuació.

11) Pindl-Büchel, Theodor, «Extractum ex Libris meditacionum Raymundi», *Cusanus-Texte. III. Marginalien. 3. Raimundus Lullus*, «Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse» (Heidelberg: Carl Winter, 1990), 50 pp.

Ressenyat a continuació.

12) Pindl-Büchel, Theodor, «Nicolas of Cusa's *Extractum ex libris meditationum Raymundi* in the Manuscript Transmission of Ramon Llull's Latin Liber contemplationis: Preliminaries to a Critical Edition», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 299-321.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

II. ESTUDIS LUL·LÍSTICS

13) Badia, Lola, «Justificació», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII*. Randa 27 (1990), pp. 5-9.
Ressenyat a continuació.

14) Badia, Lola, «In memoriam Rudolf Brummer», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII*. Randa 27 (1990), pp. 135-6.

Ressenyat a continuació sota el núm. 13.

15) Badia, Lola, «La novel·la espiritual de Barlaam i Josafat en el rerafons de la literatura lul·liana», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 127-154.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

16) Bonner, Anthony, «El lul·lisme alquímic i cabalístic i les edicions de Llätzer Zetzner», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII*. Randa 27 (1990), pp. 99-117.

Ressenyat a continuació sota el núm. 13.

17) Bonner, Anthony, «Bibliographic Introduction», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 31-38.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

18) Bonner, Anthony, «Ramon Llull and the Dominicans», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 377-392.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

19) Bonner, Anthony, *Ramon Llull*, «Biografies» 4 (Barcelona: Editorial Empúries, 1991), 87 pp.

Ressenyat a continuació sota el núm. 6.

20) Brummer, Rudolf, *Bibliographia Lulliana: Ramon-Llull-Schrift-tum 1870-1973* (Hildesheim: Gerstenberg, 1976; reimpr. Palma: Miquel Font, 1991), vii + 104 pp.

Ressenyat a continuació.

21) Brummer, Rudolf, «Una nota sobre el sistema celestial de Ramon Llull», *A Sol Post. Estudis de Llengua i Literatura* 1 (Barcelona: Editorial Marfil, 1990), pp. 33-34.

22) Colomer, Eusebi, «Nicolau de Cusa i el lul·lisme europeu quatrecentista», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII. Randa* 27 (1990), pp. 71-85.

Ressenyat a continuació sota el núm. 13.

23) Corominas, Joan, «The “Joglar a lo diví” in the Life and Works of Ramon Llull», *Catalan Review, Vol. 4, Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 179-200.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

24) Domínguez, Fernando, «Les Raimundi Lulli Opera Latina. Balanç de trenta anys i una reflexió», *Llengua & Literatura* 3 (1988-1989), pp. 633-641.

25) Domínguez, Fernando, «Els apòcrifs lul·lians sobre la Immaculada. La seva importància en la història del lul·lisme», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII. Randa* 27 (1990), pp. 11-43.

Ressenyat a continuació sota el núm. 13.

26) Duran, Manuel, «Ramon Llull: An Introduction», *Catalan Review, Vol. 4. Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 11-29.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

27) Duran, Manuel, «An Introduction to Ramon Llull's *The Book of the Beasts*», *Catalan Review, Vol. 4, Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 395-407.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

28) García Pastor, Jesús i Marsá, María, *Inventario de manuscritos de la Biblioteca Pública del Estado en Mallorca* (Madrid: Centro de Coordinación Bibliotecaria, 1989), 198 pp.

Ressenyat a continuació.

29) González-Casanovas, Roberto J., «Llull's *Blanquerna* and the Art of Preaching: The Evolution towards the Novel-Sermon», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 233-262.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

30) Hillgarth, J.N., «Mallorca como centro intelectual, 1229-1550», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona, 1989), pp. 205-211.

Ressenyat a continuació.

31) Johnston, Mark D., «Sacrum Studium: The Lullist School of Fifteenth-Century Barcelona», *Homenaje a Alberto Porqueras Mayo* (Kassel: Ed. Reichenberger, 1989), pp. 385-400.

Ressenyat a continuació.

32) Johnston, Mark D., «Ramon Llull's Conversion to Penitence», *Mystics Quarterly* 16 (1990), pp. 179-192.

Ressenyat a continuació.

33) Johnston, Mark D., «Literacy, Spiritual Allegory, and Power: Llull's *Libre de l'Orde de Cavalleria*», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 357-376.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

34) Kluback, William, «Ramon Llull: The Dialogue of Love and Faith», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 85-96.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

35) Llinarès, Armand, «Les arts du "trivium" dans la *Doctrina pueril* et l'*Arbre de ciència*, de Ramon Llull», *Revista de l'Alguer* 1 (1990, des- sem.), pp. 65-72.

Ressenyat a continuació sota el núm. 9.

36) Llinarès, Armand, «Les dignités divines dans le *Libre de contemplació*», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 97-123.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

37) Llinarès, Armand, «Le *Traité d'astrologie* de Raymond Lulle», *Observer, lire, écrire le ciel au Moyen Age. Actes du Colloque d'Orléans, 22-23 avril 1989* (Paris: Klincksieck, 1991), pp. 213-228.

Ressenyat a continuació sota el núm. 9.

38) Raimundo Lulio, *Ars Magna*, introd. Anthony Bonner, trad. José Martínez Gázquez, Vergilio Bejarano Sánchez, 2 vols. (Madrid: Kaydeda; Editorial Patrimonio Nacional, 1990), 81 ff. & 148 pp.

Ressenyat a continuació.

39) Menocal, Maria Rosa, «Love and Mercy at the Edge of Madness: Ramon Llull's *Book of the Lover and the Beloved* and Ibn 'Arabî's "O doves of the arâk and the bân trees..."», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 155-177.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

40) Perarnau i Espelt, Josep, «El *Llibre contra Anticrist* i la butlla de Joan XXI a favor de Miramar (1276)», *ATCA* 9 (1990), pp. 233-9.

Ressenyat a continuació sota el núm. 10.

41) Pereira, Michela, «"Opus alchemicum" i "Ars combinatoria". El *Liber de secretis naturae seu de quinta essentia* en la tradició lul·liana», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII*. Randa 27 (1990), pp. 45-55.

Ressenyat a continuació sota el núm. 13.

42) Pereira, Michela, «Lullian Alchemy: Aspects and Problems of the "corpus" of Alchemical Works Attributed to Ramon Llull (XIV-XVII Centuries)», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 41-54.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

43) Piemontese-Ramos, Luisa, «*Libre del Orde de Cavayleria*: Fashion and Fiction», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 347-355.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

44) Pindl-Büchel, Theodor, «Relació entre les epistemologies de Ramon Llull i Nicolau de Cusa», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII*. Randa 27 (1990), pp. 87-98.

Ressenyat a continuació sota el núm. 13.

45) Pring-Mill, Robert D.F., «The Lullian "Art of Finding Truth": A Medieval System of Enquiry», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 55-74.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

46) Puig i Oliver, Jaume de, «Valoració crítica del pensament de Sibüda al llarg del temps», *ATCA* 9 (1990), pp. 275-368.

Ressenyat a continuació.

47) Rogent, Elies i Duràn, Estanislau, *Bibliografía de les impressions lul·lianes*, pròl. Ramon d'Alòs-Moner, «Estudis de bibliografia lul·liana» II (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1927; reimpr. Palma: Miquel Font, 1989-1991), xvi + 406 pp.

Ressenyat a continuació sota el núm. 20.

48) Rosselló Bover, Pere, «Contribució a l'epistolari de Salvador Galmés i Sanxo», *Fontes Rerum Balearium. Nova etapa* 1 (1990, 1990), pp. 305-327.

Ressenyat a continuació.

49) Rossi, Elena, «Ramon Llull as Novelist: The Visionary Realism of *Blanquerna*», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 279-297.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

50) Santi, Francesco, «Episodis del lul·lisme genovès a les acaballes del segle XIV: la confluència amb l'ockhamisme», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII. Randa* 27 (1990), pp. 57-69.

Ressenyat a continuació sota el núm. 13.

51) Serverat, Vincent, «La "irrisio fidei". Encore sur Raymond Lulle et Thomas d'Aquin», *Revue Thomiste* 90 (1990), pp. 435-448.

52) Soler i Llopart, Albert, «Sobre el *Blaquerna*, la clerecia i una obra misteriosa», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 263-277.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

53) Taylor, Barry, «Some Complexities of the «Exemplum» in Ramon Llull's *Llibre de les bèsties*», *La Corónica* 18:1 (1989-90), pp. 141-3.

54) Torruella i Casañas, Joan i Lawrance, Jeremy N.H., «Un projecte d'arxiu informatitzat de textos catalans medievals: algunes normes», *Llengua & Literatura* 3 (1988-1989), pp. 481-506.

Ressenyat a continuació.

55) Trias Mercant, Sebastià, «L'anàlisi del llenguatge lul·lià a l'obra del P. Pasqual», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII. Randa 27* (1990), pp. 119-133.

Ressenyat a continuació sota el núm. 13.

56) Urvoy, Dominique, «La place de Ramon Llull dans la pensée arabe», *Catalan Review, Vol. 4, Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 201-220.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

57) Vidal i Roca, Josep M., «Significació i llenguatge», *Catalan Review, Vol. 4, Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 323-344.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

58) Viera, David J., «Exempla in the *Libre de Sancta Maria* and Traditional Medieval Marian Miracles», *Catalan Review, Vol. 4, Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 221-231.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

59) Welch, John R., «Llull and Leibniz: The Logic of Discovery», *Catalan Review, Vol. 4, Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 75-83.

Ressenyat a continuació sota el núm. 3.

RESSENYES

- 1) Llull, *Libre dels mil proverbis*
- 4) Llull, *Alguns escrits sobre la croada*, eds. Josep Renyé

L'editor de la «Biblioteca Lul·liana» segueix (vegeu la ressenya del primer tom a *EL* 30, 1990, pp. 78, 87-89) amb l'admirable tasca de donar a conèixer textos catalans del beat. En els tomets ressenyats ara ens ofereix una mostra ben variada del quefer lul·lià. És sempre agradable i instructiu tornar als proverbis del beat, que donen les seves doctrines en forma encapsulada, i que són tan instructius per comprendre la seva xerxa de conceptes i el vocabulari que empra per articular-la. Però si aquests *Mil proverbis* ja s'han fet relativament accessibles per al públic català (5 edicions anteriors catalanes i 2 de castellaness), en canvi els dos *escrits sobre la croada* mai no havien estat publicades en una llengua moderna, així que una traducció acurada al català és d'agrair pel que fa a la difusió de l'obra lul·liana. I potser un dels caïres més desconeguts de la seva producció entre el gran públic és precisament el dels seus escrits polítics, caire que darrerament està recobrant importància entre els estudiosos (vegeu per exemple l'article de Fernando Domínguez sobre l'estada de Llull a Pisa ressenyada a *EL* 29, 1989, pp. 80, 88-89).

L'única reserva que tendria és d'una manca d'informació bibliogràfica que de vegades fa que els editors caiguin en petits errors innecessaris. Per exemple, en el cas dels *proverbis* repeteixen l'equivocació de Galmés de dir que foren escrits a Mallorca, i no en el viatge de tornada de Xipre a Gènova (vegeu les meves *Obres selectes*, Vol. I, p. 41, n. 143). Pel que fa al primer dels *escrits sobre la croada*, la *Peticció* a Bonifaci VIII de 1295, hauria estat útil assenyalar que és gairebé idèntic a la *Peticció* a Celestí V de l'any anterior, el text català del qual ha estat publicat per Perarnau a *ATCA* 1 (1982), 9-46. Pel que fa a la segona *Peticció*, els editors

saben que forma la Distinció VI del *Liber de ente quod simpliciter est per se et propter se existens et agens*, però repeteixen l'error de Wieruszowski de suposar que totes les referències a Distincions anteriors es refereixen a altres obres del beat (fins i tot tradueixen el mot «distinció» per «llibre»!). També si haguessin emprat l'edició més recent i millor del *ROL* VIII, no haurien caigut en els errors d'identificació de les notes 18 i 21 de la p. 13.

Però com pot apreciar el lector, aquests són errors de detall que no lleven el mèrit essencial de donar a conèixer al públic català obres del beat, per al qual repetim la nostra enhorabona.

A. Bonner

2) Llull, *Llibre de virtuts e de pecats*, ed. Fernando Domínguez

Per l'aparició del primer volum de la *NEORL*, hom no pot fer altra cosa que felicitar-se. S'ha fet realitat una empresa que ha tingut una gestació inevitablement laboriosa perquè calia acordar voluntats diverses i coordinar esforços distants. No em sembla arriscat afirmar que la *NEORL* pot arribar a ser una fita essencial en la història dels estudis lul·lians i, doncs, de la nostra cultura. Ho pot ser al costat de les *ROL* i, és clar, de les *ORL*, l'edició que ha permès als homes del segle xx de descobrir Llull i que amb la nova empresa hem començat a deixar enrere. Serà possible a base d'anys, és a dir, de continuïtat i de periodicitat. Tant de bo!

El volum inicial ens brinda una obra que Llull va escriure originalment en català però que era encara inèdita, el *Llibre de virtuts e de pecats*. Ha tingut cura de l'*editio princeps* Fernando Domínguez, que ja havia preparat per a l'estampa la traducció llatina de l'obra al *ROL* XV (1987); en aquella ocasió el llibre feia part d'un conjunt d'obres que anomenem *Summa sermonum*, i que reuneix un total de 182 sermons. La col·lecció va ser considerada per Llull mateix com un tot i va ser escrita originalment en català; la circumstància desgraciada que només haguem conservat en la nostra llengua l'obra que ens ocupa (en un únic manuscrit del segle xv que es troba a la Biblioteca de Catalunya) fa que els dos volums de Domínguez siguin ara inseparables: un ens dóna la versió original de l'obra bàsica del sermonari i l'altre el conjunt sencer traduït; d'altra banda, la breu introducció que acompanya el volum de la *NEORL* (autenticitat de l'obra, data i lloc de composició, estructura i contingut, manuscrits i edicions, observacions lingüístiques i normes de transcripció) té la seva, diguem-ne, *amplificatio* en el llarg i valuós estudi del volum

de les *ROL* (la *Summa* en el context de la vida i l'obra de Llull i de l'homilètica de principi del XIV, els postulats de la predicació lul·liana, les obres que la conformen, etc.)

Ja el 1987, la publicació de la *Summa sermonum* feia conèixer un aspecte nou de l'ús lul·lià de l'homilètica; fins aleshores el coneixíem pels volums III-IV del *ROL* el *Liber de praedicatione* (de 1304) i que ja anunciaven una concepció peculiar del tema; l'acte de «trangressió-suplantació de la tradició homilètica» (com n'ha dit L. Badia), el beat l'havia de fer amb el *Llibre de virtuts e pecats*: bàsicament, proposa de substituir el sermó «per autoritats», que depèn d'un text bíblic enunciat en el tema inicial (un discurs sovint altament especulatiu), pel sermó «per filosofia moral», que permeti augmentar de forma més immediata la virtut de l'auditori. La proposta comporta variar l'estructura establerta del *sermo modernus* i oferir un sistema nou de fer homilies a partir dels mecanismes de l'Art i de la combinació de vicis i virtuts.

L'art de predicar lul·liana es completa amb l'*Art abreuçada de predicar*, opuscle publicat en el darrer volum de les *ROL* (XVIII, 1991; vegeu-ne la ressenya més avall) en les seves versions catalana i llatina, pel mateix Fernando Domínguez. Per tenir imprès en edició crítica tot el corpus sencer de les obres que Llull va dedicar a la predicació ja només ens cal esperar l'edició de la *Rhetorica Nova*. El significat que la descoberta d'aquest àmbit ha tingut i pot tenir en els estudis lul·lians ha estat glossat per Lola Badia en una extensa ressenya del volum XV de les *ROL*, publicada a *Llengua & Literatura*, núm. 3 (1988-89), pp. 563-575; el lector farà bé d'adreçar-s'hi.

A. Soler

Catalan Review, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull*, que conté:

- 3) Llull, «*The Book of the Beasts*», trad. David Rosenthal
- 12) Pindl-Büchel, «Nicolas of Cusa's *Extractum ex libris meditationum Raymundi*»
- 15) Badia, «La novel·la espiritual de *Barlaam i Josafat* en el rerafons de la literatura lul·liana»
- 17) Bonner, «Bibliographic Introduction»
- 18) Bonner, «Ramon Llull and the Dominicans»
- 23) Corominas, «The "Joglar a lo diví" in the Life and Works of Ramon Llull»
- 26) Duran, «Ramon Llull: An Introduction»

- 27) Duran, «An Introduction to Ramon Llull's *The Book of the Beasts*»
- 29) González-Casanovas, «Llull's *Blanquerna* and the Art of Preaching»
- 33) Johnston, «Literacy, Spiritual Allegory, and Power: Llull's *Libre de l'Orde de Cavalleria*»
- 34) Kluback, «Ramon Llull: The Dialogue of Love and Faith»
- 36) Llinarès, «Les dignités divines dans le *Libre de contemplació*»
- 39) Menocal, «Love and Mercy at the Edge of Madness»
- 42) Pereira, «Lullian Alchemy: Aspects and Problems of the "corpus" of Alchemical Works Attributed to Ramon Llull»
- 43) Piemontese-Ramos, «*Libre del Ordre de Cavayleria*: Fashion and Fiction»
- 45) Pring-Mill, «The Lullian "Art of Finding Truth": A Medieval System of Enquiry»
- 49) Rossi, «Ramon Llull as Novelist: The Visionary Realism of *Blanquerna*»
- 52) Soler, «Sobre el *Blaquerna*, la clerecia i una obra misteriosa»
- 56) Urvoy, «La place de Ramon Llull dans la pensée arabe»
- 57) Vidal, «Significació i llenguatge»
- 58) Viera, «Exempla in the *Libre de Sancta Maria* and Traditional Medieval Marian Miracles»
- 59) Welch, «Llull and Leibniz: The Logic of Discovery»

Sota els auspicis de la North American Catalan Society, aquest volum recull una vintena de treballs, a càrrec de lul·listes reputats arreu i d'altres estudiosos (hispanistes residents als Estats Units, en bona part), a més d'una versió de D. Rosenthal del *Llibre de les bèsties*, amb un pròleg de M. Duran, factòtum de la miscel·lània. No hi ha dubte —i ho dic per començar— que això representa un esforç de divulgació sense precedents en el món de parla anglesa (d'on procedeixen, com és sabut, alguns dels millors especialistes en la matèria).

A aquesta intenció divulgativa responen, a part de la traducció i el pròleg citats, dos articles amb voluntat introductòria (Duran i Bonner); un de Pring-Mill, ja integrat a la secció I, que s'ocupa d'aspectes científics i filosòfics; i un d'Urvoy, situat equívocament a la secció II, que tracta, en general, qüestions de caràcter literari. És una llàstima que el text que obre el volum es ressenteixi encara dels judicis romàntics transmesos per E. Allison Peers, contra els quals adverteix el diàfan repàs bibliogràfic de Bonner (cf. pp. 11, 18 i 31-32). Les orientacions d'aquest, o la mateixa nota for further reading de Pring-Mill (p. 68), són la millor prevenció

contra l'amateurisme; les pàgines del darrer, un esquema il·lustrat, prodigiosament breu i clar, del funcionament i l'ambició de l'Art. El treball d'Urvoy, en canvi, és més aviat un compendi especialitzat dels resultats de les recerques, sobretot de Ch. Lohr i del mateix Urvoy, sobre la influència d'autors àrabs —islàmics i cristians— en el pensament del beat: des de coincidències textuais i de concepte a coordenades intel·lectuals generals i elements bàsics del sistema lul·lià, com els correlatius o les figures. Sovint es tracta de precedents que es consideren encara en suspensió en la Mallorca arabitzada del XIII, i la conclusió, doncs, apunta a una de tantes línies obertes cap al misteri de la formació de Llull.

M. Pereira, màxima autoritat en la tradició alquímica pseudo-lul·liana, encapçala la secció I amb una síntesi de les seves investigacions recents, que permeten establir una valuosa distinció entre les obres atribuïdes conscientment a Llull des de finals del XIV (del *Liber de secretis* ençà) i un conjunt de textos, possiblement d'autoria catalana, que parteix del *Testamentum* (1332) i instrumentalitza figures i alfabet de Llull sense esmentar-lo. Se'ns ofereix, per tant, un capítol inèdit de la història de la ciència, amb algun misteri encara no aclarit del tot —per exemple, la peculiar alternança de llengües de la còpia del *Testamentum* conservada al Corpus Christi College (pp. 48-49).

L'estudi específic de l'Art compta amb dues contribucions. La de Llinarès, recollint un cop més una línia d'investigació pròpia, rastreja els orígens del terme *dignitas* —encara designat «virtut», en general— en el *Llibre de contemplació*. Llinarès reconeix en la tradició agustiniana, singularment en l'*Utrum Pater et Filius et Spiritus Sanctus de divinitate substantialiter praedicentur* de Boeci (per suggeriment d'Helène Merle), la identitat substancial dels atributs comuns a les persones de la Trinitat (Boeci no els anomena dignitats però va encunyar el terme, traducció d'axioma, com va explicar Merle a *EL* 21, 1977). L'anàlisi de la llista d'atributs mostra una fluctuació entre distribucions quaternàries aristotèliques i una de nou elements, trinitària, com si s'avancés el dubte que presidirà les fases posteriors de l'Art. L'article de Welch revisa la crítica de Leibniz sobre l'aplicació limitada a de la combinatòria lul·liana i afegeix dues correccions (una basada en l'antiga crítica de Prantl) a les taules resultants de la Figura 4. Que els càlculs de Welch, però, siguin correctes matemàticament no vol dir que els de Llull fallin, sinó que aquest imposava condicions: no tenia en compte les repeticions i les seves taules, confeïdes seguint l'ordre alfabètic, no s'ajusten, doncs, a les possibles variacions (veg. el resum d'E. Colomer a *L'Avenç*, 1983, p. 767). W. Kluback completa aquesta secció amb una lectura del *Llibre d'amic e Amat*, que destaca,

amb accents força confessionals, el debat de la consciència nascut de la impossible identificació total amb l'Amat.

Si la ressenya acabés aquí, es podria establir un balanç net en base a la raonable presència, no solament divulgativa, d'alguns dels principals aspectes, literatura a banda, que tracta la lullística actual. Alguns treballs de les seccions II i III s'hi afegirien. El cas, però, és que aquests es troben en un mar de col·laboracions de qualitat desigual que, més que inserir-se en una de les línies d'investigació que acoten un camp d'estudi tan vast, mostren la infinita varietat d'estímuls i mètodes crítics, contradiccions i hipòtesis, no sempre gaire falsables, que la matèria pot suscitar. Legítimament, en principi. El lector decidirà quines vies li semblen més fructíferes per al coneixement de Lull.

Començaré pels articles de la secció II que un lector mitjà interessat per Lull sap situar. T. Pindl-Büchel descriu, collaciona i estableix l'stemma dels manuscrits del *Liber contemplationis*, i així confirma quin va ser la base de l'*Extractus* del Cusà (inclou un tast de la futura edició d'aquesta obra). L. Badia estudia els ressons del Barlaam i Josafat que descobreix, sovint remotament filtrats, en la figura del gentil, en apòlegs esparsos i, amb més ambició, en el canemàs narratiu del *Blaquerna*. La peculiar fagocitosi del beat, exemplificada per l'autora en altres ocasions, fa l'exercici difícil i arriscat. Centrar un estímul literari espiritual, una afinitat de to, ja són guanys importants; el mètode, encara, es demostra explicatiu quan, per exemple, Badia reconeix, darrera la manipulació del Barlaam, el model de passivitat ascètica que és el pol contrari de l'activisme del màrtir en la crisi lul·liana (pp. 143-47). A. Soler reprèn, amb nous i convincents arguments, la hipòtesi que identifica un esment a un «llibre qui és de l'orde de clerecia» (promès en el dedicat a la cavalleria entre 1274-76) amb el *Blaquerna*, començat en aquestes dates, i no amb el *Liber clericorum* de 1308. El discurs a favor d'una redacció allargassada de la novel·la (acabada el 1283 d'acord amb Bonner) es combina amb una lectura de l'obra com a visió dual: el matrimoni cast d'Evast i Aloma, englobant tots els oficis i estaments laics, i la clerecia —tema central que hauria anat creixent amb els anys. No sabria dir fins a quin punt les pinzellades dubinianes forcen la interpretació ocasionalment (cal justificar l'absència dels laboratorers com a la nota 27? N'hi ha prou amb la tradició literària i la intenció de l'obra, sàviament rastrejada per Soler, per justificar la restricció al matrimoni o calen els esquemes «imaginariis»?).

La filologia i la interpretació d'historiador de la literatura caracteritzen els treballs ressenyats. Valguin per al contrast hipòtesis crítiques com ara negar tota validesa a una hermenèutica de la mística cristiana (i.e. pensar que l'Amat equival a Déu) atès que el seu llenguatge és indesxifra-

ble per se (M.R. Menocal, que tanmateix no s'està de fer un salt d'inefable a inefable per afirmar que Llull reflecteix en la tensió del llenguatge místic les contradiccions històriques de l'època, simbolitzades en el seu pacifisme —a matisar— en contrast amb una lapidació que l'autora creu real: ps. 173-74). Menys dràstica, malgrat la renúncia militant a l'historicisme (p. 279), és la proposta d'E. Rossi: analitzar el paper seminal de les estratègies narratives lul·lianes. Això, si val el tast, es tradueix en observacions sobre l'expectativa creada per la frase «esdevench-se una vegada» (285) o sobre el valor de referències a l'infern i a la glòria que anticiparien un modern condicionament psicològic del lector (pp. 288-89). Posar l'estil de Llull al nivell d'una rondalla o d'un manual de confessió és inòcu, en tot cas. Els perills, em sembla, vindran de poblar la bibliografia magmàticament (l'anàlisi de l'episodi de la pastora del *Blaquerna* no es pot fer ignorant que ja és de manual) i difondre idees que freguen l'associació lliure. És exemplar, en aquest sentit, com el joglar que ha de divulgar la novel·la tant serveix aquí per convertir Llull en un precedent de Cervantes (p. 295) com, en l'article de J. Corominas, per postular el caràcter joglaresc de l'obra (p. 196). La utilitat que Llull reconeixia en aquest ofici a la divina és i ha estat, molt més acotada, matèria d'estudi suggerent (vegeu el manual de Bonner i Badia, sobretot pp. 100 i ss.). És dubtós, però, que convingui abundar-hi ignorant també l'edició de Romeu de les poesies; o que l'amor inflammat comú a trobadors i místics sigui una aplicació lul·liana peculiar (p. 188) i que el Desconhort tingui aspecte d'enueg (p. 189).

La contribució de D.J. Viera, de dedicació eiximeniana reconeguda, ens retorna a la història de la literatura. L'estudi dels exempla del *Llibre de Santa Maria* vol dur més enllà unes sagaces observacions de M. de Riquer (*HLC* I, 256); ara bé, la comparació amb la tipologia de miracles estàndard és infructuosa (tret de coincidències massa generals, com el paper mitjancer de la Verge) i la conclusió just confirma la predicció: Llull subordina el material literari als seus fins. Més que criticar Allison Peers, crec, convindria rellegir J. Rubió i el manual citat, si no volem definir sempre Llull per via negativa —el que no hi ha en comptes del que fa.

Si el volum de Bonner i Badia circulés en anglès, R.J. González-Casanovas se n'hauria beneficiat en el seu ambiciós article sobre la predicació en l'obra lul·liana, en el qual, paradoxalment, només toca per sobre el que hi ha d'específicament homilètic. El lector, llavors, es veu forçat a espigolar els suggeriments importants (el central —no pas nou del tot— proposa una lectura del *Blaquerna* com a «fictional sermon» i model hagiogràfic). Aquest avís no és gratuït si pensem que González considera l'art de predicar qualsevol elocució diguem-ne retòrica amb intenció espi-

ritual (pp. 242-43), incloent-hi, doncs, en un salt inadvertit, tota activitat apologetica, qualsevol obra exemplar. Més que de l'art de predicar, sembla, es tracta del ferment de l'era de la predicació mendicant, i potser faríem curt. No queda clar, posem per cas, per què el *Llibre d'amic* és un exemple de sermó poètic afectiu (p. 258) si no és com a concepte crític derivat de la definició que se'ns dóna de l'homilètica de Llull: «scholastic method» —cap esment al sermó modern, però— i «spiritual poetics» (p. 259).

Algun entès haurà d'emprendre la crítica del treball de J.M. Vidal i Roca, on s'observen les concepcions realistes de Llull sobre el llenguatge a la llum de la semiòtica i la lingüística contemporània. Una línia d'anàlisi s'entén molt bé: Llull no podia aplicar l'Art en termes absoluts a la pràctica del llenguatge humà. L'aprofitament d'una noció chomskyana (estructura profunda = llenguatge artístic; estructura superficial = llenguatge humà) val com a metàfora del desdoblament. És ambigu, crec, comparar l'apriorisme lul·lià amb un sistema que vol demostrar l'innatisme a través d'un «com si» aplicat a un fet natural. L'estudi dels llenguatges d'estats finits és la prehistòria del generativisme, l'evolució del qual (la restricció del component transformacional vol ser explicativa científicament) no té gaire a veure amb la de l'Art (p. 333).

La secció III, igualment diversa, enfoca la dimensió social de l'obra lul·liana. L'orientació d'A. Bonner hi respon de ple en treure fruit, amb una claredat metodològica admirable, del que semblava un erm: les relacions negatives del beat amb els dominicans. Es repassen així les discrepàncies amb l'apologetica d'aquest orde, contraexemplarment efectiva en el nostre cas (aspecte central d'un article sobre Ramon Martí, complementari del present i ressenyat al número anterior d'aquesta revista). En arrencar-se en posicions doctrinals franciscanes i mantenir contactes amb els espirituals, Llull condemnava l'Art, a contracor, a l'hostilitat de la Sorbona (i la seva posteritat a Eimeric i l'antilul·lisme): la crisi de Gènova és el testimoni dramàtic d'aquesta disjuntiva.

Dos treballs sobre el *Llibre de l'orde de cavalleria* completen l'aparat. El de L. Piemontese-Ramos consisteix en l'aplicació d'una idea de Barthes sobre la moda (la descripció verbal —«written clothing»— es crea per la dificultat a donar compte d'una realitat visual i tàtil). És altament hipotètic que això il·lumini el simbolisme o l'orde de la centenària *similitudo* de l'armadura espiritual. La temptativa s'explica per la bibliografia: l'autora llegeix l'obra en una edició del segle passat i només compta amb el contrast del Ramon Llull d'Allison Peers. Mark D. Johnston, per acabar, defensa la tesi, molt més adequada a la secció i amb apunts d'interès, que l'èxit del tractat de Llull prové del seu servei als interessos de

la noblesa. Sí que és originalment lul·liana la conveniència d'una «ciència» (de cavalleria) en el currículum escolar (pp. 364, 373), però, en allò que fa referència a la figura del *miles Christi*, convindria tenir en compte la vigència dels ideals cavallerescos, menys passats de moda del que s'afirma, i la tradició homilètica i literària de la similitud als segles XII i XIII (per exemple, *Le chevalier Dé*). L'àmplia projecció de discursos clericals que acompanya la difusió educativa de la noblesa ja és reconeguda (p. 372). Potser per això, en el fons, la conclusió aposta pel capgirament de la recta intenció apostòlica del beat, l'objectiu del qual seria proporcionar el poder de la paraula a una àvida aristocràcia (la hipòtesi resulta familiar als lectors de poesia àulica: Johnston cita R. Boase i també hi haurien casat alguns articles de G. Tavani).

Ll. Cabré

5) Llull, *Rethorica Nova*, ed. Mark D. Johnston

Encara que editada de forma privada, a partir d'ara serà possible obtenir una versió de la *Retòrica nova* sense necessitat d'acudir als microfilms o còpies de manuscrits. El professor Johnston, que ja havia transcrit el manuscrit llatí de la Biblioteca Nacional de París a la seva tesi doctoral, presenta una versió provisional que es distribueix de forma privada. Com a base de la versió, segueix el manuscrit de París, oferint les variants dels dos manuscrits de Munic i el de Cusa.

Per la importància d'aquesta obra en relació a les teories lingüístiques lul·lianes, aquest treball i la seva breu introducció seran de gran utilitat per tots aquells que desitgin consultar de primera mà el text de Llull, fins que aparegui l'edició crítica de les *ROL*.

Per a obtenir un exemplar d'aquesta versió, s'ha de sol·licitar al mateix autor (Department of Foreign Languages - Illinois State University - Normal, IL 61761 - USA), abonant les despeses de les fotocòpies i el correu.

J. M. Vidal Roca

- 6) Llull, *Llibre de meravelles*, ed. A. Soler
- 19) Bonner, *Ramon Llull*

Aquesta edició fragmentària del *Llibre de meravelles*, adreçada especialment als estudiants de grau mitjà, però també al lector adult poc ave-

sat a la llengua medieval, ultrapassa sens dubte les característiques pròpies d'una antologia convencional. Els passatges han estat escollits en funció de la seva representativitat, preservant, però, l'estructura original de l'obra. Pel que fa al text, la versió al català modern es presenta acarada amb la versió original en grafia regularitzada. Una introducció de l'editor i l'abundosa documentació gràfica curosament escollida ajuden el lector a comprendre l'obra i a imaginar el món en què visqué i treballà Ramon Llull. L'obreta es clou amb una bibliografia bàsica comentada. La col·lecció «Tria de Clàssics», assessorada per Martí de Riquer, compta ja en aquests moments amb tres títols més: *Tirant lo Blanc*, el *Llibre dels fets* de Jaume I, i la *Crònica* de Bernat Desclot.

La biografia de Llull és derivada d'una altra obra del mateix autor escrita conjuntament amb Lola Badia (*Ramon Llull. Vida, pensament i obra literària* ressenyada a *EL* 30 (1990), 79, 96-7). El text, però, ha estat adaptat per tal de fer-lo adient al caire divulgatiu de l'obreta. Anthony Bonner, basant-se en la *Vida coetània*, però també recollint elements d'altres fonts d'informació, ha confegit una visió dinàmica de la vida i la posteritat del beat, lluny del tòpic i de l'estereotip; en una paraula, summament atractiva. El volum inclou una taula cronològica i un recull de bibliografia bàsica comentada.

Aquests dos volums són sens dubte un bon indicador del grau de maduresa que els estudis medievals han assolit al nostre àmbit cultural, tan mancat de repertoris clàssics adaptats a un públic no especialitzat. Benvingudes, doncs, les edicions divulgatives, i que els clàssics puguin enriquir cada vegada més l'experiència quotidiana de molts lectors.

A. Cortadellas

7) Llull, *Tratado de astrología*, trad. J.-M. Ballesta

La publicació d'aquesta traducció en un número especial d'una revista astrològica ens havia fet esperar un altre intent de revificar la imatge de Llull el gran mag, i per tant ha constituït una sorpresa molt agradable verificar que es tractava d'una treball seriós. La traducció es basa en l'edició catalana de Jordi Gayà i Lola Badia, i la breu introducció és equilibrada. L'explicació de la raó per al canvi de «astronomía» en «astrología» en el títol és convincent cara a una presentació popular; de fet el tema que el beat tracta és més astrològic que astronòmic, i així fou anomenat en molts de catàlegs antics i en la traducció francesa moderna de Llina-

rès. En fi, només podem agrair esforços com aquest de difondre obres del beat.

A. Bonner

8) Llull, *ROL* XVIII, ed. A. Soria, F. Domínguez i M. Sennellart

Un nou tom dels *ROL* és sempre una ocasió de goig per als lul·listes, com també n'és ocasió que ens arribin amb un ritme tan regular d'un o més toms a l'any. Encara més ocasió de goig és el fet que amb aquest tom tenim ja editades als *ROL* totes les obres del beat des del començament de la seva darrera estada a París a la tardor de 1309 fins al final de la seva vida. És una empresa que ha fet més que cap altra per canviar i renovar la nostra visió del pensament i trajectòria del beat. Amb aquest nou tom, tenim una varietat d'obres, que comença amb l'*Ars abbreviata praedicandi*, que clou la sèrie dels *Summa sermonum* del *ROL* XV. L'obra, una versió catalana de la qual ja havia estat editada per Curt Wittlin (vegeu *EL* 25; 1981-3, pp. 271, 281-4), conté una sistematització combinatòria del mètode lul·lià de confeccionar sermons. La segona obra, el *Liber per quem poterit cognosci quae lex sit magis bona, magis magna et etiam magis vera*, és l'única d'aquest tom que fins ara havia estat inèdita. És un petit manual d'apolgètica al l'ús dels mercaders cristians que viatjaven a Àfrica del Nord, donant-los mètodes per refutar les opinions errònies dels musulmans (i sobretot les seves males interpretacions dels dogmes cristians). Ho fa a través de sis arguments sil·lògistics (i per això el títol alternatiu de *Liber de sex syllogismis*) que potser tenen més rellevància per a l'estudiós de la metodologia lògica lul·liana que per al mercader normal i corrent de principis del S. XIV. Pel que fa a l'*Ars infusa*, l'edició de Galmés de la qual fou editada tres vegades (vegeu la bibliografia a la p. 204) crec que els editors tenen raó en afirmar que és una obra d'autenticitat dubtosa. Per les seves observacions crec que la podríem classificar entre les obres que Lola Badia ha qualificat de «para-lul·lianes», és a dir, un vestit fet de bocins de tela de diversos originals reunits per un deixeble amb múltiples afegits i retocs seus. L'edició del *De virtute veniali et vitali et de peccatis venialibus et mortalibus*, reemplaçant la de Perarnau a *ATCA* 4 (1985) que només havia consultat un manuscrit, constitueix un tractat interessant sobre les virtuts i els vicis. Del *Testament*, que acaba el tom, és particularment grat tenir una edició fiable i accessible (amb fotografia de l'original) d'un document tan important, ja que

les quatre anteriors no tenien lectures sempre encertades i foren estampades en publicacions avui no sempre trobables.

Aquest tom dels *ROL* conté a més a més una novetat metodològica ben digna de remarcar. La primera obra, l'*Ars abbreviata praedicandi*, existeix en un original català (transmès per 2 mss.) i tres traduccions llatines medievals fetes independentment una de l'altra (conservades en 5, 10 i 3 mss. respectivament), i per això els editors han pres la decisió de presentar aquestes quatre versions en columnes paral·leles en pàgines desplegable. És una innovació molt reeixida, perquè en aquest cas les típiques llistes de variants no haurien donat una idea adequada de la varietat textual de les traduccions. També metodològicament és important com a demostració que amb Ramon Llull no sempre es pot separar la tradició textual catalana de la llatina, sinó que sovint formen part d'una sola història de la transmissió del text.

Els únics petits errors que he pogut detectar eren tipogràfics: a la p. xxvi, en la descripció del ms. R, «p. 000» hauria de dir «p. xxvi»; i la p. 225 es va imprimir sense les notes.

A. Bonner

- 9) Llull, *L'Art bref*, ed. A. Llinarès
- 35) Llinarès, «Les arts du «trivium» dans la *Doctrina pueril* et l'*Arbre de ciència*»
- 37) Llinarès, «Le *Traité d'astrologie* de Raymond Lulle»

Entre el final de 1990 i la primera meitat de 1991 el professor Armand Llinarès ha publicat tres estudis importants, que són la continuació, el desenvolupament i la precisió d'idees suggerides a treballs anteriors. El tema central és l'anàlisi de l'Art lul·liana i d'algunes de les seves aplicacions. A la introducció de l'*Art bref* Llinarès ens ofereix, al llarg de cent tres pàgines, una visió comprensiva de l'Art lul·liana i dels seus estadis de desenvolupament. Insisteix sobretot en l'etapa preliminar, centrada en el *Llibre de contemplació*, i explica l'origen de la gènesi artística de Llull, investigació iniciada per Llinarès en escrits anteriors (vegeu la ressenya a *EL* 29, 1989, p. 89). En el «*Traité d'astrologie* de Raimond Lulle» Llinarès analitza l'astrologia lul·liana, els seus fonaments tradicionals i novells, així com els seus límits. Aquest és un tema tractat també per Llinarès anteriorment (vegeu les ressenyes a *EL* 28, 1988, pp. 104-7 i *EL* 29, 1989, pp. 192-3). L'estudi de «Les arts du «trivium» dans la *Doctrina pueril* et l'*Arbre de ciència*» tampoc no és una novetat a Llinarès, que

abans havia escrit sortadament sobre ambdues obres lul·lianes (vegeu les ressenyes a *EL* 13, 1969, p. 105; *EL* 27, 1987 pp. 115-116 i 262- 3).

S. Trias Mercant

- 10) Perarnau, «El *Llibre contra Anticrist* de Ramon Llull»
- 40) Perarnau, «El *Llibre contra Anticrist* i la butlla de Joan XXI a favor de Miramar»

En el primer d'aquests treballs, J. Perarnau estampa un text que fins ara havia romàs inèdit. En efecte, el *Llibre contra Anticrist* s'ha conservat en una versió catalana (transmesa per dos manuscrits) i en una versió llatina (amb cinc còdexs) però cap de les dues havia passat a la lletra de motlle. L'editor ens ofereix la catalana i dóna per fet que es tracta de la versió original del llibre (p. 13); és molt probable que sigui així, però aquest és un punt sobre el qual fins ara hem fet massa suposicions i és hora d'estudiar amb detall les relacions que uneixen les diverses versions que transmeten els textos lul·lians.

Al meu parer, el que té de més valuós l'estudi (i la mateixa edició) de Perarnau és la pregunta pels inicis del projecte lul·lià, per les seves primeres concrecions en obres. En aquest sentit conté una munió de suggerències i d'hipòtesis (val a dir que en una exposició d'una lògica difícil de seguir) que no em semblen gens menyspreables.

L'estudiós fa una anàlisi exhaustiva de l'obra, que inclou un esquema, una exposició de les seves tres parts (pp. 8-29) i una definició del llibre com a part d'una empresa singular de lluita contra l'acció de l'Anticrist (pp. 29-41). Perarnau situa l'obra en qüestió als inicis de la primera etapa de l'Art; en seria un índex, sobretot, la negació de la legitimitat de l'ús de la força (oposició que s'esvaeix aviat, per exemple en el *Llibre de l'orde de cavalleria*, de vers 1276); d'altra banda, el llibre esmenta només l'*Art abreujada d'atrotar veritat* i el *Llibre d'oracions i contemplacions de l'enteniment* (obra aquesta que també podria ser primerenca).

A la secció de les pp. 31-35 l'editor presenta el *Llibre contra Anticrist* com el projecte missioner lul·lià originari i el contraposa a la realitat que va ser Miramar: els canvis entre un i altre podrien ser fruit de les línies directrius marcades al Concili de Lió (1274) i a les quals Llull es devia sotmetre; Perarnau considera aquesta possibilitat i, per tant, que el llibre sigui anterior a aquesta data. Encara que la hipòtesi és plausible, no crec que es pugui descartar que l'obra sigui simplement una de tantes aplicacions de les idees lul·lianes més generals a un problema concret; en aquest

cas no tindria objecte la contraposició amb Miramar i les conseqüències que l'estudiós en fa derivar. Però és del tot pertinent preguntar-se si Llull va concretar un programa inicialment més ampli que el que després recull la *Vita coetanea* (els tres coneguts propòsits), per què ho va fer i si el Concili de Lió pot tenir alguna cosa a veure amb aquesta hipotètica delimitació (p. 51); no estic gaire convençut que les coses vagin en la direcció que apunta Perarnau, que presenta un Llull que primer adreçava la seva activitat reformadora a tota la humanitat i que després es va concentrar en ser el «procurador dels infidels». En definitiva, però, es planteja la qüestió de si és convenient la projecció de la *Vita* sobre el període de formació del projecte lul·lià, perquè podria ser que això emmascarés la interpretació dels textos. En tot cas sí que seria convenient una relectura, en paral·lel i sense prejudicis, de totes aquestes obres de la primera etapa de l'Art; Perarnau ja en fa un assaig (pp. 41-45), però em sembla del tot necessari ampliar el camp d'estudi.

Els manuscrits en català que transmeten el *Llibre contra Anticrist* són força tardans: el de la Biblioteca Corsiniana de Roma (C) és del XV, i el de la Bayerische Staatsbibliothek del XVII (M). Perarnau fa una descripció minuciosa del primer i remet al seu catàleg dels manuscrits lul·lians de Munic per al segon (pp. 9-12). La seva anàlisi de les relacions existents entre els dos testimonis és força maldestra (pp. 13-14): hom no pot provar relacions de dependència o d'independència a partir de similituds o diferències en les grafies (que es deuen en la majoria de casos a hàbits dels copistes) o a base d'errors evidents o insignificants (que un copista podria haver esmenat o que dos copistes podrien haver comès independentment). Allò que defineix una edició com a *crítica* és l'existència d'una *recensio* dels testimonis. Així, doncs, l'afirmació «Encara que tots dos exemplars són distants de l'original, la distància de la còpia muniquesa és tan enorme, que no hi ha cap dubte sobre quin ha d'ésser pres per base de l'edició: el de Roma» (p. 13) és del tot conjectural: qui determina què és l'original? L'editor? I, aleshores, la distància del text respecte a aquest original què la marca? la modernització gràfica, morfològica o sintàctica? Plana en el fons el criteri del *codex optimus* que hauríem de reconèixer arbitrari i caduc. El que sí que entenc molt bé és la urgència de facilitar un text inèdit i l'elecció aleshores d'un manuscrit que, si més no, dona un estat de llengua més antic; és lògic que aquesta sigui l'opció en el marc d'una publicació periòdica.

Al mateix volum de l'*ATCA*, Perarnau inclou una nota en què compara determinats passatges del *Llibre contra Anticrist* amb la butlla de Joan XXI a favor de Miramar (1276); troba vuit correspondències entre un i altre que s'explicarien a través de la «supplicatio» que el futur Jau-

me II devia adreçar a la cúria i que devia estar inspirada en el tractat lul·lià. La conclusió de l'estudiós que «la influència del llibre damunt la butlla és diàfana» resulta més que discutible.

Subratllaria, de tot plegat, l'esforç d'aproximació als primers anys de producció de Llull, un moment no gens accessible i al qual s'han dedicat pocs estudis en els darrers anys.

A. Soler

11) Pindl-Büchel, «Extractum ex Libris meditationum Raymundi»

La biblioteca de Nicolau de Cusa fou potser la biblioteca lul·liana de caràcter personal que d'una manera més ampla recollia l'obra de Llull. Era a més el resultat d'un estudi i d'un interès personal, de la tasca del filòsof alemany per llegir els escrits de Llull i extractar-ne els moments claus. Lògicament aquesta dedicació a l'obra del mallorquí deixà una empremta ben clara en tot el sistema i fins en el vocabulari del Cusà.

L'estudi concret dels manuscrits de la biblioteca de Nicolau de Cusa, i molt més la publicació d'aquells textos que foren el resultat de la seva tria investigadora, és en primer lloc una eina per conèixer el seu propi pensament. És també un capítol de la investigació de la història de la transmissió textual de les obres de Ramon Llull. Així ho entengueren Colomer i altres en els seus respectius estudis. En aquesta tradició l'autor del treball ara ressenyat ens ofereix els extractes del *Llibre de contemplació*. Els dos objectius que esmentàvem es compleixen també ara: fer llum sobre la tasca del Cusà i documentar la tradició manuscrita lul·liana, més important en aquest cas pel fet que els testimonis textuais de la versió llatina del *Llibre de contemplació* ens han arribat de manera molt fragmentària.

J. Gayà

Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII. Randa 27

13) Badia, «Justificació»

14) Badia, «In memoriam Rudolf Brummer»

16) Bonner, «El lul·lisme alquímic i cabalístic i les edicions de Llàtzer Zetzner»

- 22) Colomer, «Nicolau de Cusa i el lul·lisme europeu quatrecentista»
- 25) Domínguez, «Els apòcrifs lul·lians sobre la Immaculada. La seva importància en la història del lul·lisme»
- 41) Pereira, «“Opus alchemicum” i “Ars combinatoria”. El *Liber de secretis naturae seu de quinta essentia* en la tradició lul·liana»
- 44) Pindl-Büchel, «Relació entre les epistemologies de Ramon Llull i Nicolau de Cusa»
- 50) Santi, «Episodis del lul·lisme genovès a les acaballes del segle XIV: la confluència amb l'ockhamisme»
- 55) Trias Mercant, «L'anàlisi del llenguatge lul·lià a l'obra del P. Pasqual»

Amb aquest número, *Randa* dedica una altra monografia al lul·lisme, coordinada altra volta per Lola Badia, autora de la *Justificació* inicial i d'una breu nota necrològica sobre Rudolf Brummer que conclou el volum.

Així com la primera monografia —el número 19 de 1986— encarava de forma directa i sincrònica la figura de Ramon Llull, aquesta segona enfoca diacrònicament alguns aspectes de la història del lul·lisme, sempre relacionada amb els interessos particulars —teològics, filosòfics, científics, alquímics, polítics— dels lul·listes de torn.

Aquest aspecte general de la història del lul·lisme presideix l'enfocament dels diferents articles sota el títol general *Del frau a l'erudició*, que fixa els límits cronològics del volum: dels fraus dels segles XIV i XV, a l'erudició del XVIII. Al volum es clarifica com la figura de Llull, més que seguida o interpretada, ha estat utilitzada pels estudiosos de la seva figura; fins al punt que Bonner, a la seva col·laboració, insinua la hipòtesi de si «la glòria principal de Ramon Llull hagués consistit a esser mal entès». En aquest sentit, i tergiversant l'ordre i el significat de les paraules també es palesa «el frau de l'erudició» o de molts erudits al llarg de la història del lul·lisme.

De fet, admira que un personatge com Llull hagi estat deformat per la tradició erudita i no per la tradició popular o la tradició oral, com normalment sol succeir amb les grans figures històriques.

Així, el primer article de Fernando Domínguez Reboiras, després d'enquadrar històricament i políticament el problema del dogma catòlic de la Immaculada, explica com Llull i els seus arguments peculiars són utilitzats com a armes a la polèmica entre franciscans i dominics; Llull arriba a esser el símbol del corrent populista i la «necessitat» d'escrits lul·lians sobre la Immaculada portarà —de mitjans del XIV a principis del XV— a la redacció dels cinc apòcrifs sobre el tema, que són descrits i analitzats

al treball. Un tema tan secundari com aquest dins la producció lul·liana acabarà identificant els lul·listes enfront dels seus detractors.

La segona col·laboració de Michela Pereira analitza detalladament la falsificació del *Liber de secretis naturae seu de quinta essentia*, realitzada per alguna persona que coneixia bé el sistema lul·lià i sabia imitar-ne l'estil. La influència d'aquest apòcrif contribuiria a divulgar el nom de Ramon Llull i l'interès per la seva obra dins molts d'ambients europeus. El prestigi d'aquest llibre serà decisiu per incloure la figura de Llull dins la història dels grans alquimistes.

L'article de Francesco Santi, que analitza les diferències entre el lul·lisme del nord i el del sud d'Itàlia pel seu tarannà més filosòfic o més «espiritual» degut a les influències filosòfiques i polítiques de cada regió, suggereix una generalització que permetria crear una «geografia lul·lística» per entendre les diferents interpretacions de Llull des dels primers moments fins avui en dia. El fet que la major part de lul·listes hagin conegut Llull a partir d'una formació prèvia no lul·lística podria explicar les diferències i la necessitat de les seves interpretacions, adaptacions i fins i tot deformacions. D'altra banda, el coneixement de la doctrina lul·liana afavoriria la comprensió de doctrines innovadores, com seria el cas de la lògica d'Ockham.

A la col·laboració d'Eusebi Colomer es defineix de forma exhaustiva el problema de l'origen dels contactes de Nicolau de Cusa amb l'opus lul·lià i el lul·lisme. La tesi francesa i la italiana són analitzades críticament i detalladament, arribant a una exposició de l'estat actual de la qüestió.

Per la seva part, Theodor Pindl-Büchel, a partir dels extractes de Llull de Nicolau de Cusa, intenta mostrar la influència directa de Llull en el Cusà, que no es pot reduir a la recopilació de manuscrits. La concepció del primer principi com a base de l'epistemologia i de la metafísica en ambdós autors, suposa un bon coneixement del *Llibre de contemplació*.

L'article d'Anthony Bonner, comença exposant el problema fonamental de la història —les tres històries— del lul·lisme, segons s'enfoqui per la Filosofia, la Ciència o l'Ocultisme. A una segona part analitza les edicions de Zetzner com a paradigma del sincretisme ideològic dels segles XVI i XVII que tendeix a barrejar els aspectes esmentats. El fet d'incloure obres autèntiques amb obres apòcrifes podria esser una estratègia per orientar la tradició lul·lística cap a l'alquímia i l'ocultisme. A partir d'aquest fet, es planteja la necessitat d'una història del lul·lisme que integri tots aquests aspectes i no es redueixi al «vertader pensament» de Llull. Potser aquesta col·laboració, pel seu plantejament general, hagués pogut rompre l'ordre cronològic i encapçalar el recull de treballs.

La darrera col·laboració de Sebastià Trias Mercant investiga els pro-

blemes de filosofia del llenguatge immanents a la interpretació que va fer el Pare Pasqual al segle XVIII dels escrits de Ramon Llull. En una època en què l'antilul·lisme científic basava la seva crítica en el mètode i el llenguatge de l'*Ars*, Pasqual respon amb una analítica lingüística hermenèutica i metafísica. La via de l'hermenèutica implica sempre una teoria filosòfica, gramatical i semàntica que l'Abat de la Real no va definir explícitament. El treball de Trias esbrina aquests fonaments teòrics.

Amb aquestes set col·laboracions, s'actualitzen aspectes concrets de la Història del Lul·lisme i fins i tot s'insinua, a algun d'ells, quines haurien d'esser les línies mestres d'una futura investigació històrica. A la *Justificació* Lola Badia explica les dificultats amb què ha topat per obtenir altres col·laboracions que haurien conferit una perspectiva més general al volum, i les raons per les quals no inclou una Bibliografia sobre el tema. Possiblement els lectors enyorarem, malgrat les raons esmentades, aquesta Bibliografia final.

J. M. Vidal Roca

20) Brummer, *Bibliographia Lulliana: Ramon-Llull-Schriftum 1870-1973*

47) Rogent i Duràn, *Bibliografía de les impressions lul·lianes*

Una reimpressió fotogràfica per l'editor Miquel Font de les dues eines fonamentals de treball dels lul·listes. Per a la primera obra Jordi Gayà ha traduït la introducció al català. La segona ha estat dividit en tres toms, d'una manera que no incomoda gens la seva utilització. Són obres que no tan sols eren exhaurides, sinó que feia molt de temps que eren introbables, així que és un gran goig poder anunciar la seva reaparició.

A. Bonner

28) García Pastor i Marsá, *Inventario de manuscritos de la Biblioteca Pública del Estado en Mallorca*

Aquest nou inventari difereix de l'anterior de García Pastor, Hillgarth i Pérez Martínez, *Manuscritos lul·lianos de la Biblioteca Pública de Palma* (Biblioteca Pública, 1965), tan conegut dels lul·listes, pel fet d'incloure tots els mss. de la biblioteca, i no tan sols els del beat. Per tant és més

ample i general, i no pretén incloure tants de detalls sobre cada manuscrit individual com feia l'anterior treball. Amb això i tot, he trobat tres mss. no catalogats al primer inventari (els núms. 308, 562 i 1296), i quatre descrits amb més detall aquí (els núms. 787, 805, 1079 i 1085). Normalment els autors d'aquest inventari citen l'anterior, però no sempre, cosa que fa el seu maneig una mica incòmode. Tampoc l'índex és complet; hi una sèrie de mss. lul·lians que no hi figuren. Però, a part d'aquestes petites mancances, l'obra serà un instrument utilíssim de treball per a tots els medievalistes.

A. Bonner

30) Hillgarth, «Mallorca como centro intelectual, 1229-1550»

Aquest article constitueix un resum del llibre sobre lectors i biblioteques a Mallorca de 1229 a 1550 de l'autor que aviat serà publicat. Per tant són set planes denses d'una visió social i intel·lectual de Mallorca d'aquells dos segles, tant que es fa difícil per al ressenyador fer un resum d'aquest resum. Només podem destacar una vida intel·lectual bastant pròspera a Mallorca, amb una tradició pròpia (el lul·lisme), cosa absent en altres comunitats similars inventariades (com Sicília, per exemple). Pel que fa a l'ambient en què es desenvolupava el lul·lisme tardomedieval, no em puc estar de citar un paràgraf:

«La teología "profesional" desarrollada en las escuelas del siglo XII y llevada a su perfección en el siglo XIII no podía ser plenamente comprendida excepto por los que habían pasado por las universidades. Fuera de estos centros tenía una atracción muy reducida. Algo parecido se puede decir de los escritos humanistas. El pueblo cristiano en general necesitaba otros alimentos y los encontraba fuera de las escuelas, en Libros de Horas (con diferencia el libro que aparece más a menudo en los inventarios), sermones, y tratados escritos en los idiomas vernáculos. Para el lector que carecía de una formación universitaria, escritores como Ramon Llull o Francesc Eiximenis tenían mucho más valor que Tomás de Aquino, Cicerón o Vives.»

Com es pot apreciar per aquesta mostra, tenim aquí un resum ple de conclusions i observacions d'un gran interès.

A. Bonner

- 31) Johnston, «Sacrum Studium: The Lullist School of Fifteenth-Century Barcelona»
- 32) Johnston, «Ramon Llull's Conversion to Penitence»

Aquests dos estudis es refereixen aparentment a dos temes ben diversos dins dels estudis lul·lians: d'una banda, l'Escola Lul·liana de Barcelona en el context escolar de final del segle XIV i del segle XV, i de l'altra, la idea de «conversio ad poenitentiam» present a la *Vita coetanea*. Tanmateix, els dos treballs tenen en comú alguna cosa més que l'autoria: tots dos fan referència, d'una manera o altra, a la recepció de la devoció i l'espiritualitat lul·lianes per part d'un tipus de públic que es concentra entre el baix clergat i els laics culturalment més preparats. Els estudis sobre la recepció de Llull tenen el màxim interès en ells mateixos; però, de manera especial, ens permeten d'entendre la transmissió de les obres i els esquemes amb els quals aquestes han estat llegides i enteses, de vegades fins als nostres dies.

En el primer dels treballs, l'autor fa una interpretació contrastada de les dades que tenim fins ara de l'Escola Lul·liana de Barcelona; vull dir que, sense afegir res de nou en el terreny documental, sinó a partir de les dades conegudes de F. Bofarull i J.M. Madurell, intenta d'explicar què va ser en realitat la institució escolar, quant al seu *status*, currículum docent, instal·lacions, biblioteca, mestres i estudiants.

Johnston situa l'origen de l'Escola en Antoni Sedacer cap al primer quart del segle XV; aquest lul·lista va aconseguir amb el suport de Felip de Ferran i de Margarida Safont de dotar-la materialment i de donar-li una estabilitat acadèmica que no havia tingut. Les iniciatives anteriors, que es remunten almenys al regnat de Joan I, sembla que cal considerar-les com a particulars, per molt que comptessin amb autoritzacions o beneficis reials. Encara que aquesta tesi sembla enraonada, es planteja de seguida la qüestió de la formació de la biblioteca de l'Escola, alguns volums de la qual (avui a Munic i a Milà) són a cavall del XIV i el XV i conserven un cert aspecte de col·lecció ben planejada. L'estudi d'aquests manuscrits encara ha de donar moltes dades noves sobre l'Escola.

A través de les evidències materials que ens donen els inventaris, Johnston dedueix que a l'Escola hi va haver dos nivells d'ensenyament, un de primari elemental i un altre de més avançat, centrat en la gramàtica, la lògica i la filosofia, i que afegia una instrucció espiritual. Sembla també força clar que l'Escola era un centre dedicat sobretot a la instrucció de clergues menors i de religiosos, que no havien d'accedir a la universitat; la combinació de l'Art lul·liana com a paradigma de tots els coneixements que parteix de la fe, i com a programa d'edificació espiritual (això és

un «Sacrum Studium») havia de ser especialment atractiva per aquests receptors (i per als laics més lletrats). En aquest sentit, l'Escola seria un exemple de l'èmfasi que es fa al segle XV en els aspectes més espirituals de l'educació dels clergues. També resulta evident la contribució decisiva del centre barceloní en l'establiment de la doctrina del Beat com a programa acadèmic reconegut.

El lector es pot estranyar que parli de recepció en referir-me a la *Vita coaetanea*; però em sembla que és inevitable parlar d'un primer nivell de recepció de la biografia i de les idees lul·lianes, existent ja en la redacció del text per part d'algun monjo de Vauvert, per molt controlada que fos pel mateix Llull. Farem bé de tenir present aquesta idea en seguir el segon article de Johnston, ja que aquest proposa una lectura crítica de la quasi-autobiografia lul·liana a partir de les idees que informen el moviment penitencial en aquell moment. L'autor analitza sobretot les tres parts inicials del text i hi detecta esquemes hagiogràfics que fan de Llull un convers a la penitència (penediment, gratitud, compassió i imitació de Crist) i de la narració una biografia sagrada convincent (procés elaborat de conversió, pelegrinatge, el problema de l'adquisició del saber, il·luminació, el problema de la contemplació i de l'acció, l'examinació pública de la doctrina, etc.).

Posem un exemple. La interpretació que fa Johnston de l'episodi de l'esclau sarraí, que tant d'espai ocupa en l'obra, em sembla molt interessant: representaria l'adquisició del saber com a exercici penitencial, un saber adquirit per la lletra contraposat al saber diví infús per l'esperit, aquest representat per la Il·luminació de Randa. En definitiva, el que fa Johnston és una lectura no ingènua, ni romàntica, ni purament historicista, de la *Vita*, en la línia del conegut treball de F. Domínguez sobre el tema; la recerca d'esquemes literaris hagiogràfics s'assembla a la que fa Lola Badia en un treball ressenyat pel sotasignat al primer fascicle d'aquest volum d'*SL*. És una línia d'investigació que es demostra productiva i que abandona la mania secular de buscar trets autobiogràfics en les obres lul·lianes.

M'apresso a dir, però, que Johnston no insinua en cap moment que tot és ficció en la *Vita coaetanea* (que seria gairebé tan ingenu com creure's el text al peu de la lletra). La projecció de determinats esquemes fa que haguem de relativitzar les dades històriques que extraguem de l'obra, però no col·loquen tot el relat en el domini de la ficció; d'altres fonts documentals confirmen algunes d'aquestes dades i això crec que garanteix un canemàs real per a la quasi-autobiografia del beat. Una impressió que queda després de llegir el treball de Johnston és que els esquemes narratius projectats són més elaborats a l'inici de la *Vita*, quan s'explica

tot el procés de conversió i il·luminació, que no pas un cop comencen els seus viatges missionals pel món; és una hipòtesi que caldria considerar.

Johnston acaba preguntant-se si Llull no pretenia de justificar la seva empresa com un nou orde seglar penitencial. Per a l'autor el seu programa de reformes, el que va ser la seva vida i la imatge que va voler donar d'ell mateix concorden bastant amb les expectatives que podien tenir els seus coetanis d'un convers penitent.

A. Soler

38) Raimundo Lulio, *Ars Magna*

Reproducció facsímil del manuscrit &.IV.6 de la Biblioteca de El Escorial, que constitueix una mena d'antologia de l'Art lul·liana feta al s. XVI, basada principalment en l'*Ars demonstrativa* i altres obres del mateix cicle. Consta de dos tomes: un del facsímil mateix, i l'altre que conté la descripció del ms. i una traducció al castellà dels seus textos llatins.

A. Bonner

46) Puig i Oliver, «Valoració crítica del pensament de Sibiuda al llarg del temps»

L'article és un repàs cronològic i crític dels escrits sobre Ramon Sibiuda que han aparegut des del seu temps fins avui. El fet que, després de Nicolau de Cusa, fou probablement el pensador del s. XV més important (com se sap, el seu *Liber creaturarum* fou traduït per Montaigne) fortment influït per Ramon Llull, fa que qualsevol treball seriós o exhaustiu sobre ell sigui d'interès per als lul·listes. En el cas que ressenyam el tractament donat als segles XIX i XX té una gran riquesa d'informació. Però comparat amb els segles anteriors hi ha un desequilibri desconcertant i fins i tot una mica misteriós. El s. XVI, que és l'època de més ressó de Sibiuda, és tractat en 3 planes, mentre que el s. XIX en rep 36. Montaigne, «que és la clau de volta per a entendre l'aventura del pensament sibiudià a Europa durant l'època moderna», com diu, amb tota justícia, l'autor, rep una plana, mentre que una tesi presentada a París l'any 1872 per un tal G. Compayré en rep tres. Nicolau de Cusa, Lefèvre d'Étaples i Pascal només són citats de passada, mentre que Salvador Bové rep quatre planes d'anàlisi. Així és de doldre que aquest treball no s'hagués limi-

tat a una «Valoració crítica del pensament de Sibiuda al llarg dels dos darrers segles», perquè per aquest període és realment molt complet i útil.

A. Bonner

48) Rosselló Bover, «Contribució a l'epistolari de Salvador Galmés i Sanxo»

Pere Rosselló ha editat una col·lecció de cartes de Salvador Galmés que «obeeixen a preocupacions immediates, afers de treball o econòmics [i en els quals] poques vegades s'hi reflecteixen inquietuds literàries —tot exceptuant-ne la passió lul·lística— o són el resultat del simple conreu d'amistats personals». A la revista *Studia Lulliana* li interessa subratllar aquesta «passió lul·lística» de mossèn Galmés que, en el cas de les cartes esmentades, es concreta en els problemes de l'edició i distribució de les *ORL*. Cal destriar, però, tres aspectes que coincideixen, per altra banda, amb tres etapes de les preocupacions de mossèn Galmés. Les cartes de 1919 palesen les diferències entre Galmés i Antoni Mª Alcover i Miquel Ferrer respecte de la Comissió editora i de l'edició de les *ORL*. Se suspèn l'edició i es dissol la Comissió, convertint-se Galmés en l'ànima i el cos de la col·lecció lul·liana. Crítica Alcover quan vol atribuir-se competències presidencials d'una Comissió dissolta, i li exigeix que li trameti el patrimoni editorial de la Comissió editora. Durant la segona etapa (1933-1941) l'obsessió de Galmés és la distribució del fons bibliogràfic de les *ORL* i dels nous volums editats. Les cartes a Sureda Blanes, a Fèlix Escalles i a Josefina Coll demostren l'interès de Galmés per fer arribar les obres de Llull a Madrid, Múrcia i Barcelona. Sureda Blanes, abans de fundar l'Escola Lliure de Lul·lisme (1935) havia assajat la fórmula de cursos universitaris lul·listes a Madrid (1933-4). Galmés aprofita l'estada de Sureda a la capital de l'Estat per tal d'aconseguir que el Ministeri d'Instrucció Pública, mitjançant Àngel Herrera, Joan Estelrich i el bisbe Eijo Garay —recordau que aleshores Eijo Garay era considerat el *Primus Magister* dels lul·listes de l'època— s'interessàs per les obres lul·lianes i adquirís un nombre important de les *ORL*. Més tard, ja consolidada l'Escola Lul·lista, Sureda dictà un curs lul·lista a la Universitat de Múrcia. Galmés torna a aprofitar la circumstància per a col·locar a la Biblioteca de la universitat murciana les obres de Llull, enviant els vint volums publicats. Per a la distribució de les *ORL* a Barcelona a través de la Conselleria de Cultura, Galmés es val de Fèlix Escalles, president de la Generalitat, i de Josefina Coll, de la Biblioteca Central. Desconec els resultats de la

ÍNDEXS GENERALS (Volum XXXI, 1991)

Beltran, M., i Llorens, J.-F., <i>Siger de Brabante sobre el libre albedrío</i>	167-178
Colom, M., <i>Segon petit suplement al Glossari General Lul·lià</i>	125-147
Domínguez, F., <i>La cronología de las obras pisanas de Ramon Llull. Observaciones a la propuesta de A. Bonner</i>	53-66
Gayà, J., <i>Concepto de «ars» y su uso en Juan Escoto Eriúgena</i>	19-39
González-Casanovas, R. J., <i>Hermenéutica de la recepción piadosa en el Blanquerna de Ramon Llull</i>	5-18
Górski, E., <i>Apunte sobre el conocimiento de Ramon Llull en Polonia</i>	41-52
Perarnau, J., <i>Entorn d'una afirmació d'A. Bonner relativa al ms. de Milà, Ambrosiana, O 87 Sup</i>	67-72
Ramis i Serra, P., <i>Llibre de les bèsties: El príncipe y la sociedad</i>	149-165
Soler i Llopart, A., <i>Encara sobre la data del Blaquerna</i>	113-123
Bibliografia lul·lística	75-80, 179-186
Ressenyes	83-102, 187-210
Crònica	103-108
Llibres rebuts	111-112, 211

LLIBRES REBUTS A LA MAIORICENSIS SCHOLA LULLISTICA

El Col·legi de la Sapiència ha cedit amablement a la Schola una fotocòpia relligada d'un tom guardat en la seva biblioteca que sembla ser proves d'impremta de l'edició maguntina (vegeu-ne la descripció a RD, pp. 283-4). S'intitula *Beati Raymundi Lulli, Doctoris illuminati, Ars memorativa veri et boni*, que correspon a l'obra que n'ocupa les primeres 32 pàgines. Una nota manuscrita a la p. 24 diu, «Hanc Artem Memorativam componebat Dr. Zalsinger, quam non complevit, quia eodem tempore mortuus fuit; hoc verum est, quia vidi, Dr. Bartholomeus Ripoll.» Però no s'entén molt bé per què Salzinger, si tant és «verum» que l'escrigués, volgué presentar tal obra com a original del beat. Que no és de Llull, es veu clarament per referències repetides al «*Illuminatus Doctor*, qui in pluribus suorum librorum... », i per referències a toms anteriors de la maguntina. L'obra sembla més aviat un resum dels principals punts de l'*Ars inventiva veritatis* i de l'*Ars amativa boni*. Potser que fóra un intent de Salzinger de completar una trilogia sobre les potències de l'ànima.

A continuació el volum té els textos complets (només manquen les figures) de l'*Ars inventiva veritatis* i de la *Tabula generalis*, és a dir, les primeres 300 planes del tom V del MOG. Les correccions, que consisteixen principalment en una neteja dels «quidem», «videlicet», etc. innecessaris (neteja tractada despectivament per RD), no foren tingudes en compte en l'edició final, si és que mai foren enviades als editors alemanys.

En fi, un volum dels més curiosos, si no misteriosos, de l'extensa bibliografia lul·liana, pel qual la Schola és molt agraïda de tenir una còpia fàcilment consultable pels estudiosos.

- a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII. Randa 27* (1990), pp. 135-6. 181, 202
- Badia, Lola, «Justificació», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII. Randa 27* (1990), pp. 5-9. 181, 202
- Badia, Lola, *La narrativa segons Llull: relats instructius de difusió universal*, «Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca» 8 (Mallorca, 1990), 38 pp. 76, 93-94
- Badia, Lola, «La novel·la espiritual de Barlaam i Josafat en el rerafons de la literatura lul·liana», *Catalan Review, Vol. 4. Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 127-154. 181, 192
- Badia, Lola, «Manipulacions literàries lul·lianes: de la pastorella al sermó», *El debat intercultural als segles XIII i XIV. Actes de les I Jornades de Filosofia Catalana, Girona 25-27 d'abril de 1988*, ed. Marcel Salleras, «Estudi General» 9 (Girona: Col·legi Universitari, 1989), pp. 13-27. 75, 91
- Barceló, Miquel, «“... Per sarraïns a preïcar” o l'art de predicar a audiències captives», *El debat intercultural als segles XIII i XIV. Actes de les I Jornades de Filosofia Catalana, Girona 25-27 d'abril de 1988*, ed. Marcel Salleras, «Estudi General» 9 (Girona: Col·legi Universitari, 1989), pp. 117-132; Llull 127-9. 76, 92
- Bonafè, Francesc, «Las metáforas morales del “Llibre de amic e Amat”», *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom* (Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1990), pp. 13-33. 76, 95-96
- Bonner, Anthony, «Bibliographic Introduction», *Catalan Review, Vol. 4. Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 31-38. 181, 190
- Bonner, Anthony, «El lul·lisme alquímic i cabalístic i les edicions de Llätzer Zetzner», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII. Randa 27* (1990), pp. 99-117. 181, 203
- Bonner, Anthony, «L'apologètica de Ramon Martí i Ramon Llull davant de l'Islam i del judaisme», *El debat intercultural als segles XIII i XIV. Actes de les I Jornades de Filosofia Catalana, Girona 25-27 d'abril de*

- llorca* (Madrid: Centro de Coordinación Bibliotecaria, 1989), 198 pp. 182, 204-5
- González-Casanovas, Roberto J., «Llull's *Blanquerna* and the Art of Preaching: The Evolution towards the Novel-Sermon», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 233-262. 183, 193-4
- Hillgarth, J.N., «Mallorca como centro intelectual, 1229-1550», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona, 1989), pp. 205-211. 183, 205
- Idel, Moshe, *Kabbalah. New Perspectives* (New Haven: Yale University Press, 1988), xx + 419 pp. 76, 96-97
- Johnston, Mark D., «“Affatus” and the Sources of Llull's Latin Vocabulary», *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom* (Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1990), pp. 39-44. 76, 95
- Johnston, Mark D., «Literacy, Spiritual Allegory, and Power: Llull's *Libre de l'Orde de Cavalleria*», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 357-376. 183, 194-5
- Johnston, Mark D., «The “Rethorica nova” of Ramon Llull: An “Ars praedicandi” as Devotional Literature», *De Ore Domini. Preacher and Word in the Middle Ages*, ed. Thomas L. Amos, «Medieval Institute Publications» (Kalamazoo, Michigan, 1989), pp. 119-145. 76, 97-99
- Johnston, Mark D., «Ramon Llull's Conversion to Penitence», *Mystics Quarterly* 16 (1990), pp. 179-192. 183, 207-8
- Johnston, Mark D., «Sacrum Studium: The Lullist School of Fifteenth-Century Barcelona», *Homenaje a Alberto Porqueras Mayo* (Kassel: Ed. Reichenberger, 1989), pp. 385-400. 183, 206-7
- Kafel, Salezy, *Antologia mystyków franciszkańskich (= de mystics franciscans), Tom 2, wiek (= segles) XIII-XIV* (Varsòvia, 1986), pp. Llull 252-267. 77
- Kluback, William, «Ramon Llull: The Dialogue of Love and Faith», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 85-96. 183, 191-2
- Llinarès, Armand, «Les arts du «trivium» dans la *Doctrina pueril* et l'*Arbre de ciència*, de Ramon Llull», *Revista de l'Alguer* 1 (1990, desam.), pp. 65-72. 183, 198-9
- Llinarès, Armand, «Les dignités divines dans le *Libre de*

- contemplació*», *Catalan Review*, Vol. 4. *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 97-123. 183, 198
- Llinarès, Armand, «Le *Traité d'astrologie* de Raymond Lulle», *Observer, lire, écrire le ciel au Moyen Age. Actes du Colloque d'Orléans, 22-23 avril 1989* (Paris: Klincksieck, 1991), pp. 213-228. 183, 198
- Llinarès, Armand, *Ramon Llull*, trad. Françoise Mudoy, introd. Sebastià Trias Mercant, «Biblioteca «Raixa»» 146 (Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1990), 127 pp. 77
- Llinarès, Armand, «Remarques sur quelques mots du vocabulaire lullien», *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom* (Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1990), pp. 45-52. 77, 95
- Lohr, Charles, «Islamic Influences in Lull's Logic», *El debat intercultural als segles XIII i XIV. Actes de les I Jornades de Filosofia Catalana, Girona 25-27 d'abril de 1988*, ed. Marcel Salleras, «Estudi General» 9 (Girona: Col·legi Universitari, 1989), pp. 147-157. 77, 91-92
- Lohr, Charles, «Raimondo Lullo: l'azione e il pensiero», *Conciliarismo, stati nazionali, inizi dell'umanesimo. Atti del XXV Convegno storico internazionale. Todi, 9-12 ott. 1988* (Spoleto: Centro Italiano de Studi sull'Alto Medioevo, 1990), pp. 235-243. 77
- Lohr, Charles i Madre, Alois, «Raimundus Lullus und der Lullismus», *Contemporary Philosophy. A new survey* 6/1 (Països Baixos: Kluwer Academic Publishers, 1990), pp. 379-385. 77
- Mancini, Diana, «Strategie di approccio in Raimondo Lullo», *Analecta TOR* 21 (1990), pp. 415-427. 77
- Meier, S., «Die lullistische Philosophie», *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, ed. Joachim Ritter, Karlfried Gründer 7 (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1989), pp. 668-671. 77, 99
- Menocal, Maria Rosa, «Love and Mercy at the Edge of Madness: Ramon Llull's *Book of the Lover and the Beloved* and Ibn 'Arabî's "O doves of the arâk and the bân trees..."», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 155-177. 184, 192-3
- Perarnau i Espelt, Josep, «El *Llibre contra Anticrist* i la

- butlla de Joan XXI a favor de Miramar (1276)», *ATCA* 9 (1990), pp. 233-9. 184, 200-1
- Perarnau i Espelt, Josep, «El manuscrit lul·lià “Princeps” : el del “Llibre de contemplació en Déu” de Milà», *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom* (Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1990), pp. 53-60. 78, 96
- Pereira, Michela, «Lullian Alchemy: Aspects and Problems of the “corpus” of Alchemical Works Attributed to Ramon Llull (XIV-XVII Centuries)», *Catalan Review, Vol. 4. Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 41-54. 184, 191
- Pereira, Michela, «“Opus alchemicum” i “Ars combinatoria”. El *Liber de secretis naturae seu de quinta essentia* en la tradició lul·liana», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII. Randa 27* (1990), pp. 45-55. 184, 203
- Pérez Martínez, Lorenzo, «Jesuitas lulistas en Mallorca a principios del XVII. El caso del P. Andrés Moragues», *La cultura mallorquina des de l'Edat Mitjana fins al segle XX. Homenatge al Pare Miquel Batllori. Estudis Baleàrics* 29-30 (1988), pp. 87-94. 78
- Pérez Martínez, Lorenzo, «Un capítulo sobre el lulismo mallorquín; el “Te Deum” de 1750», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 45 (1989), pp. 333-341. 78
- Piemontese-Ramos, Luisa, «*Libre del Ordre de Cavayleria*: Fashion and Fiction», *Catalan Review, Vol. 4, Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 347-355. 184, 194
- Pindl-Büchel, Theodor, «Relació entre les epistemologies de Ramon Llull i Nicolau de Cusa», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII. Randa 27* (1990), pp. 87-98. 184, 203
- Pons, Miquel, «De l'obra inèdita de Maria Antònia Salvà», *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom* (Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1990), pp. 61-67. 78, 96
- Pring-Mill, Robert D.F., «The Lullian “Art of Finding Truth”: A Medieval System of Enquiry», *Catalan Review, Vol. 4. Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 55-74. 184, 190
- Puig i Oliver, Jaume de, «Valoració crítica del pensament de Sibiuda al llarg del temps», *ATCA* 9 (1990), pp. 275-368. 185, 208-9

- Ramis Serra, Pedro, «La semántica del término “ciudad” en la Introducción del “De civitate mundi”», *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom* (Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1990), pp. 69-76. 78, 95
- Rogent, Elies i Duran, Estanislau, *Bibliografia de les impressions lul·lianes*, pròl. Ramon d'Alòs-Moner, «Estudis de bibliografia lul·liana» II (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1927; reimpr. Palma: Miquel Font, 1989-1991), xvi + 406 pp. 185, 204
- Roldán, Fausto, «Bibliografia lul·liana de dos filòlegs: Francesc de B. Moll i Miquel Colom», *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom* (Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1990), pp. 115-119. 78, 96
- Rosselló Bover, Pere, «Contribució a l'epistolari de Salvador Galmés i Sanxo», *Fontes Rerum Balearium. Nova etapa* 1 (1990, 1990), pp. 305-327. 185, 209-210
- Rosselló Bover, Pere, *L'obra de Salvador Galmés i Sanxo (1876-1951)*, «Scripta et Documenta» 34 (Montserrat, 1988), 341 pp. 78, 100
- Rossi, Elena, «Ramon Llull as Novelist: The Visionary Realism of *Blanquerna*», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 279-297. 185, 193
- Sala-Molins, Lluís, «Ramon y Arthur», *La Vanguardia* (1988, 23 feb.), pp. 44. 78
- Salleras, Marcel, «L'“art d'esputació de fe” en el Llibre de contemplació en Déu», *El debat intercultural als segles XIII i XIV. Actes de les I Jornades de Filosofia Catalana, Girona 25-27 d'abril de 1988*, ed. Marcel Salleras, «Estudi General» 9 (Girona: Col·legi Universitari, 1989), pp. 187-197. 78, 92-93
- Santamaría, Alvaro, *Ejecutoria del Reino de Mallorca* (Palma de Mallorca: Ajuntament de Palma, 1990), 646 pp., Llull 536-547 79, 100-101
- Santi, Francesco, «Episodis del lul·lisme genovès a les aca-balles del segle XIV: la confluència amb l'ockhamisme», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII. Randa* 27 (1990), pp. 57-69. 185, 203
- Saranyana, José Ignacio, «Fe, razón y teología en el Ra-

- mon Llull presistemàtic. A propòsit de Platón, Aristóteles y demás filósofos», *Platonismo e Aristotelismo nel Mezzogiorno d'Italia (secc. XIV-XVI)*, ed. Giuseppe Rocco (Palermo: Officina di Studi Medievali, 1989), pp. 173-185. 79
- Serverat, Vincent, «La “irrisio fidei”. Encore sur Raymond Lulle et Thomas d'Aquin», *Revue Thomiste* 90 (1990), pp. 435-448. 185
- Soler i Llopart, Albert, «Sobre el *Blaquerna*, la clerecia i una obra misteriosa», *Catalan Review, Vol. 4, Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 263-277. 185, 192
- Stachowiak, Herbert, *Pragmatik. Handbuch des pragmatischen Denkens. Bd. I: Pragmatisches Denken von den Ursprüngen bis zum 18. Jahrhundert* (Hamburg: Meiner, 1986), pp. Llull 305-310, 395s. 79
- Taylor, Barry, «Some Complexities of the «Exemplum» in Ramon Llull's *Llibre de les bèsties*», *La Corónica* 18:1 (1989-90), pp. 141-3. 185
- Torruella i Casañas, Joan i Lawrance, Jeremy N.H., «Un projecte d'arxiu informatitzat de textos catalans medievals: algunes normes», *Llengua & Literatura* 3 (1988-1989), pp. 481-506. 185, 210
- Trias Mercant, Sebastià, «Introducció», *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom* (Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1990), pp. 7-10. 79
- Trias Mercant, Sebastià, «El lingüisme filosòfic en el “Liber de ascensu et descensu intellectus”», *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom* (Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1990), pp. 77-88. 79, 96
- Trias Mercant, Sebastià, «El lulismo barroco y fray Francisco Marçal», *Cuadernos Salmantinos de Filosofía* 16 (1989), pp. 107-125. 79
- Trias Mercant, Sebastià, «L'anàlisi del llenguatge lul·lià a l'obra del P. Pasqual», *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII. Randa* 27 (1990), pp. 119-133. 186, 203-4
- Tusquets, Joan, «Quatre peculiaritats de Ramon Llull en la demostració de l'existència de Déu», *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci*

- B. Moll et Michaelis Colom* (Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1990), pp. 89-96. 79, 96
- Urvoy, Dominique, «La place de Ramon Llull dans la pensée arabe», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 201-220. 186, 191
- Urvoy, Dominique, «Les musulmans pouvaient-ils comprendre l'argumentation lullienne?», *El debat intercultural als segles XIII i XIV. Actes de les I Jornades de Filosofia Catalana, Girona 25-27 d'abril de 1988*, ed. Marcel Salleras, «Estudi General» 9 (Girona: Col·legi Universitari, 1989), pp. 159-170. 79, 92
- Vidal i Roca, Josep M.^a, «Significació i llenguatge», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 323-344. 186, 194
- Vidal i Roca, Josep M.^a, «Sobre “Els cent noms de Déu”. Aspectes de teonomàstica lul·liana», *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom* (Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1990), pp. 97-114. 79-80, 96
- Viera, David J., «Exempla in the *Libre de Sancta Maria* and Traditional Medieval Marian Miracles», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 221-231. 186, 193
- Welch, John R., «Apuntes sobre el pensamiento matemático de Ramon Llull», *Theoria*, trad. Ana María Palos 4, N° 11 (San Sebastián, 1988-9), pp. 451-9. 80, 101
- Welch, John R., «Llull and Leibniz: The Logic of Discovery», *Catalan Review*, Vol. 4, *Homage to Ramon Llull* (1990), pp. 75-83. 186, 191

ESTUDIS MEDIEVALÍSTICS

- Union Européenne d'Arabisants et d'Islamisants, *Actas del XII Congreso de la U.E.A.I. (Málaga, 1984)*, (Madrid, 1986), pp. 769. 102

ÍNDEX D'OBRES LULLIANES

Arbre de ciència	183, 198
Arbre de filosofia d'amor	50
Ars abbreviata praedicandi	99, 180, 197, 198
Ars brevis	41-2, 46, 48, 54-5, 58-9, 67-72, 85, 198
Ars brevis quae est de inventione juris	55
Ars compendiosa	85
Ars compendiosa Dei	55
Ars compendiosa inveniendi veritatem	199
Ars demonstrativa	118, 119, 208
Ars generalis ultima	50, 54-5, 58-9, 65, 85
Ars infusa	180, 197
Ars inventiva veritatis	85, 119, 211
Ars juris	117
Ars medicinae	42
Art abreujada d'atrobear veritat, v. Ars compeniosa inveniendi veritatem	
Art amativa	85, 211
Blaquerna	5-18, 49, 94, 113-123, 183, 185, 192, 193
Cent noms de Déu	79
Començaments de filosofia	86
Compendium seu commentum Artis demonstrativae	114
De adventu Messiae	117
De laudibus B. Virginis Mariae, v. Llibre de santa Maria	
De quadratura e triangulatura de cercle	101
De virtute veniali et vitali	180, 197
Disputatio fidelis et infidelis	114
Disputatio Raymundi et Homeri sarraceni	54-5, 60, 64
Doctrina pueril	122, 164, 183, 198

Fèlix o Llibre de meravelles	13, 49, 117, 122, 155 i ss., 180, 195-6
Lectura super figuras Artis demonstrativae	114
Liber chaos	84
Liber clericorum	60, 64,
Liber contradictionis	86
Liber de acquisitione Terrae Sanctae	64
Liber de ascensu et descensu intellectus	85, 96
Liber de correlativorum innatorum	85
Liber de ente reali et rationis	85
Liber de experientia realitatis	85
Liber de fine	64
Liber de geometria nova	101
Liber de intellectu	84
Liber de memoria	84
Liber de modo naturali intellegendi	85
Liber de pctentia, objecto et actu	84-5
Liber de prima et secunda intentione, v. Llibre d'intenció	
Liber de quaestionibus per quem modum Artis dem. patefit	114
Liber de quattuordecim articulis sacrosanctae Romanae Catholicae Fidei	115, 118, 119
Liber de Sancto Spiritu	122
Liber de sex syllogismis, v. Liber per quem poterit ...,	
Liber de venatione substantiae, accidentis et compositi	85
Liber de voluntate	84
Liber per quem poterit cognosci quae lex set magis bona	180, 197
Liber propositionum secundum Artem demonstrativam	114, 118
Liber tartari et christiani	114, 118, 119
Llibre contra Anticrist	180, 184, 199-201
Llibre d'amic e Amat	11-12, 50, 56, 75, 76, 87-90, 95-6, 113, 117-120, 184, 191-2, 194
Llibre de contemplació	50, 78, 92, 96, 100, 122, 164, 181 183, 191, 192, 201, 203
Llibre de definicions	67-72
Llibre de demostracions, 122	
Llibre de les bèsties	149-165, 179, 182, 185, 190
Llibre de l'Orde de Cavalleria	183, 184, 194, 199
Llibre de santa Maria	42, 186, 193
Llibre de virtuts e de pecats	125-147, 179, 188-9, 210
Llibre del gentil e dels tres savis	114, 122
Llibre dels mil proverbis	179, 187

Llibre d'intenció	115
Llibre d'oracions i contemplacions de l'enteniment	199
Lo desconhort	50
Petitio Raymundi ad Bonifacium VIII	179, 187
Petitio Raymundi in Concilio generali	179, 187-8
Principia philosophiae complexae, v. Començaments de filosofia	
Proverbis d'ensenyament	70
Rhetorica nova	76, 97-8, 180, 195
Taula general	69, 85, 211
Testamentum Raymundi Lulli	180, 197
Tractat d'astronomia	180, 183, 196, 198
Vida coetània	84, 99, 206-7

OBRES PSEUDO-LULLIANES

Ars memorativa veri et boni	211
De benedicta tu in mulieribus	210
Liber de secretis naturae seu de quinta essentia	184, 191, 203
Potestas divitiarum	44

ABREVIATURES

AST = *Analecta Sacra Tarraconensia* (Barcelona)
ATCA = *Arxiu de Textos Catalans Antics* (Barcelona)
BSAL = *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (Palma)
EF = *Estudis Franciscans* (Barcelona)
EL = *Estudios Lulianos* (Palma) (fins al 1990. Vegeu *SL*)
EUC = *Estudis Universitaris Catalans* (Barcelona)
SL = *Studia Lulliana* (a partir del 1991. Abans *EL*)
SMR = *Studia Monographica et Recensiones* (Palma)

ABREVIATURES DE COL·LECCIONS

ENC = *Els Nostres Clàssics* (Barcelona)
MOG = *Raymundi Lulli Opera omnia*, ed. I. Salzinger, 8 vols. (Magúncia, 1721-42)¹
NEORL = *Nova Edició de les obres de Ramon Llull* (Palma, 1989)
Obras = *Obras de Ramón Llull*, ed. J. Rosselló, 3 vols. (Palma, 1901-3)
OE = *Ramon Lull, Obres Essencials*, 2 vols. (Barcelona, 1957-60)
OL = *Ramon Llull, Obras Literarias*, «Biblioteca de Autores Cristianos» (Madrid, 1948)
ORL = *Obres de Ramon Lull, edició original* (Palma, 1906-50)
ROL = *Raimundi Lulli Opera Latina* (Palma i Turnhout, 1959 i ss.)

ABREVIATURES D'OBRES BÀSIQUES DE CONSULTA

Av = J. Avinyó, *Les obres autèntiques del Beat Ramon Llull* (Barcelona, 1935)
Bru = R. Brummer, *Bibliographia Lulliana: Ramon-Llull-Schrifttum 1870-1973* (Hildesheim, 1976)
Ca = T. i J. Carreras y Artau, *Historia de la filosofía española: Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, 2 vols. (Madrid, 1939-43)
HLF = E. Littré i B. Hauréau, «Raymond Lulle, ermite», a *Histoire littéraire de la France XXIX* (París, 1885), pp. 1-386, 567-8, 618
Lo = E. Longpré, «Lulle, Raymond (le Bienheureux)», a *Dictionnaire de Théologie Catholique IX*, 1 (París, 1926), cols. 1072-1141
Pla = E.-W. Platzeck, *Raimund Lull, sein Leben, seine Werke, die Grundlagen seines Denkens (Prinzipienlehre)*, 2 vols. (Roma-Düsseldorf, 1962-4)
RD = E. Rogent i E. Duran, *Bibliografía de les impressions lul·lianes* (Barcelona)

Qualsevol d'aquestes darreres vuit sigles seguides per un número tot sol, sense indicació expressa de pàgina, es refereix a un número dels seus catàlegs (el de *Ca* es troba a I, 285-334; el de *Lo* a les cols. 1090-1110; i el de *Pla* a II, 3*-84*).

¹ Es citarà d'aquesta forma «*MOG* I, 434 = Int. vii, 1», on el «434» es refereix a la paginació contínua de la reimpressió (ed. Stegmüller, Frankfurt, 1965), i el darrer número es refereix a la primera pàgina de la setena numeració interna de l'edició original. Suggerim aqueixa forma de cita una mica rebuscada perquè, d'una banda, «*MOG* I, Int. vii, 1» és innecessàriament complicat per a una persona que té a mà la reimpressió, i d'altra banda, «*MOG* I, 434» seria impossible de trobar per a una persona que volgués consultar l'edició original.

STUDIA LULLIANA es publica amb l'ajuda econòmica de

CAJA DE AHORROS DE BALEARES «SA NOSTRA»

AJUNTAMENT DE PALMA

FUNDACIÓ BARTOMEU MARCH

INSTITUT D'ESTUDIS BALEÀRICS